СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР

ЧАСОПИС РАШКО-ПРИЗРЕНСКЕ ЕПАРХИЈЕ

ЗА ДУХОВНИ ПРЕПОРОД

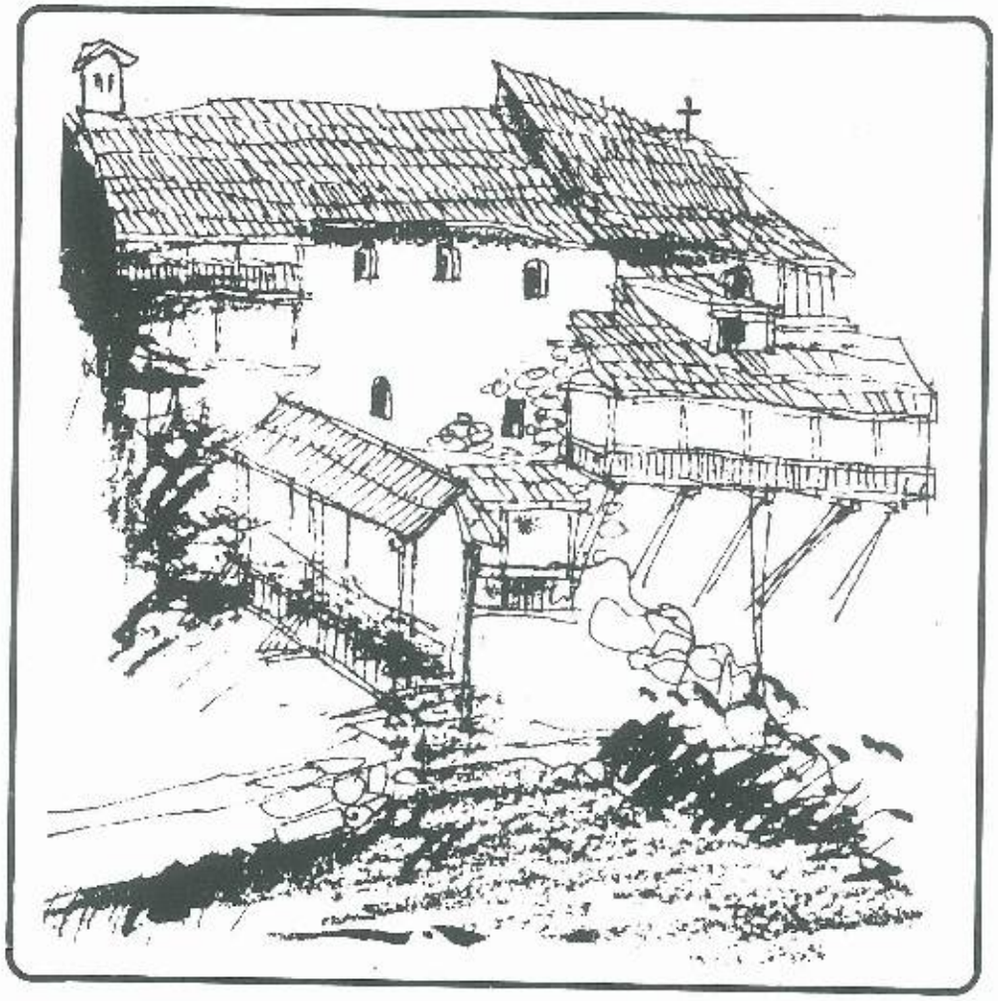

ГОДИНА 1 ПРИЗРЕН 1993. БРОЈ 1

нове без које није могуће на прави и суштински начин решити ни један проблем, ни једно судбоносно питање, којих је данас тако много пред нашим народом, али и пред сваким појединцем.

Глад и жеђ за истинском духовном обновом, као повратком својим коренима, наметнула је потребу нама из Епархије рашко-призренске, на чијим су просторима наши корени — духовни и народни — најдубље усађени, да покренемо један часопис који би садржајем својих страница покушао да ту глад и жеђ бар делимично утоли. Иако свесни свих тешкоћа које прате покретање и одржавање у животу једног часописа, поготову у ово наше »скудноје« време, ипак је потреба и жеља за духовном обновом била јача од свих тих тешкоћа, ма колико оне објективне биле.

У твојим је рукама, драги читаоче, први број новог часописа Епархије рашко-призренске за духовни препород, који би, по нашој замисли, требао да излази тромесечно. То наше духовно новорођенче назвали смо »СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР«, јер се у лику тога Светитеља Божјег на најбољи могући начин репрезентују све духовне и народне вредности српскога народа ради којих вреди живети, али и умирати. Свети Кнез Лазар се определио за »Царство небеско«, али је живот свој положио у одбрани своје земаљске отаџбине; својом крвљу натопио је и осветио косовско-метохијску земљу, а својим духом исписао свето Косовско Еванђеље: »Све за Христа, Христа ни за шта«. Српски народ на Косову и Метохији има своје највеће и најпознатије светиње, задужбине својих светих Краљева и Царева. Косово је тако постало, и за увек остало, душа Српскога народа и темељ Српске државе. Отуда сам назив часописа јасно указује и показује смернице и пут духовне обнове и препорода.

Када човек, или читав народ, скрене са правога пута и нађе се у лавиринту разних странпутица и путељака, најсигурнији, али и најбржи начин за повратак је иста она стаза којом је и залутао, само у обратном смеру. Сваки други избор и покушај да се неком другом стазицом изађа на прави пут, био би пагубан, јер свака од тих »нових« стазица само би нас све више удаљавала од правог пута и одводила у нове ћорсокаке.

Повратак, пак, себи или долазак себи, на језику црквене традиције, старе две хиљаде година, означен је једном једином речју: ПОКАЈАЊЕ. А покајање је — Μετάνοια, преумљење, промена ума, скидање старог и

облачење у новог човека, одбацивање и уклањање од свега што је грешно и пагубно, а повратак и прихватање онога што је свето, честито и спасоносно. У једном таквом покајању (а ми Срби ваистину се имамо рашта кајати, поготову за последњих 50 година), био би почетак, садржина и крај свенародне духовен обнове и препорода.

Ако наш часопис »СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР« допринесе ма и најмање једном таквом препороду и обнови, он ће оправдати своје рођење и осмислити сав труд и жртве оних који се око њега труде. Да би пак он постигао свој циљ и намену, зависи и од тебе, читаоца. Не чекајући да то неко пре тебе учини, или да сви крену путем духовне обнове, ти крени сам, од себе, Ако ти, макар један једини, препородиш себе и духовно се кроз покајање вратиш вечним светолазаревским и косовскометохијским вредностима, часопис је постигао свој циљ. »Једна душа је скупља од читавог света«. А то теби није тешко учинити, јер зависи искључиво од тебе, твоје одлуке и твоје воље. Не одлажи почетак твога препорода за »сутра«, јер нисмо сигурни хоће ли нам се то »сутра« даровати. Порука и гесло овог нашег часописа упућено теби, али и читавом нашем народу, кратко је и једноставно: »Од себе почни обнову«. Прихватимо ли то, порадимо ли на томе, — надајмо се бољем сутра. Без тога — излаза и спасења нам нема.

Епископ рашко-призренски
АРТЕМИЈЕ

У ТАБОРУ ЧЕСТИТОГА КНЕЗА

Наступила је зима. Уморан од читања, гледам кроз прозор да бих одморио очи. Напољу је ветар. Он се разбеснео, завија, мете снег с пута, претвара га у прашину. На стени наспрам моје келије, која раздваја манастир од света, закржљало дрвеће са плитким кореном, попустило је под ветром и снегом, откинуло се и сурвало у црноречки амбис. Почињем и сам осећати студен и страх, бојим се таквог ветра и леда. Враћам се до пећи, окрећем леђа ватри и размишљам.

Ми људи слични смо оном дрвећу напољу. И нас у овом животу бију разне ветрушине и мећаве. Срби се данас хрве са страшним олујама које на њих наваљују и са Истока и са Запада. Ено поново црног Арапина у српској Босни, разапео шатор па безчасти наше сестре и браћу нам убија. Папа опет жели да прогута Србију. Поред свега тога, колико и ми сами загорчавамо живот једни другима, и колико штете чинимо себи самима! Хоћемо ли дозволити да нас зли ветрови ишчупају и одметну куда они хоће? А и дрвету је живот у опасности када га откинете од тла којем припада. Ако ћемо да се боримо, где ћемо наћи довољно снаге за борбу? Који је пут сигуран? Коме ћемо се поверити да нас води кроз живот?

1. Избор је судбоносан, али он зависи искључиво од нас самих, од наше памети. Но Бог је зато и дао разум човеку да би човек могао да схвати живот и да поступа памстно и правилно. Премудри цар Соломон се заиста показао мудар када је у својој молитви тражио од Бога само мудрости, и казао да је мудрост драгоценија од сваке ствари на свету. По Јеванђељу, ум је око бића човековог и, ако је то око здраво, онда ће с њим бити здраво цело тело, а ако је око болесно, разболеће се и тело, тј. цело биће (Ср. Мт. 6, 22-23). Због тога учитељи духовног живота заповедају да хришћанин својим умом стражари на капији срца свог, да се у њега не би ушуњао какав непријатељ. У практичном животу важност умних очију је најочигледнија. Као што очњим видом упознајемо овај видљиви свет па можемо да се снађемо у простору и да обављамо потребне послове, тако умним очима, памећу, запажамо и читамо оно што се догађа на позорници људских живота и догађајима можемо да нађемо њихово право место. Чије су умне очи фаличне или замагљене страстима, тај тешко погађа пут којим треба да иде, лако залута и лако се отисне у неку провалију, а њих је у овом животу, слава Богу, много. Трагичност умног сле-

пила лепо је приказао Максим Горки у свом роману »Фома Гордејев«. Тамо писац разочарано каже за себе да је кроз живот прошао као сова. Наиме, сова слабо види дању и, ако је потерате, она, бежећи, удара и у дрво и у камен, сва се изубија и, на крају, падне. Нема сумње да многи и од нас басају кроз овај живот као сова.

2. Али Српски народ не мора да живи као сова, нити да доживи судбину дрвета са плитким кореном. Његов пут је већ прокрчен и довољно јасан, а корени народног бића су здрави и дубоки. Човек само треба да погледа у наше историјско искуство па ће се у то уверити, ако му је памет здрава. Зато покушајмо да историјско искуство Српског народа скицирамо у основним његовим цртама.

Са Стефаном Немањом, Светим Симеоном, Срби су добили организовану државу и постали, заједно са другим народима, озбиљан фактор у светским збивањима. Дакле, постали су укорењени у историји. Али државна организација није била довољна, јер то није ништа нарочито, њу могу створити и разбојници, као што се то и догађало много пута у историји. Од деветог века па до Светог Саве трајао је процес једног много важнијег чина, ступање Срба у утицајну сферу православне Византије и њихово покрштавање. Свети Сава је то дело усавршио и осигурао. Зато се он справом сматра духовним оцем Срба. Као што се каже у тропару, Свети Сава је свој род засадио у рају »као дрво маслиново«. Тим Савиним делом Срби су постали УКОРЕЊЕНИ И УТЕМЕЉЕНИ НА НЕБУ, народ са двоструким коренима — небеским и земаљским.

Шта значи за Србе њихова небеска утемељеност? Значи више ствари: отварање једне нове стварности и нових могућности живота, проображај бића и сигурно место Српског народа у историји. Та нова стварност, отворена Србима кроз крштење јесте живот у заједници са Богом. Искуство Цркве, нарочито кроз крштење јесте живот у заједници са Богом. Искуство Цркве, нарочито новозаветне, познаје Бога као Сведржитеља, као главног делатеља у људској историји. Бог је Господ историје.[1] Стварајући, на почетку времена, небо и земљу, Бог отвара историју. Током времена Он »корача кроз људске нараштаје« (израз Г. Флоровског), чини силна дела, склапа савез са верним народом Израиљем, којега лично, »мишицом својом«, води кроз историју, припрема њега и друге народе за ступање у још већу заједницу са Собом. Али Бог је постао »најприсутнији« у историји када се Син Божји васплотио, живео као човек, распет, васкрсао и тиме победио ђавола, грех и смрт а људима отворио могућност новог и вечног живота. То је највећи догађај који се икада догодио у историји. Пуна присутност Божија у свету продужена је у животу Његове Цркве, која је Тело Његово или, као што каже Св. Јустин Ћелијски, »Христос продужен у векове«. И на затварању историје стоји Син Божји, и то исповедамо у Символу вере када за Њега кажемо: »И који ће опет доћи са славом да суди живима и мртвима, и Његовом Царству неће бити краја«. Све што се у историји догађа стоји у вези са Богом, позитивној или негативној, и сваки човек који икада поживи на земљи, или се спасава Богом или умире због прекидања заједнице са Њим. Исто се догађа и са народима. Бог је уништио Содом и Гомор због њихових грехова, али је много пута помогао верном народу своме Израиљу, као нпр. онда када је уништио цара Сиона аморејског и Ога васанског за њихово безбоштво и њихову земљу дао Израиљу у наследство. Свето Откривење јасно говори да може да опстане само онај ко се држи Бога. »СВАКО ДРВО КОЈЕ НИЈЕ УСАДИО ОТАЦ МОЈ НЕБЕСКИ, ИСКОРИЈЕНИЋЕ СЕ«, каже Спаситељ (Мт. 15, 13).

Живећи на земљи као небеска стварност, »нова твар у Христу«, Црква је највећи опипљиви доказ да се Бог потпуно умешао у наш живот. И задатак Цркве у овом свету јесте управо њена преображајна делатност, ширење небеске стварности — Царства Небеског — на земљи. Због тога је рана Црква осудила апокалиптички монтанизам, који је проповедао пасивност и захтевао да се хришћани повлаче из историје. Цркву је немогуће замислити без њене преображајне и искупитељске мисије у свету.[2]

Када су Срби примили Христа, ово заједничко искуство целе Цркве Христове постало је и властито српско искуство и пракса. Примили су га у светум крштењу. О томе јасно говоре и следеће речи једне молитве коју свештеник чита на сваком крштењу: »Уобличи лик Христа Твога у овоме који се има препородити и НАЗИДАЈ ГА НА ТЕМЕЉУ АПОСТОЛА И ПРОРОКА ТВОЈИХ; и немој уништити него га засади као садницу Истине у Твојој Светој, Саборној и Апостолској Цркви...« Дакле, Свети Сава је од Срба створио Божији народ — Цркву, поставивши их на пророчке и апостолске темеље, који су основани још пре постања Срба. То су трајни и сигурни темељи, и на њих је мислио Спаситељ када је казао: »На том камену сазидаћу Цркву своју, и врата пакла неће је надвладати« (Мт. 16, 18). На апостолским темељима Србима се пружа МОГУЋНОСТ ВЕЧНОГ ТРАЈАЊА. И баш на њима наставили су владари из династије Немањића, српски архиепископи и патријарси да изграђују идентитет свога народа, чији се живот организује као Црква. Тако нпр. биограф. Св. Стефана Лазаревића каже да је Стефан желео да »живот у целој земљи његовој буде заиста као Црква Божија, а не као што живе остали народи скотски и против природе«.[3] У стварном народном животу доста успешно је примењено халкидонско искуство о несливеном и нераздељивом сједињењу и општењу Божанске и човечанске

природе у Господу Исусу Христу. Као што су се Божанска и човечанска природа прожимале у Личности Христа, постојала је тежња да се прожимају *земаљска организација народног живота и Црква, као небеска стварност.* Тај однос се сликовито пореди са односом душе и тела у једној личности. Црква је овде душа а државна организација има функцију тела, заједно сачињавају једно биће инкорпорирано у Христа. Црква је творац и чувар кроз историју српског народног идентитета.[4] Она представља српску свест, чува памћење, она је— духовне очи Српског народа. У време Немањића, душа је продуховила своје тело, о чему сведочи велики број светитеља из тога времена као и културне вредности вечног трајања — Студеница, Сопоћани, Грачаница, Дечани. А тело је својим мишицама бранило себе и душу. Највећи идеал за који се живело било је Царство Божије, оно је инспирисало све крупније догађаје у историји Српског народа а врхунац је достигнут у »косовском опредељењу«, када се догодило оно што Апостол Павле каже за сваког правог хришћанина: »Вером ходимо а не гледањем« (2. кор. 5,7). Просветљени Христовим Васкрсењем, Срби полажу животе за свој идентитет, и не могу да буду уништени, јер је баш у тај идентитет који они бране уточен вечни живот — ВАСКРСЛИ ХРИСТОС.

Турци су жестоко напали српско биће, и током времена потпуно му уништили тело. Душа, Црква је такође страдала у своме телу, јер је и Бог у своме телу окусио смрт, али се то показало као уништење смрти. Српска Црква је остала жива и продужила сама да се бори. Борила се она успешно и то за две ствари: за очување памћења и за васкрсавање свога тела. У ствари, нећемо претерати ако кажемо да је душа преузела све функције тела српског бића и носила их све до јављања слободе. Снагом коју је црпила из својих небеских корена и непроцењивом помоћи задужбина светих Немањића, њиховог културног наслеђа и светитељских моштију, Црква је успела да већину народа сачува од турчења, и поред свих примамљивих и ласкавих обећања и притисака вршених од стране Турака. Овим су се темељи које је Свети Сава поставио српском бићу на самом делу доказали као сигурни, поуздани, и положили историјски испит.

Међутим, највећа криза је наступила када је и сама душа српског бића нападнута, и то не више само споља него и изнутра. Догодило се то нарочито после сеобе под патријархом Арсенијем Чарнојевићем, као последица ступања у ближи додир са западном папистичком и протестантском цивилизацијом, и то под најтежим условима за Србе, јер су они у Аустрији, где су се били доселили, боравили само са душом, без тела које би својим мишицама могло да их брани од уцена и притисака моћног и непријатељски расположеног немачког царства. И баш у тако тешким условима за Србе појављује се међу њима Доситеј Обрадовић,[5] човек који је

лично испио сав отров западњачког натуралистичког хуманизма и рационалистичке, протестантске просвећености, и сада тај отров убризгава у српску душу. Био је то веома опасан покушај да се Српски народ исчупа из његових светосавско-лазаревских, небеских корена и настојање да се они замене плитким кореннма натурализма и протестантизма. То је значило ужасно осиромашење и сужавање народног бића, свођење народног постојања на голу биолошку егзистенцију, или, како би казао биограф Св. Стефана Лазаревића, на скотски и противприродни живот, јер је за човека природно да живи у заједници са Богом, а прекидање те заједнице је противприродно. Чим до прекидања дође, човек закржља као личност, дегенерише се, изопачи и преобраћа у нечовека. Ту човекову природну зависност од Бога лепо је формулисао Св. Јустин Ћелијски рекавши најпре: Човек је биће које је започето али није завршено, а може да се заврши синергијом, помоћи Божијом и својим личним трудом. Затим још одређеније: Човек је као чаша само допола испуњена водом, а да би била пуна, тј. да би човек био цео, мора се у њега као у чашу увек доливати Духа Божијега.[6] За ову истину о човеку и народу није знао Доситеј Обрадовић, »просветитељ« Српског народа, због чега је заслужено наишао на оштру осуду паметног Његоша. Али Доситеј све до данас има следбаника. Кулминација те зле радње на поткопавању српског бића достигнута је у комунизму, титоизму, када је Српски народ, попут сове Максима Горког, басао странпутицом, изубијао се и скоро клонуо.

Да су ти нсразумни људи успели да одвоје Србе од светосавско-лазаревских, небеских темеља, да из њиховог живота избаце Христа као главног делатеља, Господа живота и историје, нема сумње да би то значило чупање Срба из историје, и да би их тада одували источни, западни или северни ветрови. Али, слава Богу, ипак је, уместо тога, дошао час да се испуне напред спомињане речи Спаситељеве: »Свако дрво које није усадио Отац мој небески, искорениће се« (Мт. 15,13).

3. Сада можемо коначно да одговоримо на питање које смо поставили на почстку овог размишљања. Ево непогрешивог јеванђелског одговора: Ако снагу за борбу и опстанак будемо тражили на темељима које је поставио Свети Сава, онда ћемо бити слични »МУДРОМ ЧОВЕКУ који сазида кућу своју на камену; и (када) удари дажд, и дођоше воде, и дунуше ветрови, и навалише на кућу ону, она не паде, јер беше утемељена на камену«. А ако се ослонимо на плитки разум човсков, бићемо слични »ЧОВЕКУ ЛУДУ који сазида кућу своју на песку; и (када) удари дажд, и дођоше воде, и дунуше ветрови, и ударише на кућу ону, она паде, И ПАД ЊЕЗИН БЕЈАШЕ СТРАШАН« (Ср. Мт. 24-27)

Часопис »Св. Кнез Лазар« има намеру да да свој, макар и скромни, допринос у зидању зграде српског бића на светосавско-

лазаревским, небеским темељима. Док су се Срби пред косовску битку окупљали »у табору Честитога Кнеза« да би оружјем бранили идентитет свога народа и његово место у историји, часопис ће моћи само да оживљава и оприсутњава у нашем времену оне вредности за које се они храбро боришше и положише тако много живота. Желимо да се на тај начин и ми нађемо »у табору Честитога Кнеза«, заједно са свим српским витезовима, мученицима и светитељима »од Косова и прије Косова«, а у српском искуству то даље значи — налазити се у Христу, што представља крајњи циљ и осмишљење људског живота. Молимо се светом Кнезу да нам у томе помогне. У избору тема водићемо рачуна о стварним потребама народа. Пошто је непознавање православне вере тренутно главни проблем и узрок многобројних промашаја, богословље свих струка биће наша стална тема. Затим историја, црквена и народна, као и историја других православних народа; православна култура; извештаји са Косова, Метохије и Рашке области; чудотворења наших светитеља кроз своје задужбине, мошти, иконе и на друге начине; живи примери узорног хришћанског живота код нас и код других православних народа и друге важне теме. Међутим, свим сектама које данас нагризају и трују српско народно биће, као и свакој другој врсти безбоштва — ОБЈАВЉУЈЕМО РАТ! Часопис нарочито има жељу да ради на ближој сарадњи и општењу православних хришћана целог света.

Нека су благословене мишице свих ратника који се у овоме рату боре за опстанак Српског народа и Свстог Православља а изгинулима вечан помен у Царству Оца и Сина и Светог Духа! АМИН!

Протосинђел Атанасије Ракита,
главни и одговорни уредник
часописа »Св. Кнез Лазар«

НАПОМЕНЕ:

1. — О Богу као Господу историје нарочито видети у чланку о. Јована Мајендорфа »Бог у историји«, у чланку о. Г. Флоровског »Откривење, богословље и философија« и др.

2. — Међу православним богословима, о. А. Шмеман је несумњиво највећи љубитељ ове теме. Треба прочитати његову књигу »Црква, свет, мисија«, још необјављену на српском, као и од Ј. Мајендорфа »Живо Предање« и др.

3. — Архим. Јустин Поповић, »Житија Светих за јули«, стр. 450.

4. — Обавезно прочитати предавање Димитрија Богдановића на тему »Српска Црква у косовским неприликама«, објављено у »Православном мисионару« 1986. г., бр. 6, стр. 267-277.

5. — Доситеја Обрадовића је најбоље анализирао јером. Амфилохије Радовић у чланку »Светосавско просветно предавање и просвећеност Доситеја Обрадовића«, у »Богословљу«, Бгд, 1982., стр. 23-52. Препоручујемо свима да прочитају овај брилјантни рад.

6. — У књизи »На Богочовечанском путу« има о томе опширно. Тема се може потпуно схватити ако се прочита књита »Трагање за Христом« од Владике Атанасија Јевтића.

ДОГМАТСКО БОГОСЛОВЉЕ

ПРАВОСЛАВЉЕ КАО ЛЕК ПРОТИВ СМРТИ

Егзистенцијалне последице Хришћанске космолошке теорије

Свако хришћанско учење, сваки догмат непосредно се тиче живота људи, тј. њиховог вечног живота. Догмати су у Православној Цркви живот, и зато у свакој њиховој формулацији треба тражити њихов дубљи животни смисао. Уколико то није случај, своде се на логичке дефиниције, које као такве често могу бити и изван стварних животних проблема, те стога догмати постају мртва слова. На жалост свс је мање оних хришћана који у догматици виде откровење Истине које апсолутно утиче на бити или небити света и човска. Због тога и црквени посленици врло ретко, ако не и никако, говоре о догматским темама у Цркви, а у свакодневном животу то апсолутно отсуствује као нешто сувишно, застарело и непотребно, или чак штавише недокучиво за »обичне« људе , чиме треба да се бави само један мали број људи, нпр. професори догматике. Ако се нешто и говори у вези са Хришћанством, најчешће су то проповеди етичког карактера и садржине а не догматске истине.

Из горе наведених разлога догматика и реч »догма« има негативну конотацију, која сама по себи не трпи никакву расправу.

Насупрот оваквом гледишту догматика би, да би постала живот, требало да се бави, без обзира да ли се о њој говори у Цркви или у школи не само саопштавањем одлука Цркве, донесеним на Васељенским и по месним саборима, већ, пре свега, њиховим тумачењем, и то оних догматских аспеката који се тичу живота и непосредно и одлучујуће утичу на биће света и сваког човека понаособ. Једино тако ће они бити приступачни свим људима, јер се просто, тичу живота или смрти који је заједнички проблем свих људи.

Са основном предпоставком дакле, да се догмати тичу живота сваког од људи и света уопште, постављамо питање: које су то важне егзистенцијалне последице које се садрже у учењу Цркве да је свет створен ни из чега? Шта се одлучујуће битно за постојање света и човска крије иза израза да је свет »створен-κτιστὸς« и то »ни из чега-'ἐκ τοῦ μηδενός«?

Јелинска космологија

Први и основни проблем који се јавио у сусрету Хришћанства са Јелинском културом и философијом, несумњиво је био проблем који је везан за постојање света. Он се садржи у свим елементима Хришћанске вере, и тиче се свега што је Црква говорила у контексту теологије, иако се то на први поглед не види. Проблем о постојању света уткан је и у оно што називамо: Христологијом, Пневатологијом, Триадологијом; па је његово правилно разумевање битно и за разумевање свега осталог што се тиче Хришћанске теологије. Ми ћемо се овде задржати, колико је то могуће, само на тумачењу ове истине; да је свет створен ни из чега.

Наиме, оно што је за Хришћанство било неприхватљиво а тицало се света то је Јелинско философско схватање да је свет вечан, да је његова природа вечна, беспочетна. Из једног глобалног посматрања Јелинске философије о свету (а овај чланак је прешак да би се овде бавили детаљном анализом овог проблема), свет је за Јелине био вечан, тј. беспочетан и поред тога што се у појеким делима старих философа говори и употребљава израз да је свет створен.[1] И то, из два разлога који су за Јелинску философију о свету и животу подједнако били релевантни: прво, на основу убеђења да је материја сама по себи вечна, и друго, због Јелинског схватања да је постојање Бога било нераскидиво везано за постојање света. Дакле, признати да постоји Бог, што је за Јелине било неспорно, значило је констатовати истовремено да и свет постоји. Јер је Бог управо у односу на свет и био Бог. У стварању света као обликовању и уређењу хаотичне, али вечно постојеће суштине света, Бог је пројављивао себе као Бога и то као биће добра, склада и хармоније. Сви атрибути које је садржао појам о Богу, као што су нпр. творац, добар, мудар, праведан, леп-хармоничан, укључујући ту и вечност постојања свих ових атрибута, неминовно су предпостављали и вечно постојање света са којим тек у вези је и Бог био Бог и јесто оно што јесте. Због тога је било природно да се свет у грчком језику зове »κοσμος« — што значи божанствен, леп, складан, хармоничан, а самим тим и вечан зато што је Бог вечан који га и чини таквим. (Предпостављам да и српски израз »свет« има исто значење, јер синоним за свештенство који је из ове речи и изведен подразумева склад, лепоту и доброту, дакле, пре естетске и етичке карактеристике јелинског типа, него хришћански појам свештенства као личну везу са Христом у Цркви одакле би свештенство и требало да извире.) Једном речју, за старе Јелине свет је својом формом оличавао присуство божанства у њему и зато није нимало чудно да су философи у посматрању и студирању света долазили и до закључка да постоји Бог и шта је Он.[2]

[1] Види Платон, TIMAIOS, Атина 1976. Издање Ј. Захаропулос, том 51.

Овакво учење о постојању света резултирало је код Јелина и једним посебним односом према конкретним људима и бићима, тј. посебним схватањем, како људи и света, тако и Бога. Свет као целина је био вечан и непроменљив, и имао је нешто божанско у себи, које се у различитим временима различито називало: душа света, логоси ствари или вечне идеје. Конкретна бића у свету су само одблесак и безбројне форме и облици постојања те вечнопостојеће суштине и тога божанственог у њему, а које форме и саме долазе из једног вечног света идеја, док су конкретна бића која отеловљују ове идеје и то божанско пролазна и непостојана. Постојала је само једна безлична суштина иза свега и безличне идеје и божанственост, док је све остало било фарса и феномен. Бог је и сам био једна божанска безлична суштина природно повезана са светом, и као такав детерминисан у свом постојању, неслободан.

У једном таквом свету није постојала никаква могућност за вечно постојање ничег конкретног, личног које би као такво било и слободно. Поготову није могло бити речи о вечном постојању конкретних људских личности, нити, пак, Бога као једне слободне вечне личности. Истина света, то, дакле, што је у свету истинито, непролазно није се садржала у конкретним бићима, већ у вечним безличним идејама и суштини света. Једина утеха онима који се нису мирили са оваквим детерминисаним начином постојања, односно непостојања, ако овде може уопште бити речи о утехи, јесте убеђење да вечно постоје божанска суштина и идеје ствари, као и та божанственост света, које надтрајавају све друго.

Прелазак од јелинске космологије на хришћанску тварност

На супрот оваквом схватању света хришћани су износили своје схватање, изражено пре свега у Св. Писму С. Завета, а затим и Новог, а то је да свет није вечан у свом постојању, већ да је створен-κτιστος,[3] и то ни из чега. У чему је, пре свега, била суштинска разлика између ова два израза који су карактерисали два различита учења о свету: Јелинско и Хришћанско?

[2] О овоме опширније види: Г. Флоровски, Твар и тварност, у »Православнаја мисао« 1. Париз 1928 ст. 176-212; Ј. Зизиулас, Ἑλληνισμός καί Χτιστιανισμός у »Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους«, Ἀθήνα 1976. том 6. ст. 519-559., посебно ст. 538-540.

[3] Види 1 Мој. 1. Јн. 1. На овом изразу »κτιστος« у односу на већ одомаћени израз »κόσμος«, који је био у употреби, како код Јелинских философа, тако и код појединих каснијих Св. Отаца настојаће и Св. Ап. Павле у свим својим посланицама и то чини се, нимало случајно. (Упор. Рим. 8, 19-23). Јер, израз »κόσμος« не изражава оно што су о свету хтели да кажу Хришћани, да је он створен, већ пре указује на његов божански карактер.

Израз створен, κτιστος, у односу на израз κοσμος, пре свега не изражава никакву позитивну категорију о свету, а поготову нема то значење које има реч космос, нешто божанско, складно, лепо. То је израз којим се показује да је свет створен и да има почетак и крај, дакле, није вечан. Јер, створеност нечега подразумева његов почетак и крај, што опет указује на постојање времена и простора. Изрази »почетак« и »крај« изражавају истовремено постојање и времена и простора. Где нема почетка и краја нема ни постојања времена ни простора, и ту се неможе говорити о створености.

Други израз »ни из чега«, између осталог, чини и апсолутним предходни израз »створен«, показујући да пре него да буде створен, да постане, света није било ни у каквој форми, тј. није било ничега осим Бога. А пошто свет није створен ни из Божије суштине (јер да је из Божије суштине био би вечан, нестворен) створен је ни из чега. С друге стране овај израз »из ничега« највероватније је употребљен и зато што је и Платон говорио да је свет створен имајући у виду да је створен од предпостојеће хаотичне материје која је била вечна, нестворена и у коју су отеловљене вечне идеје.[4] Ради тога, иако су имали великих тешкоћа да јелинским философима објасне шта то значи »ни из чега«, јер овај појам у апсолутном свом значењу је несмештив у логичне категорије,[5] Св. оци су настојали на овом изразу, да је свет створен

[4] Упореди код Св. Максима PG 90, 1049 A.

[5] Ако овај израз апсолутног ништа заиста није логички оправдан, а највероватније да није и то не због тога што њега нису прихватали јелински философи, него просто зато што реч о нечему, у овом случају о небићу, макар то било и небиће, аутоматски предпоставља да то нешто и постоји. Јер чеможе се говорити о нечему ако то и не постоји. Поставља се питање, дакле, одкуд ова категорија Хришћанима?

Одговор на ово питање може бити само један, а то је да хришћани кад су говорили и о постојању, и о животу, за разлику од Јелина, полазили су од личности, од конкретног бића а не од природе. И то од личности чији је идентитет и постојање за хришћане зависио од слободне, љубавне заједнице са другом личношћу. У том контексту, о небићу природе и света као апсолутној категорији Хришћани су говорили из перспективе губитка једне вољене личности. Јер кад се изгуби, кад умре једна вољена нам личност, у том трепутку преживљавамо да се она изгубила заувек и да се са њом губи читав свет и да се никад неће вратити, упркос томе што смо свесни и знамо да она није читав свет и да природа, па и природа те личности, и даље наставља да постоји, и да је само променила облик постојања. Дакле, посматрано из природе израз »небиће« није апсолутно ништавило, већ једна никаква страна бића. У овом контексту смрт једног бића није никаква трагедија, јер се не ради о апсолутном губитку бића, већ о промени његовог облика постојања. Међутим, посматрана кроз личност и у личности смрт је апсолутна негација једног бића, и чак штавише негација читавог света, »последњи непријатељ«, како то каже Ап. Павле. У том контексту Хришћани су гледали и на свет као на једну живу и конкретну Личност (о овоме опширније ће бити речи касније), јер су га видели у вољеној личности Христовој у којој је возглављен читав свет. Зато је, с друге стране, на истом овом принципу постојања света, дакле, једна личност, Христос, могла да буде и спаситељ целокупног света.

»εκ του μη ειναι«. Чак штавише, кад су се појавила тумачења да ни из чега значи не из апсолутног небића, већ из једног другог предпостојећег облика[6], било да се под овим подразумевала вечно постојећа суштина, или вечнопостојеће Божанске идеје, Црква је употребила други израз »εκ ουκ οντος« а све у циљу да остане на становишту да је свет створен, да има свој почетак, у апсолутном значењу ове речи, а не да је створен из једне вечне, предпостојеће суштине и вечних, божанствених идеја, како су о овоме говорили Јелински философи. Другим речима, и изразом да свет има почетак, као и настојањем да је створен из небића подразумевајући под небићем апсолутну категорију, Св. Оци Цркве су тежили једном циљу: да покажу да свет није вечан. Међутим, намеће се питање: зашто је било толико стало Св. Оцима да се усвоји овакво учење да је свет створен из небића?

Први и основни проблем Хришћана био је онтолошке природе, јер су на основу оваквог учења о свету бранили своје откривење Бога у личности Г. И. Христа који се показао у односу на свет као апсолутно слободно биће које није продукт света, већ је у њега дошло као његов спаситељ, и да као једна вечна личност стоји у једној природно неспојивој вези са створеним светом. Он је био нестворен, вечан, док је свет од њега и кроз њега створен и није вечан.[7] С друге стране, а то је и најважнија констатација произашла из учења да је свет створен, а односи се на Бога, Бог је слободна личност, не само у односу на свет, већ и у односу на своју природу која је, као Божанска, непроменљива и вечна. Јер, да је Бог у своме постојању и делатности зависан од света и од своје природе не би се могло уопште ни говорити да је свет створен, а ако би га Бог и створио, тада би га вечно стварао да би самим тим и Он постојао.[8] Дакле, Бог је Бог као слободна Личност а не као нужно постојећа суштина, што значи да личност Бога Оца чини и божанску суштину постојећом и божанском, и као

За разлику од Хришћана, Јелини су свет и постојање посматрали као природу и зато нису ни могли имати појам о небићу, који се кроз смрт једне личности доживљавао као апсолутно ништавило. Јер смрт једног бића, за Јелинску философију није значио апсолутни његов губитак. Оно је настављало да постоји као природа, само у другом облику, форми. (Са овим у вези види следећа дела: А. Егзипери, Мали принц; Ј. Зизиулас, Од маске до личности; М. Пруст, У трагању за изгубљеним временом).

[6] Да би било јасније на шта се овде мисли када говоримо да је свет створен из не бића у једном јелинском тумачењу овога, наводимо један пример: ако кажемо да је вода створена из не бића то може да значи да она није створена из нечега што апсолутно није постојало пре ње. Она није створена из њеног бића, али је створена из паре-облака. Дакле израз, »из не бића« не означава апсолутно ништа већ опет нешто што није вода, али је нешто.

[7] Упореди Јн. 1.

[8] На овом принципу зависности постојања Божијег од његове суштине изграђено је и Оригеново учење о стварању света. Уп. Г. Флоровски, Појам стварања код Св. Атанасија В., у Θέματα 'Ορθοδόξου Θεολογίας, Атина 1973, ст. 9-32.

личност ствара свет. На овај закључак указује и формулација у првом члану Символа вере, где се каже: верујем у једнога Бога Оца, сведржитеља творца... свега видљивог и невидљивог.

Овоме је свакако претходило Јеврејско схватање односа Бога према свету, забележено у Св. Писму Св. Завета. Наиме Јевреји су, за разлику од старих Јелина, Бога видели у односу на свет као једно апсолутно слободно биће. Бог је са светом чинио оно што је хтео зато што га је Он и створио. Тај однос Његов према свету нису одређивале никакве етичке норме и закони, као ни природни ни естетски закони, било да су они могли да произиђу из божанске, или из природе света. Бог за Јевреје, у суштини, нити је био добар, нити благ, већ, пре свега, »онај који јесте«, личност, силан и слободан. Зато је Св. Писмо С. Завета препуно убистава и неслада, и хировитости Божије у односу на свет, и то се може оправдати једино слободом Божијом, никаквим етичким и другим законима. За Јелине је, међутим, ово било непојмљиво и невезиво за Бога и његову суштину. Бог је могао да чини једино оно што је добро и морално, иначе је престајао да буде Бог[9] На тој основи, Јелини виде присуство Божије у свету кроз природне законе света и његове етичке принципе и норме, док Јевреји Божије присуство у свету везују за историјске догађаје. Први начин показује Бога као принцип који је у природној вези са светом, а други, јеврејски, као слободну личност која није део света већ улази у тај свет. Међутим, оно што је Хришћанство говорило о Богу превазилази како јелинско, тако и јеврејско схватање о Богу. И та разлика код Хришћана се темељи на откровењу Бога као Св. Тројице, кроз Сина, Христа посредством Св. Духа. То значи да је Бог и Отац и слободна личност у заједници са Сином и Духом, а не сам као индивидуа, или у заједници са светом.

Дакле, Хришћани су својим учењем да је свет створен указивали на то да га је неко створио, тј. на Бога Оца као творца који је нестворен и, у односу на свет, апсолутно слободна личност. Које су егзистенцијалне последице оваквог Јудео-хришћанског схватања Бога за спасење света видећемо касније. А сада да видимо које су основне карактеристике створеног света. Другим речима, које су последице створености света по сам свет.

Ако је свет створен онда је подложан смрти

Прва и основна последица створености света је његово постојање у потенцијалној трулежности, у смрти. Свет је смртан управо зато што је створен. Зашто и на који начин?

[9] Упореди, Ј. Сикутрис, Симпосијум, Атина 1978. (Српски превод једног дела ове књиге, еп. Атанасије (Јевтић), Хришћанска љубав и Платонов ерос, у »Културе истока«, Бгд. 1988.)

Као што смо у предходном параграфу навели, ако свет има почетак, тада је основна конститутивна његова компонента време. Јер, да нема почетак, који означава и почетак постојања времена, свет не би ни постојао, или не би био створен. Ако овоме додамо да време подразумева кретање од небића у биће, које се изражава управо категоријама које подразумевају почетак и крај, тада је јасно да рећи да свет има почетак и крај, у временском смислу, исто је што и рећи да је свет подложан смрти, смртан.

С друге стране, почетак и крај света подразумева истовремено и постојање простора, јер време без простора не постоји. Почетак је увек почетак нечега. Уосталом, временске границе које се изражавају категоријама почетак и крај истовремено су и просторне границе. То за природу света значи да она има почетак и крај што истовремено указује да постоји као конкретно биће, и то како у целини, тако и унутар самог света. (Овакав опис стварања и постојања свста пружа нам Св. Писмо С. Завста (1 Мој. 1.). Тамо је целокупна творевина садржана у једном човеку који је створен на крају, али је она истовремено и многа конкретна бића). Свет је као целина, дакле, ограничан простором и временом, и истовремено и унутар подељен такође простором и временом, јер суштина света постоји као једно конкретно биће и у конкретним бићима која чине свет постојећим.[10] То даље значи да је свет, као једно конкретно биће, ограничен, и будући да је његов почетак ни из чега, ограничен је (окружен) ништавилом. И то је случај, како са светом у целини, тако и са сваким његовим делом од кога је и састављен и зато је свет и окружен и прожет ништавилом.

Овакав начин постојања твари указује управо да је она смртна. Јер смртност није ништа друго до ограниченост једног бића почетком и крајем, а његова смрт је (разграничење) раздељеност и распадање његово на делове[11], као и његова ограниченост у односу на друга бића.[12] На тој природној основи свако рађање

[10] Слично о свету данас говори и Квантна Физика, Квантна теорија. Уп. В. Хајзенберг, Физика и философија.

[11] Интересантно је напоменути овде да сви ови изрази, конкретан, одељен, ограничен, имају истовремено и негативно и позитивно значење. И док њихово позитивно значење указује на њихово постојање, негативно указује на њихову смртност. У овом контексту треба додати и то да Св. Максим Исповедник, говорећи о стварању света, говори да је он створен као пет раздељености (које указују на његову смртност, јер спасење света се управо састоји за Св. Оца, у сједињењу ових раздељености) и то: Нетварна и тварна природа, духовна и материјална, рај и васељена, чулно и умно и мушко и женско. Види његово дело, О различитим проблемима PC 91, 1304-1308C

[12] Из овога је произашао проблем сапостојања Једнога и Мноштва. Једно и мноштво су неспојиве категорије управо зато што је то стање њиховог сапостојања смрт. Ово се међутим, може узети као непремостиви проблем једино ако се о постојању говори у категоријама природе а не личности како су то схватали Хриш-

једног бића је истовремено и почетак његовог умирања, распадања. То показује данашња биологија констатујући да свако рађање нових ћелија организма предпоставља одумирање других. Исто се дешава и са сваким новонасталим бићем где се понавља ова драма почетка и краја света, драма живота и смрти. Јер, рађање једнога бића проузрокује настанак времена али и смрти (моја мајка која ме је родила у односу на мој почетак је прошлост, крај), које (рађање) је пропраћено дељењем природе, њеним распадањем на делове (ја сам други у односу на моју мајку, и њена природа је нужно морала да се подели на два да би ја настао, постојао). Али почетак постојање је овде доживљен као апсолутни почетак, као што је и смрт крај постојање тог бића једино ако се има у виду да су и рођење и смрт једног бића конкретни врменски догађаји. Дакле, природа света постоји на такав начин да је истовремено њено постојање и смрт и живот, и постојање и непостојање, и то зато што је створена ни из чега.

Међутим, да би се у оквиру оваквог постојања света говорило о постојању или непостојању, као што су то говорили Хришћани, потребно је да постоји једна Личност и то Личност која се јавља као таква, апсолутна и непоновљива, у заједници са другом личношћу. Зашто? Зато што рађање једног детета за мајку која га из љубави рађа представља рађање једне апсолутне личности која не постоји нигде у свету и која није ни у каквој форми предпостојала пре него да се роди. Тако исто и смрт тога детета не значи за мајку губитак једног дела природе и света, већ губитак свега, читавог света. Са овог становишта су Хришћани говорили о бићу и небићу, за разлику од философа који су говорили о свету као безличној природи, и зато се нису ни разумевали међу собом.[13]

Друга важна последица која постоји зато што је свет створен, јесте да он неможе постојати сам јер је смртан, подложан пропадљивости. Његова природа је из »ничега«, што значи да је сама по себи »ништа«.[14] Доведен је у биће вољом другога, вољом

ћани. Али ако прихватимо Хришћанско учење о личности, то тада престаје да буде проблем јер, личност се показује као постојећа, једино у заједници са другом личношћу, а не као индивидуа. О овоме види J. Zizioulas, Being as communion, New York 1985., st. 143-149.

[13] Интересантно је да се смрт као трагедија у св. Писму С. Завета показује тек после стварања и пада човека. Овај моменат може да збуни, и доведе до закључка да пре тога природа није била смртна, већ да се смрт појављује као казна Божија због људског преступа. Међутим, то није правилно тумачење овог догађаја описаног у Ст. Завету. Просто због тога што је за констатацију да је смрт, као стална природна промена, потребна једна личност и то личност виђена у једној љубавној заједници са другом личношћу. И још, смрт као трагедија се управо јавља као прекид те љубавне заједнице изазван оваквим начином постојања природе који се карактерише као стална промена а који је неопходан ради постојања природе.

[14] Упореди Св. Атанасије Велики, О оваплоћењу Бога Логоса, ВЕПЕС Атина 1962. т. 30, ст. 78.

Божијом и једино вољом Божијом може и да постоји. Сам по себи и својим начином постојања и начином постојања свега онога што је у њему показује да је створен и смртан, ништаван, иако свет сталним рађањем нових бића, тј. стварањем простора и времена даје утисак да постоји и да је нешто. Јер, будући да све пролази и да ништа што је настало није постојано, сам такав начин постојања света чини његову природу неповољаном, непостојаном, пролазном. Дакле, и кад говоримо да свет постоји, показујемо да је то врло условно и релативно. Може се рећи да постоји једно уопштено, глобално постојање природе, али она је окружена ништавилом и по себи прожета небићем које прети да је на крају и уништи. Јер свет по природи својој нема силе и моћи којом би могао да се одржи у вечном постојању. Уосталом, створеност света ни из чега подразумева да га је неко створио својом вољом и да је могао и да не буде створен, као што сваког часа може и да нестане. Одржава се у постојању не собом него вољом другога, Бога. Једном речју, суштина света није могла да буде узрок своме постојању, јер пре да постане није је било, и неможе да буде узрок своме вечном постојању.

Међутим поставља се питање: да ли је ово само безнадежна констатација Хришћана о смртности света која се садржи у формулацији да је свет створен ни из чега? Има ли у овом и оваквом прилазу овој проблематици наговештаја да свет као конкретно биће и конкретна бића која га чине може да постоји вечно?

На почетку ове студије смо нагласили да је све оно што је Хришћанска Црква изражавала својим учењем имало за циљ спасење света и свега у свету, које управо подразумева његово вечно постојање. Конкретно, и оваквим учењем о свету као творевини Црква је говорила о његовом спасењу. У чему је суштина овог учења о спасењу света кроз догмат да је свет створен од Бога ни из чега и то у једној личности, јер, да се потсетимо, његова трагедија као смртног бића се схвата једино ако се свет посматра у једној личности и као личност а не само као природа?

Разлика Нетварног и тварног, Бога и света

Оваквим учењем о тварности света Хришћанство је, за разлику од Јелинске философије, направило разлику, или боље речено, раздвојило Бога по природи од света ослободивши на тај начин Бога од детерминисаности постојања. Бог је уместо божанствене природе која је била заједничка и Богу и свету постао слободна Личност. Он је у односу на свет Нестворен, а то подразумева да је вечан и бесмртан. Постоји независно у односу на свет и, чак штавише свет у своме постојању зависи од Бога, јер га је Бог и створио из небића својом вољом. На крају то се нужно по-

дразумева ако се сложимо да је свет створен ни из чега. О овоме смо већ у предходном пасусу и говорили. Овде, међутим, постављамо питање: Које су то последице по живот света и човека ако прихватимо да је Бог по природи одвојен од света на тај начин што су природа света и Бога суштински различите, и да је Бог као слободна личност у односу на свет творац света?

Ако прихватимо да је свет створен, а то значи да има свога творца, Бога, и да је Бог у односу на постојање света независна личност, постоји пре света и независно од света, онда се слажемо да је Бог створио свет слободно, из љубави. Јер ако Бог у свом постојању не зависи од света, већ свет зависи од Бога, онда га је Бог из љубави, слободно створио. Зажелео је да постоји једно биће које није он и зато је и створио свет из небића. Св. Оци, као што је Св. Атанасије, Максим Исповедник, изричито настоје на томе да је свет створен вољом Бога имајући у виду онтолошке последице оваквог учења по спасење света. Јер, у овој констатацији се садржи могућност да свет, упркос томе што је подложан пропадљивости, живи вечно. Бог га је довео из небића у биће љубављу својом, слободно, да свет постоји као једно друго биће наспрам Бога и да постоји вечно. Нелогично би било да је Бог слободно, из љубави створио свет ни из чега само зхато да би га поново пустио да он нестане. Јер, Божија слобода према постојању света се изражава увек као љубав, тј. позитивно, као воља да тај свет постоји. И то управо извире из констатације да је свет створен ни из чега вољом Божијом. Свет не постоји вечно као савечан Богу, мимо воље Божије, да би као такав био наметнут Богу, па да би Он могао да према њему изрази своју слободу и у негативном смислу. Нити је свет сам по себи после стварања вечан. Свет је постао, држи се у постојању и може да постоји једино вољом Божијом.

Дакле, закључак овога би био да је Бог слободно, из љубави створио свет ни из чега са жељом да га и држи у вечном постојању. То подразумева, ако је Бог вољом својом, слободом својом довео свет у биће, да Он жели и да остане у једном слободном јединству са њим, у нераздељивом јединству, како би свет могао да постоји вечно. Дакле, да би свет, и поред тога што је створен, а због чега је и смртан, био бесмртан, да би постојао бескрајно то обезбеђује Божија љубав, слобода.

Међутим то јединство Бога са творевином, ако би било јединство по природи, а не, како смо овде навели, израз слободе, љубави Божије, значило би да творевина постаје Бог по природи а самим тим и престаје да буде творевина. У оваквом јединству Бога са творевином не би се радило о спасењу света, тако да он остане по природи оно што јесте а да притом буде бесмртан, већ о стварању једне друге божанске суштине насупрот Богу. Или још, да ли је могуће замислити да Бог из љубави ствара свет и

држи га у постојању мимо слободе света, мимо слободне жеље да и он сам жели да постоји? (Замислимо само да ми створимо неког из љубави и да га држимо у постојању а да он то не жели. Да ли би овде могли говорити о љубави, и каква је то љубав према другом која је насилна, која је мучење?) И у једном и у другом случају не би се радило о спасењу тварне природе, већ о њеном уништењу. Јер, ако би Бог без сагласности света учинио свет вечним, било да то учини тако што ће му природу учинити вечном, или ће га као једну личност без њене сагласности учинити вечним, на тај начин би створио једног другог Бога поред себе! Тада би постојао један Нетварни Бог слободан и један Тварни Бог који је Бог и мимо своје воље, што је немогуће. С друге стране, међутим, ако би опет, тварна природа остала изван делатности Божије којом је Бог чини постојећом, бесмртном, била би осуђена на поновно враћање у небиће, те би се могло поставити и питање, зашто је тада Бог уопште и стварао свет ако није желео да овај постоји вечно?

Ова питања су врло озбиљна и тичу се постојања или непостојања тварне природе. Како, видећемо у даљем излагању.

Ако је Бог створио свет из љубави да овај његовом вољом постоји вечно, што је несумњиво, сама та чињеница поставља једно веома озбиљно питање а то је: на који начин је Бог могао да делује да споји твар са Собом и учини је бесмртном, а да при том не изгубимо основна својства тварне природе, и да то не буде насилно, већ да истовремено свет постане бесмртан и да остане оно што јесте по својој природи, а да све то буде слободно, како од стране Бога, тако и од стране твари? Одговор на овај проблем, Црква је нашла у Христу, догађају оваплоћења Божијег који је слободно јединство Бога са човеком, подразумевајући ту и слободан пристанак човека на то јединство, објашњавајући кроз овај догађај и апсолутну потребу стварања и постојања човека за спасење творевине.

Христос, јединство Нетварне и тварне природе у једној личности

Одлука IV Васељенског сабора у Халкидону која се тиче одређења тајне Христове недвосмислено потврђује ову чињеницу, да је спасење тварне природе зависило од њеног јединства са Богом кроз човека, у једној личности. Христос је Спаситељ света зато што је потпуни Бог и потпуни човек, јединство човечанске и божанске природе нераздељиво и несливено у једној личности, у Сину Божијем, јединородном, рођеном од Оца пре свију векова по божанству, а ради нашег спасења од Марије Дјеве по човечан-

ству.[15] Дакле оно што је Бог предзамислио стварајући свет, да овај буде у јединству са Богом кроз човека и тако живи вечно, упркос томе што је створен по природи, остварено је у Христу. Христос је оваплоћени Бог који је, међутим, постао и остао потпуни човек. Дакле, и у Христу није мимоиђен човек као кључно биће преко кога је једино и могао да се свет спасе и Христос је био потпуни човек, али не без Бога.

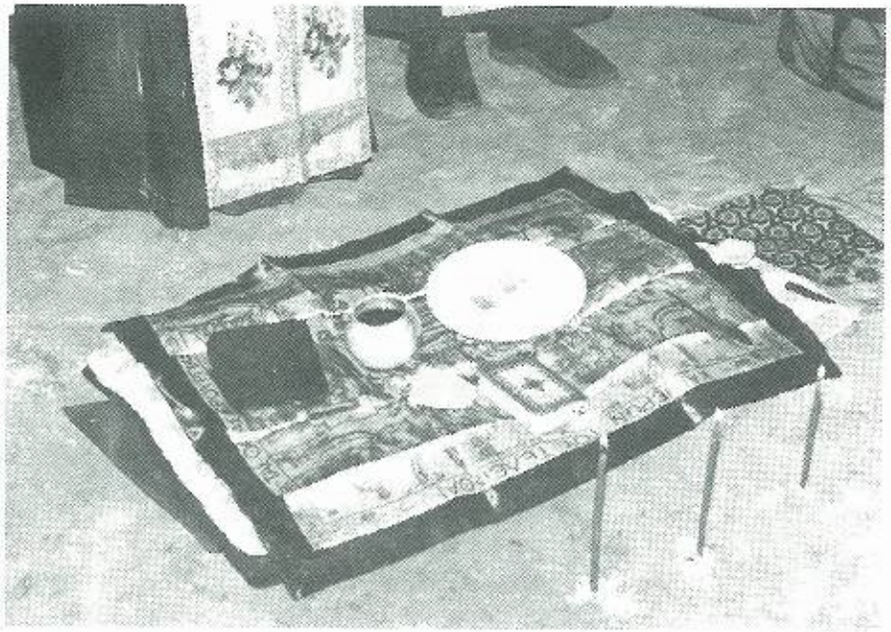

ЖИВОТ У ГРОБУ; Литургија служена у древној катакомби на једном од спратова дубоко испод земље (КАПАДОКИЈА, јули 1990). Литургисао Архимандрит Атанасије Јевтић.

Христос је и Син Божији по својој личности и треба да је Син Божији да би био спаситељ света. Све се ово садржи у опису зачећа и рођења Г. И. Христа, где је наглашено да је Христос оваплоћени Син Божији који узима у своју личност тварну природу, постајући на тај начин човек, тј. Богочовек, међутим не и без слободне сагласности човека што је показано у слободном пристанку Пресвете Богородице да роди Господа Христа. Из перспективе овога догађаја сада можемо тумачити и стварање првога човека, и његову намену зашто је створен, као и то што је везано за његов пад.

[15] Упореди, Ј. Кармирис, Догматски и симболички споменици Православне Цркве, Атина 1960. ст. 175.

Стварање човека за слободну заједницу Нетварног и тварног

Да би створена природа, упркос чињеници да је као створена и смртна, постојала вечно у слободној заједници са Богом, потребно је било да и она има слободе да сама зажели вечно постојање. Међутим, да би то тако било, било је потребно да Бог створи природу света у једној личности која би била налик на Христа. Да буде слободна у свом постојању. Али ако је требало кроз ту личност сјединити природу са Богом, онда је то биће требало да садржи ту тварну природу у себи. Није могла, дакле, та личност да буде створена за спасење тварне природе а да у исто време буде и онтолошки независна од природе. Твар је требала да чини тело те личности да би се спасла.[16] То је Бог и учинио. На крају свега створеног Бог је створио човека и то по слици својој. Шта то значи, тј. шта је слика Божија у човеку, је проблем који је различито тумачен од стране светих Отаца. Једно је несумњиво заједничко свим Оцима а то је да се човек битно разликује од свих других живих створова, а ту разлику ме обезбеђује управо то, што је он створен по икони Божијој. Икона Божија у човеку је нешто што не произлази из природе и није природа, већ је дар Божији. Јер, створеност природе подразумева и детерминисаност постојања и неслободу, а то што човек има у себи као дар Божији је управо личност, слобода у односу на детерминисаност природе, тј. нешто различито од природе (зато је код свих Св. Отаца икона Божија у човеку врло лако поистовећена са душом, јер је душа у јелинизму означавала нешто, нематеријално и различито од видљиве природе). Међутим, овде треба нагласити да та икона Божија по схватању Хришћана није била, нити део Божанске природе, нити опет нека независна вечна природа, која је дошла из једног вечног света идеја у човека.[17] Тада би човек био бесмртан по природи, био би Бог. Већ је, као што рекосмо, икона Божија у човеку слобода у односу на детерминисаност постојања природе и њу има само човек. С друге стране, човек као икона Божија код већине светих Отаца није схватан само по себи већ у заједници са Богом што га је чинило истовремено подобним Богу. Зато икона и подобије није никад одвајано од човека, а то указује на Христа као потпуног човека и потпуног Бога. Другим речима, Бог је створио човека да се оствари тајна Христова и зато се слободно може рећи, као што је то говорио и Ап. Павле, да је све створено за Христа и у Христу.

[16] На овој основи св. Оци говоре да је спасење света могуће под једним условом; да свет постане тело Христово, Црква.

[17] Упореди Оригеново учење о стварању света против кога се борио Св. Максим у свом делу Περι διαφορων απορων PG 91, 1069-1104. (Српски превод »Беседа«) 1992, Нови Сад, ст. 2-27.

Дакле Бог је створио човека на крају свега створеног и то као једну слободну личност са циљем да кроз човека успостави једну личну заједницу са читавом творевином. Резултат тога јединства био би да би тварна природа у тој заједници живела вечно. Због тога је Бог и створио човека таквим каквим га је створио: тело му је сачинио од тварне природе и дао му је слободу. Ово међутим поставља један озбиљан проблем а то је: ако се говори да је човек створен тако што његово биће сачињава тварна природа, зар није и сам човек смртан по себи, по својој природи? Како је он могао бити спаситељ тварне природе кад је и сам смртан? Зар смртност његове природе не значи аутоматски и смртност његове личности? Да, човек је смртан и као личност и као природа. Смрт је јединствена стварност како природе, тако и личности. И он је управо смртан зато што је по природи створен. Личност у човеку је дар Божији, али та личност неможе постојати без природе. И зато што је то тако, човек је једино трагично биће у свету. С једне стране, као личност има тежњу да живи вечно, с друге, то неможе да оствари зато што му је природа смртна. Међутим, Бог и није створио човека као слободну личност да би човек сам по себи спасао свет од смртности, већ да би Бог кроз њега слободно сјединио тварну природу са Собом и тако учинио свет бесмртним. Једино тако би створена природа могла да постоји вечно, у једној личности Бого-човека, као што је то и показано у Г. И. Христу. Из овога је сада јасно зашто су свети Оци попут светог ап. Павла и св. Максима, говорили да је све створено за Христа и у Христу, и да човек и није погрешио опет би се збила та тајна која се збила у Христу. Јер без једне нестворене личности која би узела у себе тварну природу, без оваплоћења Бога, неби могло да се говори о спасењу света. Зато, предзамисливши да се сједини са читавом природом, али слободно, и да је возглави у своју личност да би ова живела вечно, Бог је створио човека..Дао му је слободу и поставио га да бира, кроз заповест коју му је дао у рају, да ли жели јединство са Богом. Да је први човек био сагласан вољи Божијој тварна природа би кроз човека била возглављена у личности Бога и у једном слободном јединству са Нетварном природом, и то »нераздељиво« и »несливено«, несмешано, била би обожена остајући то што јесте по природи. Тварна природа би била, дакле, увек у јединству са Богом, јер то значи »нераздељиво«, али то јединство не би било мешање и образовање неке треће природе, већ »несливено«, и то би обезбеђивала

[18] Види Св. Григорије Ниски PC, Св. Максим Исповедник PC 91. У контексту ове проблематике треба разликовати бесмртност душе Платоновог учења, која је бесмртна, вечна по природи, од Хришћанског учења да је душа бесмртна, као слобода, личност у човеку, а не као део божанства и божанске природе.

лична, слободна заједница Бога и човека, и на тај начин би твар живела вечно.[19]

Међутим, човек је одбио да прихвати план Божији о обожењу света и у томе се састоји и пад човека који је резултирао остајањем створене природе у границама смртности. Смрт је као могућност после пада човека постала стварност. Али, Бог, и поред одбијања човека да прихвати Његов план о вечном постојању света, није одустао од свог плана. Припремао је свет за спасење и остварење тог плана који се и остварио у Христу. Шта је Христос показао у односу на спасење света као његово сједињење са Богом у једној нествореној личности.

Закључак

Анализирајући учење Цркве о стварању света дошли смо до следећих закључака:

1. Свет је смртан зато што је створен ни из чега. Не због тога што је човек погрешио, него због своје створености.

2. Тајна Христова, оваплоћење Сина Божијег, која се збила у последње време није, нити последица пада првих људи, нити нешто што се може тумачити једино као чудо Божије, необјашњиво зашто се уопште збило. Тајна Христова је управо тај првоциљ због кога је Бог и створио свет ни из чега; да овај живи вечно возглављен у Богу.

То се показује као крајњи закључак изведен из учења Хришћанске Цркве о стварању света. Колико је, дакле, ово учење важно за спасење света, надам се да је овај чланак наговестио ако не и апсолутно објаснио.

Јеромонах Игњатије (Мидић)

ЛИЧНА БИБЛИОТЕКА
Арх. Наум

[19] Упореди Ј. Зизијулас, Χριστολογία καὶ ὕπαρξη у »Σύναξη« св. 2., Атина 1982.

Јован Мајендорф

ВИЗАНТИЈСКИ ПОГЛЕД НА ИСЛАМ*

У византијској литератури нема свидснције о познавању исламског учења пре почетка осмог века. Знамо да духовни и интелектуални сусрет Мухамеда и првих генерација његових следбаника са хришћанством није захватио и православну Цркву Византијског царства, него само монофизитске и несторијанске заједнице које су чиниле већину хришћанског становништва у Арабији, Египту, Сирији и Месопотамији. До краја умајадског периода (661-750) ови сиријски или они коптски хришћани били су главни, у ствари једини заступници хришћанске вере пред калифатом. Посредством ових заједница — а често кроз двоструко превођење, са грчког на сиријски па онда са сиријског на арапски — Арапи се први пут упознају са делима Аристотела, Платона, Галена, Хипократа и Плотина.[1] Међу монофизитима и несторијанцима Арапи су нашли велики број државних службеника, дипломата и трговаца који су били спремни да помогну у изграђивању њиховог царства и који су често, макар у почетку, више волели да се прилагоде животу под муслиманским јармом него да трпе насиље које је религијске неистомишљенике сналазило у православном, халкидонском Византијском царству.

До првог сусрета између ислама и православног хришћанства дошло је на бојном пољу, у ратовима који су се од седмог века водили између Арапа и грчких царева. Обе овако сукобљене цивилизације биле су, у великој мери, оформљене својим религијским идеологијама, и свака је страна сматрала да су понашање и акције оне друге мотивисане религијом. Ако је Коран позивао у свети рат против »оних који придодају друштво Богу« — тј. против хришћана који верују у Свету Тројицу[2] — Византијци су, по

---

* Чланак »Византијски поглед на ислам« најпре је представљен на симпозијуму организованом на научном институту Думбартон Оукс у Вашингтону, у мају 1963. г. са темом »Односи Византије и Арапа«, и касније је објављен у Dumbarton Oaks Papers 18 (1964), pp. 115-132. Отац Јован, доскоро професор и декан богословске академије »Св. Владимир« у Њујорку и сарадник многих научних институција Америке и Европе, несумњиво је најстручнији познавалац византијске историје и богословља међу православнима нашег времена, најдостојнији настављач труда О. Г. Флоровског, који се хрве са правим проблемима, на православни начин. Умро је у јулу 1992. г. Вечан му помен!

[1] Cf. L. Gardet, *»Théologie musulmane et pensée patristique«* (= Муслиманска теологија и патристичка мисао), *Revue Thomiste* 47 (1947), pp. 51-53.

[2] Сура IX, 5, 5.

примеру Св. Јована Дамаскина, узвраћали тако што су говорили да је ислам »претеча Антихриста« (πρόδρομος τοῦ Ἀντιχρίστου).[3] Али, колико год да су биле нагле ове изјаве међусобне нетрпељивости, колико код фанатични позиви у свети рат, ипак је, под захтевима дипломатије, неопходности саживота на освојеним територијама и хладнокрвнијег размишљања обавештених умова постепено дошло до већег међусобног уважавања.

Моја је намера овде да истражујем сусрет између Византије и ислама у сфери религије. Ограниченост простора не дозвољава ми ништа више него да дам неколико одабраних примера који илуструју разноврсне односе Византијаца према муслиманској вери. Примере ћу узети из четири категорије докумената:

1. полемичке литературе
2. канонских и литургичких текстова
3. званичних писама која су византијски достојанственици слали својим супарницима на муслиманској страни и
4. хагиографског наслеђа.

I

Име СВ. ЈОВАНА ДАМАСКИНА обично заузима прво место на сваком списку хришћанских анти-муслиманских полемичара.[4]

По казивању предања, Јован је припадао богатој породици Дамаскина из које је био и Сергије Мансур, византијски финансијски чиновник у Дамаску, који је 635. г. преговарао о предаји града Арапима, затим и под новим режимом сачувао своју грађанску службу и предао је у наслеђе потомцима. Јован је, по овом предању, био његов унук. После кратког времена проведеног у служби, повукао се у манастир Св. Саве Освећеног у Палестини и постао један од највећих богослова и песника грчке Цркве.

Ако ћемо веровати овом казивању предања, онда је веома корисна информација која каже да је Јован у Дамаску радио у арапској администрацији за време Умајада и да је, захваљујући томе, стекао знање о арапској муслиманској цивилизацији из прве руке. Нажалост, прича се у главном заснива на биографији на арапском језику из једанаестог века, која је пуна невероватних легенди када говори о другим стварима. Ранији извори су далеко уздржанији. Теофан нам каже да је Јованов *отац* био γενικὸς λογοθέτης под калифом Абдул-Мелехом (685-705),[5] што вероватно значи да је њему било поверено сакупљање пореза од хришћана. Таква служба није морала да носи са собом и дубоко познавање арапске цивилизације. Акта Седмог васељенског сабора као да желе рећи да је Јован наследио службу свога оца, јер његово повлачење у манастир Св. Саве поред са обраћањем апостола Матеја који је био »цариник«, тј. »порезник« пре него што је постао Христов ученик.[6]

Пошто су информације о Јовановом животу којима располажемо веома штуре, можемо само из његових списа да створимо тачну представу о томе шта је он мислио о исламу и како је гледао на њега. Али, нажалост, ближе истраживање његових дела показује да је врло мало оних која имају веза са исламом. Јоханес М. Хек, у својој критичкој анализи Дамаскиновог рукописног предања,[7] помиње четири дела везана са Јованово име која говоре о исламу:

1. Једну главу дела »О јересима« (De haeresibus),[8] каталог јереси, који је део Дамаскинове главне књиге »Извор знања« (Πηγὴ γνώσεως) а темељи се на сличној компилацији коју је у петом веку саставио Св. Епифаније Кипарски. Делује као изненађење да се ту ислам третира као хришћанска јерес и у штампаном издању овог дела стоји под бројем 101. Он долази после описа секте Ὑποπροσκόπται (специфично застрањење хришћанског монаштва), а претходи параграфу о иконоборцима. У неким рукописима ислам се јавља под бројем 100. и долази одмах после монотелитства (које је под бројем 99.).

2. »Дијалог између хришћанина и Сарацена«, састављен из двеју *опускула**, које се налазе такође и под именом Теодора Абу-Куре, писца којег ћемо касније помињати у овом чланку. »Дијалог« је два пута објављиван под именом Јована Дамаскина, први пут је то учинио Лекје па онда Галанд, а обе издања су прештампана код Миња.[9] У сваком овом издању две оригиналне опускуле стоје у обрнутом реду, што истиче недоследност Дамаскиновог рукописног предања по овом питању и убедљиво упућује на закључак да је »Дијалог« компилација Абу-Куриних списа, које су каснији преписивачи приписали Јовану Дамаскину.[10]

[3] *De haeresibus*, PG 94, col. 764 A.

[4] О византијској анти-исламској полемици види у C. Güterbock, *»Der Islam im Lichte der Byzantinischen Polemik«*, Берлин, 1912; W. Eichner, *»Die Nachrichten über den Islam bei den Byzantinern«*, Der Islam, 23 (1936), стр. 133-162, 197-244; и H. G. Beck, *»Vorsehung und Vorherbestimmung im der theologischen Literatur der Byzantiner«* (*Orientalia Christiana Analecta* 114, 1937), pp. 32-65. Ниједан од ових радова не иде даље од набрајања аутора и издвајања њихових главних аргумената.

[5] *Chronographia*, Бонска едиција I, стр. 559.

[6] Mansi 13, col. 357 B; cf. Mt. 9, 9.

[7] *»Stand und Aufgaben der Damaskenos – Forschung«*, *Orientalia Christiana Periodica* 17 (1951), стр. 18, 23-24.

[8] PG 94, cols. 764-773.

[9] Ibid., cols. 1585-1596 (Lequien); 96, cols. 1335-1348 (Gallandus). Текст се скоро дословно поклапа са Абу-Куриним опускулом, 35 (ibid., cols. 1586A – 1592C) и 36 (97, cols. 1592 CD).

[10] H. G. Beck, иако склон да прихвати Јованово ауторство, ипак помиње један манускрипт у којем је *»Дијалог«* анониман и други где се он приписује Сисинију Граматику, (Kirche und theologische Literatur im bizantinischen Reich, Munich, 1959, p, 478).

3. Други дијалог, који се формално приписује Абу-Кури и то у наслову који тачно одређује да је Теодор (Абу-Кура) написао διὰ γωνῆς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Израз διὰ γωνῆς истозначан са ἀπὸ γωνῆς је специфичан израз, који је недавно убедљиво објаснио М. Ричард.[11] То значи: »према усменом учењу« Јована Дамаскина. Овде је стварни аутор Абу-Кура а чињеница је да се »Дијалог« такође налази и у неким рукописима под његовим именом, без икаквог помињања Јована Дамаскина.[12]

4. Четврти анти-исламски спис који се приписује Јовану Дамаскину јесте »Оповргавање« на арапском језику који је необјављен и никада није изучаван.

Према томе, од свих текстова изгледа да је једино глава о исламу у књизи »О јересима« поуздана. Али чак и у њеном случају изражаване су сумње по питању аутентичности, док неки истраживачи сматрају да су и цитати из Корана каснија интерполација.[13]

Зато изгледа незнатан допринос Јована Дамаскина историји византијске борбе против ислама, без обзира на резултате даљег критичког истраживања анти-исламских списа који се њему приписују. Ако и делимично прихватимо аутентичност ових списа, из даљег излагања ће се видети да, хронолошки гледано, они нису најранија дела која је један византијски аутор написао на тему ислама. Са богословске стране, они не додају много несумњивој слави Јована Дамскина, борца за поштовање икона, аутора првог систематског *»Излагања православне вере«* и једнога од најталентованијих химнописаца источног хришћанства. Проучавање литургијских текстова који се приписују Јовану Дамскину силно потврђују онај утисак који се добија читањем поглавља о исламу у делу *»О јересима«* — о Јовану који живи у хришћанском гетоу, где су сачувани истакнути византијски политички и историјски погледи. У својим химнама Јован се моли за »победу цара над својим непријатељима«;[14] он се нада да ће *василевс* (= цар) молитвама Пресвете Богородице »згазити под ноге варварске народе«.[15] Никада не пропушта да помене »крстоносног суверена (σταυροφόρος Ἀναξ)« као штита који заклања Христове следбенике од »богохулних непријатеља«.[16] И нема ништа нејасно у погледу идентитета ових непријатеља: они су »људи Исмаилићани, који ратују против нас« и Богородица се умољава да их потчини под ноге благоверног цара (Ἰσμαηλίτην λαὸν καθυποτάττων τὸν πολεμοῦντα ἡμᾶς φιλευσεβοῦντι βασιλεῖ.[17]

[11] »Ἀπὸ σφνῆς,« *Byzantion* 20(1950), стр. 191-222.
[12] Cf. PG 97, col. 1543.
[13] A. Abel, у *»Byzantion«* 24 (1954), стр. 353 n. 2.
[14] »Октоих«, гл. 1., васкрсно јутрење, канон 1, песма 9, богородичан.
[15] Ibid., гл. 3., канон 1., песма 9., богородичан
[16] Ibid., гл. 4., канон 2., песма 9., богородичан
[17] Ibid., гл. 8., канон 2., песма 9., богородичан

Срцем и душом Јован још живи у Византији. Чињеница да је византијски цар (чији победоносни повратак на Средњи исток са надом очекује), пао на насрћу у иконоборачку јерес, за њега је много важнија ствар неголи религијска веровања освајачких Арапа, и Јован је сигурно боље обавештен о догађајима у Цариграду него о исламу.

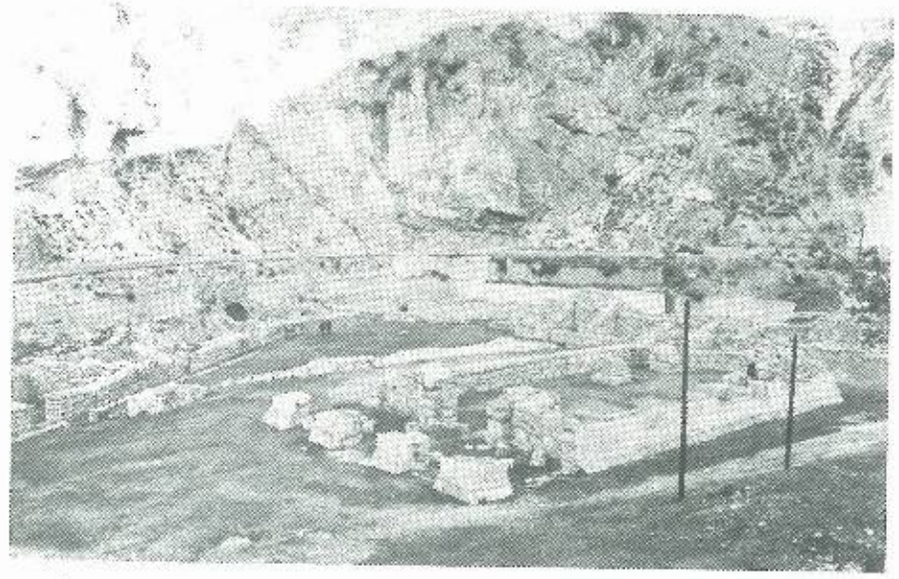

*Остаци манастира св. Архангела код Призрена којег је порушио Синан-паша.**

** Из фототеке; РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ, БЕОГРАД*

Ако би се једнога дана и доказало да задњи део главе 101 из списа »О јересима«, који садржи цитате из Корана, није каснији убачен, то ипак не би пружило јасну евиденцију да је Јован заиста *читао* Коран.[18] Све знање о исламу, посредно или непосредно, које Јован одаје, односи се само на четири суре — другу, трећу, четврту и пету — и на усмена исламска предања, посебно она везана за поштовање *Кабе* у Меки, која су Јовану дала повода да се насмеје исламској легенди о Аврамовој камили привезаној за свети камен. Познавање усменог арапског предања, понекад старијег и од самог ислама, које се јавља код Јована и других византијских полимичара можда је једна од најзанимљивијих страна овог типа литературе коју ми проучавамо; али у исто време оно показује да је њихово упознавање са исламом било само узгредног

[18] J. R. Merrill, »О трактату Јована Дамаскина на тему ислама« (енгл.) у »Muslim World« 41 (1951), стр. 97; ср. такође, »Jean Damascene et l'Islam«, у *»Proche Orient chrétien«* 7 (1957), pp. 44-63; 8(1958), pp. 313-339.

и површног карактера. Легендарне приче о пореклу ислама понављају се код различитих аутора и на различите начине. Поменућу само један пример, онај који показује да Јован у овоме није ни оригиналан ни боље информисан од других Грка. Јован се позива на пре-исламски култ Афродите у Меки, коју су Арапи звали Хавер или Хавар (Χαβὲρ, Χαβὰρ) а сачуван је под формом поштовања светог камена, *кабе* (ћабе).[19] Исти извор помиње и Константин Порфирогенит у свом делу »О управљању империјом«. Ево шта Константин пише: »Они (Арапи) се такође моле звезди Афродите коју зову Кувар (Κουβάρ), и у својим молбама кличу »Ала уа Кувар« (Ἀλλᾶ ο'υὰ Κουβάρ), тј. Боже и Афродита. Јер они Бога зову *Ала* (Ἀλλᾶ), *уа* (ουὰ) се користи као везник *и* а звезду зову *Кувар* (Κουβάρ). Зато кажу »Ала уа Кувар« (Ἀλλᾶ ο'υὰ Κουβαρ).«[20]

Право је арабиста да нам кажу шта у овој царској екскурзији у поље етимологије, очигледно паралелне, мада независне од Дамаскиновог текста, има неку вредност. Традиционално исламско узвикивање *Алаху акбар* — »Бог је веома велики« — на које се овде очигледно мисли, збуњивало је византијске писце од осмог века наовамо. Око 725. г., што значи пре Јована Дамаскина, Герман Цариградски такође помиње да се »Сарацени, у пустињи, обраћају мртвом камену и призивљу такозвану *Ховар* Хοβὰρ (τὴν τε λεγομένου Χοβὰρ 'επίκλησιν).«[21] Јован Дамаскин идентификује *Хавар* или *Хавер* (он користи оба облика) са самом Афродитом као и са *Кабом*, која по њему представља врховну паганску богињу.[22] Такође Никита, у деветом веку, говори о »идолу *Хувар*« (προσκυνεῖ τῷ χουβὰρ ε'ιδώλῳ) за који се вели да представља Афродиту.[23] Изгледа вероватно да је пре појаве ислама код Арапа постојао култ звезде Данице, и да је то било познато Византијцима, који су, свакако, покушали да и у самом исламу пронађу трагове паганства. Међутим, оно што је речено о Афродити доказује да Јован Дамаскин није у суштини додао никакво ново обавештење о исламу које не би било доступно Византијцима његовог времена,[24] као и то да је користио већ прихваћени аргумент који је

[19] PG 94, cols. 764B, 769B.

[20] Constantine Porphyrogenitus, *»De administrando imperio«, I, 14,* изд. Моравчик, превод на енглески R. J. H. Jenkins (Будимпешта 1949.), стр. 78-79.

[21] Писмо Томи из Клаудиополиса, PG 98, col. 168D

[22] »De haeresibus«, PG 764B, 769B

[23] Refutatio Mohamedis, PG 105, col. 793B

[24] Треба, међутим, истаћи да Дамаскин даје *превод* речи Хαβάρ. У његовом тумачењу она значи »велики« и стоји у женском роду (οπερ σημαίνει μεγάλη — col. 764B). То је навело Г. Саблукова да порекло речи коју употребљавају Никита и Константин (κουβὰρ или χουβὰρ) потражи у *женском роду речи акбар-кубра,* и па закључак да је Византијцима било познато арапско призивање Афродите — *Аллата кубра* још у пре-исламском периоду (»Заметки по вопросу о византијској противомуслиманској литературе,« у »Православниј Собеседник« 2, 1878. стр. 303-327; упореди такође сличан стимолошки аргумент који износи Georgius Hamartolus, изд. de Boor, II, p. 706).

на згодан начин потврђивао византијско веровање да се Арапи »одају разврату».[25]

С друге стране, већ смо напоменули да Јован убраја ислам у хришћанске јереси. Такав однос према исламу заснива се на чињеници да Коран признаје откривењски карактер јудаизма и хришћанства. Зато су Јован и његови савременици настојали на томе да према исламу примене мерила хришћанског православља и да га поистовете са већ осуђеном хришћанском јереси. Мухамед је, према томе, био аријанац, јер је одбацивао божанску природу Бога Сина и Духа Светога; вероватно се отуда појавила и легенда да се Мухамед обучио хришћанској вери код неког аријанског монаха.[26] Чињенице говоре да су везе раног ислама и хришћанства са хришћанске стране укључивале монофизитске и несторијанске заједнице, сигурно не аријанце, а име које Јован даје муслиманима — κόπται τοῦ θεοῦ (»они који секу Бога«)[27] — зато што од Оца одсецају Сина и Светога Духа, само је одговор на муслиманске оптужбе упућене хришћанима да су они 'εταιριασταὶ (= они који сматрају да Бог има друга).[28]

Поред ових полемичких аргумената који говоре о сукобу између исламског уског монотеизма и хришћанског учења о Светој Тројици, Јован се дотиче још једне оштре тачке њиховог неслагања — питања слободе воље и предодређења — а аргументи су му поткрепљени најжешћим епитетима које придаје Мухамеду, »лажни пророк«, »лицемер«, »лажов« и »разватник«. Наравно, све су ово богато користили каснији полемичари.

Два имена посебно заслужују да се помену у раној историји византијске литералне борбе са исламом. Једно је АБУ-КУРА, који је живео у другој половини осмог века, на територији коју су окупирали муслимани, у главном у Сирији, и говорио арапски. Други је НИКИТА ВИЗАНТИЈСКИ, научник из окружења славног цариградског патријарха Фотија. Иако су писали врло различитим стилом и живели под различитим околностима, Теодор Абу-Кура и Никита су много боље од Јована Дамаскина били упознати са исламом; Теодор, зато што је раме уз раме живео са мухамеданцима и увлачио их у дијалог, а Никита због тога што је проучио цео текст Корана.

АБУ-КУРА је писао и на грчком и на арапском језику. Од његових педесет два кратка списа на грчком, већина их је састављена у виду дијалога вођених са разним јеретицима, које је писац имао прилику да сусретне (несторијанци, монофизити, оригенисти) а седамнаест су упућени против ислама. И баш из ових крат-

[25] B. Lewis, у Constantine Porphyrogenitus, *De administrando II,* Коментар (London, 1962), p. 72.

[26] PG 94, 765A

[27] Ibid.,768D

[28] Ibid., 760B

ких *опускула*[29] може да се осети права природа односа између муслимана и хришћана која је постојала у осмом веку. Истина, Теодорови дијалози задржавају строго негативан однос према исламској вери и према Мухамедовој личности, као лажном пророку, који аријанствује (1560 А), који је опседнут злим духом (1545Б-1548А). Али, аргументи које писац употребљава замишљени су тако да их противничка страна заиста може разумети; они одговарају једном покушају да се успостави стварна конверзација. Ево неких примера: Арапи одбацују веру у Свету Тројицу, јер она, веле, уноси поделу у Бога. Али, и Коран је један, иако од њега могу да се направе многе копије; на исти начин Бог је и јединица и тројица (1528ЦД.) Један кратак дијалог је посвећен хришћанском учењу о Светој Евхаристији, што је муслиманима свакако било тешко да разумеју; овде се Теодор ослања на медицинска поређења позната обема странама: силазак Светог Духа на хлеб и вино, који се услед тога мењају у Христово Тело и Крв сличан је деловању јетре, која асимилира храну излучивањем топлоте (1552Д-1553Ц). У погледу полигамије, питања које је било незаобилазно у сваком разговору између хришћанина и муслимана, Теодор је изабрао прагматички приступ за који је знао да ће бити боље схваћен од његових противника неголи било какво позивање на високу моралност или на свету тајну брака. »Жена«, пише Теодор, »удаје се за човека ради задовољства и рађања деце.« А зар је могуће замислити веће људско задовољство од онога у којем су Адам и Ева уживали када су били у рају? Међутим, они су се тамо управљали по закону моногамије. А када је муслиман и даље тврдио да више воли полигамију јер она осигурава брже размножавање људског рода, Теодор одговара да Бог, будући да није бринуо о брзом размножавању људске врсте онда када је човек био *сам* на земљи, сигурно ни данас не жели претерану расплодњу... На крају свог аргумента он подсећа муслимана на неизбежне свађе и наступе љубоморе који се догађају у харему (1556А — 1558Д).

Овај прагматички карактер неких Абу-Куриних дијалога не смета писцу да се користи и истанчанијим теолошким аргументима. Теодор је одшколовани аристотеловац, и добро је свестан узвишености византијске догме о Светој Тројици и византијске христологије. Када је муслиман ставио примедбу на учење о смрти Господа Исуса Христа — личност Христову сачињавају душа и тело, њихово раздвајање би значило исчезнуће Христа као личности — Теодор одговара позивајући се на православно учење о ипостасном јединству заснованом на јединству Христове *Божанске* Ипостаси (Личности), која је била, и остала, чак и у смрти уједињавајући фактор свих чланова који сачињавају Богочовека. Зато је Христово тело остало нетрулежно и у гробу (1583 — 1584).

[29] Списи које је Абу-Кура писао на грчком језику објављени су у PG 97, cols. 1461-1609.

Дискусија врло често дотиче учење о предестинацији која је била истицана у ортодоксном исламу и често расправљана у исламском свету. Разуме се, њу је Теодор побијао у читавој серији аргумената, који одражавају стварну конверзацију на популарном нивоу. Муслиман каже: ако је Христос добровољно имао да умре, онда хришћани морају да захвале Јеврејима зато што су допринели да се оствари воља Божија, јер је *све* што се догађа у сагласности са његовом вољом. На то Теодор одговара: пошто ти велиш да сви они који умру у светом рату против неверника иду у рај, треба да захвалиш Римљанима (= Византијцима) за убиство толиког броја твоје браће (1529А). Али дискусија о предестинацији је текла и на вишем философском и теолошком нивоу: Теодор објашњава хришћанско учење о стваралачком божанском чину који је завршен за првих шест дана, и од тада даје могућност и људској слободној вољи да делује, да ствара и да бира; ако постоји икаква предодређеност за добро, онда се она добија у крштењу, које је ново рођење, а треба да се слободно прихвати и да га следе добра дела (1587А — 1592Ц).[30]

Многи теолошки проблеми којих се Теодор дотакао такође се расправљају у дугом спису НИКИТЕ ВИЗАНТИЈСКОГ посвећеном цару Михаилу III.[31] Никита пише у Цариграду и вероватно није никада разговарао са муслиманом, али он има пред собом комплетан текст Корана, који систематски критикује, дајући тачне цитате разних сура, са њиховим називом и бројем. (Тамо бројеви на одговарају увек бројевима који стоје у модерним издањима Корана.) Никитина књига има два дела:

1. Апологетско излагање хришћанске вере, сконцентрисано углавном на учење о Светој Тројици (673 — 701).

2. Систематско побијање Корана и тридесет глава (701 — 805). По своме карактеру побијање је чисто академско и научно, један интелектуални егзерцир оне врсте какав може да се очекује од ученог круга истраживача окупљених око Фотија а које су финансирали ћесар Варда и двор Михаила III. У основи оно одражава утисак који је Коран стварао код византијског интелектуалца деветог века задуженог да побија ту нову веру. Он свој задатак пажљиво обавља, али без икаквог стварног обзира према евентуалном муслиманском слушаоцу или читаоцу.

Упоређујући Коран са Светим Писмом, Никита говори о »најбеднијој и најглупљој малој књижици Арапина Мухамеда (τὸ ὀ'ικτιστον καὶ 'αλόγιστον τοῦ 'Αραβος Μωάμετ βιβλίδιον), пуној

[30] Овај пасус о предестинацији дословно је репродукован у »Дијалогу« који се приписује Јовану Дамаскину, PG 96, cols. 1336-1340.

[31] PG 105, cols. 669A— 805

хула на Свевишњега, са свом својом ружном и простачком нечистоћом«, која чак и не личи ни једном библијском жанру, и није ни пророчка, ни историјска, ни законска нити теолошка, него је замршена. Како може таква књига, пита Никита, да буде послата са неба? Никита није лично знао арапски језик, па користи неколико различитих превода Корана. То је очигледно, на пример, из његовог третирања познате суре CXII, упућене против хришћанске догме о Светој Тројици, која је од тада неизбежна тема у сваком разговору о вери између хришћанина и муслимана:

»Реци: »Само је он Бог! Бог вечни! Он не рађа и није рођен!

Нити је ико сличан њему!«« (Палмеров превод на енглески)

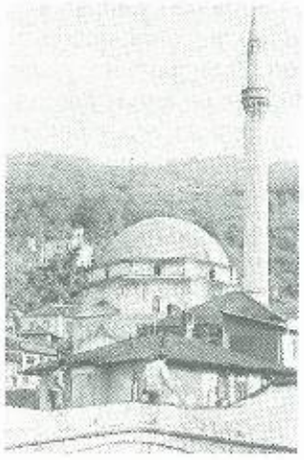

Синан-пашина џамија у Призрену, (1615) изграђена од камена узетог од манастира св. Арханђела код Призрена, задужбине цара Душана (1331-1355).

Арапска реч *самад*, што значи »чврст«, »масиван«, »сталан« — овде дата у речи »вечан« — била је најпре, на почетку Никитине књиге, преведена грчком речју ὁλόσφαιρος, тј. »потпуно округао«, што Никити даје повода да прави шале на рачун таквог материјалистичког поимања божанства (708A). Касније он исправља свој превод и реч *самад* даје као ὁλόψιρος, што подсећа на чврсту металну масу, изгрувану чекићом, и ближе стоји конкретном представљању Бога које се налази у тексту Корана (776Б).

Ево још једног примера погрешног разумевања текста због нетачног превода: Никита оптужује Коран за учење да је човек постао »од пијавице« (ἐκ βδέλλης — 708A). Арапски текст (сура XCVI,2) говори у ствари о честици згрушане крви.

Изабрао сам ове примере, поред многих других у Никитином тексту, зато што се они понављају и код великог броја других византијских писаца и заузимају главно место у каснијој полемици. Они илуструју перманентно неспоразумевање између двеју

култура и двају религијских менталитета, али такође показују и стварно познавање Корана од стране неких Византијаца. Никита Византијски, на пример, очигледно је изучавао Коран, макар у нетачним преводима, који су вероватно били неизбежни на том раном ступњу византијско-арапских односа. С друге стране, може се поставити питање да ли нису таква византијска тумачења исламског учења као што је поменуто веровање у округласти изглед Бога, или да је у пијавици порекло човека у неким случајевима заиста дошла из неких облика популарне арапске религије — свакако различите од ортодоксног ислама — који су били познати Византијцима.

Комплетни преглед византијске литературе усмерене против ислама требало би бесумње да обухвати и проучавање многих византијских докумената који хронолошки припадају каснијем времену а стоје ван опсега нашег реферата. Овде је довољно поменути да је у Византији од једанаестог до петнаестог века познавање ислама постепено порасло. Већ Вартоломеј Едемски,[32] писац из тринаестог века показује неко знање о улози Отмана и Абу-Бакра после Мухамедове смрти. У четрнаестом веку бивши цар ЈОВАН КАНТАКУЗИН сакупља чак и богатију документацију. Он саставља четири *Апологије* хришћанства упућене против муслимана и у четири списа (λόγοι) побија Коран.[33] Поред ранијих византијских извора, Кантакузин је користио дело *»Побијање ислама«*, на латинском, од римокатоличког монаха из Фиренце Ricaldus-a de Monte Croce (ум. 1309.г.), али у преводу Димитрија Кидониса.[34] Изгледа да је објављивање својих анти-исламских списа сматрао главним догађајем у своме животу: у добро познатој, дивној копији Кантакузинових богословских дела, коју је он лично наручио за своју приватну библиотеку, а сада се налази у Паризу (Paris. gr. 1242), бивши цар је представљен како држи свитак са натписом Μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν (= Велики је Бог хришћански), што представља увод у његово дело против ислама. Иако његов општи метод побијања ислама остаје у главном академски и апстрактан, нема сумње да је Кантакузин свеснији од многих својих претходника нових прилика у којима живи. Он се реалистички суочава са изазовима ислама и показује спремност да у сваком извору тражи информације и аргументе, па и у књизи латинског монаха. (Кантакузин овако цитира свој извор: »Монах из проповедничког реда — τῆς τάξεως τῶν Πρεδικατόρων, ἤτοι τῶν κηρύκων — по имену Рикалдус, отиће у Вавилон... и, пошто је пуно радио, научио је арапски говор.«[35]) А његове молитве нису само за ру-

[32] Ἔλεγχος Ἀγαρηνοῦ, PG 104, cols. 1384-1448; за датум види Eichner, цитирано дело, стр. 137-138.

[33] PG 154, cols. 373-692.

[34] Превод објављен у PG 154, 1035-1152.

[35] PG 154, col. 601.

шење ислама, него и за обраћање муслимана.[36] Све ово доказује да је Кантакузин узимао ислам много озбиљније него што су то чинили писци осмог и деветог века. Овде је можда вредно да се подсетимо да Кантакузинов пријатељ, славни исихастички богослов и солунски архиепископ ГРИГОРИЈЕ ПАЛАМА, 1354.г. своје путовање по Малој Азији, коју су Турци већ били заузели, описује у оптимистичком тону, надајући се, као и Кантакузин, у касније обраћање муслимана, подразумевајући да је за сада прихваћена пријатељска коегзистенција.[37]

II

Византијска полемичка литература је у великој мери предодредила званични канонски став Цркве према исламу, став који се одразио у литургичком обреду за прихватање обраћеника из ислама у хришћанство. Један такав врло стари чин садржи серију од двадесет две анатеме против муслиманских веровања.[38] Од обраћеника се захтева да анатемише Мухамеда, све сроднике »пророкове« (свакога по имену) и све калифе до Језида (680 — 683). Чињеница да овде није поменут ниједан каснији калифа навела је Ф. Кимона на закључак да овај чин датира из почетка осмог века. Али, пошто у овом набрајању имена нема никаквог хронолошког реда (после Језида стоји име Отмана, трећег калифе), Кимонов аргумент не изгледа сасвим довољан за такав закључак.

Друге анатеме упућене су против Корана; муслиманског схватања раја, у којем ће се догађати све врсте греха, »јер Бога није могуће унизити«; полигамије; учења о предестинацији, које води до закључка да је сам Бог узрок греха; затим против муслиманског тумачења Спаситељевих прича из Јеванђеља и односа Корана према Старом Завету. Анатеме понављају велики број аргумената које су користили полемичари: помиње се арапско слу-

[36] Ibid., col. 584.

[37] О овој епизоди погледај код J. Мајендорф, *»Увод у Богословље Григорија Паламе«* (на франц.), Париз, 1959, стр. 157-162.

[38] Овај чин је објавио F. Sylburg (Heidelberg, 1595). Силбургово издање је прештампано као део дела »Thesaurus Orthodoxae fidei« Никите Хонијата у PG 140, cols. 123-138. Изашло је и ново издање чина од F. Montet, *»Le rituel d'abjuration des Musulmans dans l'Église grecque«*, у *»Revue de l'histoire des religions« 53* (1906), pp. 145-163, са француским преводом анатема. Ово издање не може ипак да замени оно Силбургово, које је комплетније. Уп. запажања о Мотеовом издању у S. Ebersolt, *»Un nouveau manuscrit sur le rituel d'abjuration des Musulmans dans l'Eglise grecque,«* у истом *»Revue de l'histoire des religions 54* (1906), pp. 231-232; Cf. Clermont-Ganneau, *»Ancien rituel grec pour l'abjuration des Musulmans,«* у *»Recueil d'archéologie orientale« 7* (Париз, 1906), pp. 254-257; Fr. Cumont, *»L'origine de la formule grecque d'abjuration imposée aux Musulmans,«* у »Revue de l'histoire des religions 64 (1911), pp. 143-150.

жење Афродити, званој Хавар (Χαβάρ), и учење да је човек постао од пијавице, а од онога ко се обраћа у хришћанство тражи се да се ових заблуда и формално одрекне.

Аутор овог чина је очигледно познавао ислам боље него Јован Дамаскин. Вероватно се користио Никитиним списом, али такође и другим савременим изворима. Зато изгледа оправдано да састављање чина ставимо у девети век, у време када су компоновани слични ритуали за прихватање Јевреја и павлићана. У сваком случају, овај чин конкретно још је био у употреби у дванаестом веку, а то се види из детаљног извештаја Никите Хонијата о конфликту између цара Манојла I и патријаршијског сабора, у којем је Јевстатије, солунски митрополит играо главну улогу.[39] Године 1178. Манојло је издао два декрета, наређујући брисање последње анатеме из чина, почевши најпре са оном његовом копијом која се употребљавала у Великој Цркви, у Светој Софији. Та анатема, са цитатом из суре CXII, овако гласи: »Анатемишем бога Мухамедовог, о коме Мухамед вели: »Он је једини Бог, Бог вечни (у грчком тексту стоји ὁλόσφυρος = који је »од метала изгруваног чекићем«), Он не рађа и није рођен, нити има њему сличнога.««

Разлог за такве мере био је у томе што се цар плашио да ће саблазнити обраћенике захтевајући од њих не само да анатемишу веру Мухамедову, него још и »Бога Мухамедовог«, јер, како се њему чинило, из тога произилази да у ствари хришћани и муслимани нису веровали у истог Бога. Цар је овим мерама изазвао силна противљења код патријарха и његовог сабора. Јевстатије Солунски, који је у овој ствари говорио у име Цркве, изјавио је да бог за кога се верује да је »од метала изгруваног чекићем« није прави Бог, него материјални идол, који, као такав, заслужује да буде анатемисан. После извесног трвења између двора и патријаршије, постигнуто је компромисно решење. Цар је повукао своју првобитну наредбу: двадесет друга анатема је и даље задржана у обреду, али сада она гласи једноставно овако: »Анатема Мухамеду, комплетном његовом учењу и свом његовом наслеђу.« Овај текст се сачувао у каснијим издањима *Евхологиона.*

Овај догађај је значајан због тога што јасно илуструје да су у Византији постојала два погледа на ислам: онај екстремни, »искључиви«, који је заузео сасвим негативан став према мухамеданству и сматрао га за неку врсту паганства, и други, умеренији, који се трудио да избегне рушење свих мостова и да сачува нешто

[39] Nicetas Choniates, *Historia,* Bonn ed., стр. 278-286; за целу епизоду погледај C. G. Bonis, »Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος καὶ οἱ δύο »τόμοι τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (1143/80) ὑπὲρ τῶν εἰς τὴν ἡριστιανικὴν ὀρθοδοξίαν μετασταμένων Μωαμεθανῶν,« у Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 19 (1949), стр. 162-169.

на што би обе стране могле да се позивају, пре свега то да су обе верне монотеизму.

Манојло I је припадао другој групи, и у том погледу следио је традицију која је изгледа превладавала у званичним владиним круговима у Византији. То се може видети из следеће категорије докумената које ћемо испитивати — из писама која су византијски цареви и званичници слали својим супарницима на арапској страни.

III

Прво, и за историју најважније, јесте писмо цара ЛАВА III калифи Омару II. Омар II је владао само три године (717 — 720) и зато је могуће релативно прецизно датирати ово писмо. Није овде могуће детаљно расправљати о његовој аутентичности. Чињеница да је постојала нека врста кореспонденције између Лава и Омара по питањима вере експлицитно је посведочена од стране Теофана,[40] али оригинални текст Лавовог писма (или писама), на грчком, је изгубљен. Његову кратку верзију на латинском објавио је Champerius, који писмо погрешно приписује Леву VI,[41] а то су, и не питајући се, прихватити Крумбахер и Ајхнер. Много дужу јерменску верзију сачувао је историчар Ghevond. Она васпоставља оригинални текст, са могућим мањим допунама.[42]

Овај документ је интересантан из више разлога. 1) Он потиче од првог иконоборачког цара, али претходи иконокластичком спору и на тај начин пружа обавештење о Лавовом гледању на поштовање икона у овом раном периоду; ова сведенција, као што ћемо касније видети, потврђена је другим савременим изворима. 2) То је први познати византијски текст који побија ислам, и показује много шире познавање теме од других савремених полемичара.

Лавово писмо је одговор на свечани позив Омара да му овај пошаље изложење хришћанске вере. Наиме, постојао је обичај код раних калифа да приликом ступања на трон шаљу захтеве неверничким (иноверним) принчевима у којима се, поред порицања

[40] *Chronographia*, Bonn ed., II, стр. 390.

[41] Ова верзија је репродукована у PG 107, cols. 315-24.

[42] Енглески превод, коментар и библиографија у A. Jeffrey, *»Ghevond's Text of the Correspondence between Umar II and Leo III«*, у *»Harvard Theological Review« 37 (1944)*, pp. 269-332. Џефри овде даје убедљив број унутрашњих и спољашних показатеља у корист аутентичности писма, супротно Беку у »Vorsehung und Vorherbestimmung«, стр. 43-46, који сматра да писмо не може бити старије од деветог века. Ср. и сугестију А. Абела да је Лав Математичар могући аутор (Byzantion 24, 1954., стр. 348, n. 1). Међу онима из ранијег периода који су веровали у аутентичност писма погледај B. Berthold, *»Калиф Омар* II *и противоречија известија о њего личности,«* у *»Христијанскиј Восток«* 6, 3 (1922), стр. 219.

њихове вере, они позивају да ступе у ислам. Омар тражи од Лава да му пружи све разлоге због којих он воли хришћанство више од сваке друге вере, и поставља му неколико питања; »Зашто су се хришћански народи после смрти Исусових ученика поделили на седамдесет две расе?... Зашто они исповедају три бога?... Зашто поштују кости апостола и пророка, а тако и слике и Крст?...«[43]

Сви Лавови одговори засновани су на здравом тумачењу Библије и Корана. Њему не пада на памет да се ослања на популарне легенде или дезинформације. Лав не осећа потребу да осуђује тзв. култ Афродите у исламу, нити да захтева од Омара да одбаци учење по којем човек потиче од пијавице. Не сумња да он и његов саговорник верују у истог Бога, да и овај други прихвата Стари Завет као откривену истину. Да ли то Омар тражи аргументе који говоре у прилог правој вери? Имају бројни пророци и апостоли који су потврдили божанство Исуса, док нико не сведочи за Мухамеда... И како може неко рећи да Коран стоји изнад сваке критике? »Ми знамо«, пише Лав, »да су Умар, Абу Тураб и Солман Персијанац ти који су саставили Коран, иако се међу вама раширио глас да га је Бог послао с неба...« И знамо такође да је »извесни Хајај, кога сте прозвали Владар Персије, заменио старе књиге другима, које је он лично саставио, према свом укусу...«[44] И зар није ислам млађи међу овим двема религијама, раздиран расколима озбиљнијим од оних који су задесили компаративно старо хришћанство? Ове поделе су се догодиле у исламу, наставља Лав, иако се ислам појавио само у једном народу, међу Арапима, који су сви говорили једним језиком, док је хришћанство већ од самог почетка било усвојено од Грка, Латина, Јевреја, Халдејаца, Сиријаца, Етиопљана, Индијаца, Сарацена, Персијанаца, Јермена, Грузина и Албанаца (на Кавказу): разумљиво је што су се неки диспути појавили међу њима![45]

Велики део Лавовог писма посвећен је питањима култа и богослужења, као одговор на Омаров напад на хришћанско учење о светим тајнама. Критика византијског цара која се односи на исламски култ *ћабе* нема у себи ништа од оних митолошких претеривања других полемичара. Он пише: »Место према којем су се окрстали пророци када су вршили своје молитве није познато. Само ви, у своме заносу, поштујете паганski жртвени олтар, који зовете кућом Аврамовом. Свето Писмо нам не каже да је Аврам долазио на то место...«[46] Овде се налази и један занимљив пасус о поштовању Часног Крста и икона: »Ми поштујемо Часни Крст због страдања васплоћене Речи Божије на њему.... Што се тиче ли-

[43] A. Jeffrey, цит. дело, стр. 277-278.

[44] Ibid., стр. 292.

[45] Ср. ibid., стр. 297.

[46] Ibid., стр. 310.

кова, њима не указујемо такво поштовање, јер у Светом Писму нисмо добили никакву заповест о њима. Па ипак, пошто у Старом Завету има заповест која овлашћује Мојсија да на ковчегу завета устроји фигуре херувима и, покренути искреном оданошћу Господњим ученицима, који су горели љубављу према Спаситељу, увек смо осећали жељу да сачувамо њихове ликове, који су до нас дошли из њиховог времена, као живе представе о њима. Њихово нас присуство усхићава, и славимо Бога који нас је спасао посредовањем Сина Свога Јединородног, који се појавио у свету у нашем обличју, и прослављамо светитеље. Али, што се тиче дрвета и боја, ми им не указујемо никакву част.«[47]

На овом тексту јасно се одржава духовно стање које је превладавало на цариградском двору у годинама које су претходиле издавању иконоборачке наредбе 726.г. Иконе су још саставни део званичног царевог православља, али им Лав не придаје ништа више од васпитног и сентименталног значаја; поклоњење Часном Крсту више је наглашено, а познато је да су га задржали чак и иконоборци. Употреба икона експлицитно се оправдава текстовима из Старог Завета, али »дрво и боје« не заслужују да им се указује таква част. Сличног става као код Лава има у писмима његовог савременика патријарха Германа,[48] који је, око 720.г., још увек представљао званично гледање на иконе. Сама чињеница да је тај став изражен у тексту писма, које је сачувао Ghevond, јасан је показатељ његове аутентичности, јер у каснијем периоду нити су иконоборци нити православни били у стању да прихвате тако независан став према иконама. Православни су, осуђујући и даље поклоњење самом »дрвету и бојама«, позивали се на учење о Васплоћењу да би заштитили светотајински — не само поучни — приступ иконама, док ће иконоборци осудити сваки лик који представља Христа и светитеље.

Текст Лавовог писма, према томе, представља занимљив пример хришћанске апологетике, засноване на умањивању улоге светих икона и Цркви, и јасно се може сагледати значај апологетског става према исламу за рани развитак иконоборства. Као што је заједљиво приметио Андре Грабар,[49] вођен је »хладни рат« пропаганде и уцењивања, упоредо са оружаним сукобима којима се Византија перманентно одупирала калифату у другој половини седмог и почетком осмог века. Свештене иконе су играле значајну улогу у овом хладном рату, понекад као симбол хришћанства, а некада као доказ хришћанског идолопоклонства. И, као у данашњим хладним ратовима, противници су често били склони да употребљавају методе оне друге стране. Преписка између Лава III

[47] Ibid., стр. 322.
[48] Ср., на пример, његово писмо Томи из Клаудиополиса, PG 98, col. 173C.
[49] »L'iconoclasme byzantin; dossier archéologique« (Париз, 1957), стр. 47.

и Омара била је занимљива појава у постепеном избијању на површину критичних питања.

Друга сачувана писма византијских званичника релевантна за нашу тему припадају деветом и десетом веку и имају мању историјску вредност. Око 850. г. цар Михаило III примио је писмо »од Арапа« (ἐκ τῶν Ἀγαρηνῶν), и замолио Никиту Византијског, полемичара чије смо главно дело већ проучавали, да им одговори у његово име. С правом се може претпоставити да је посланица коју је Михаило III примио од калифе била слична оној коју је Омар послао Лаву III; у том случају, реч је о калифи Ал-Мутавакилу (847-861). Два одговора која је написао Никита баве се у целини излагањем хришћанског учења о Светој Тројици које, изјављује писац, није у супротности са монотеизмом.[50] У првом побијању Арапа Никита понавља један део свога полемичког списа посвећеног тачном изложењу хришћанске вере, али изоставља директну полемику и критиковање Корана. Не знамо да ли су Никитина писма заиста достављена царевом саговорнику, али овде се може запазити да је већ у деветом веку постојала значајна разлика између унутрашње полемике и захтева дипломатске учтивости.

Нема сумње да је овом другом поклоњена пажња у кореспонденцији великог ФОТИЈА са калифом, о чијем постојању има помена код његовог нећака патријарха НИКОЛЕ МИСТИКА.[51] И сам Никола је био у преписци са калифом о политичким стварима и сачувана су три његова писма. Из њих сазнајемо да је заиста у прилично доброј мери постојала толеранција између муслимана и хришћана у случају изневере. Пошто, према патријарховом писму, заробљени Арапи могу да се моле у цариградској џамији, а да их нико не обавезује да постану хришћани, тако и калифа треба да престане гонити хришћане.[52] Никола затим указује на нека правила самог Мухамеда која подржавају религијску толеранцију.[53] У другом писму јаким речима изражава веру у јединог Бога, који је заједнички за хришћане и муслимане: свака власт долази од Бога и »од овог јединог Бога сви ми смо примили моћ управљања«, и »две силе над свим силама земаљским, тј. сила арапска и сила римска (= византијска) више су од сваке друге и светле као два велика светила на небеском своду. И само то је већ довољан разлог да оне живе у братским односима.«[54]

[50] PG 105, cols. 807-821, 821-841.
[51] Писмо бр. 2, изд. Jenkins-Westerink (Washington, D. C., 1973), p. 12.
[52] Писмо бр. 102, цит. издање, стр. 376-380.
[53] Ibid., стр. 381.
[54] Писмо бр. 1, цит. изд., стр. 2; О правој природи овог писма, упућеног, не »Емиру Крита«, као што стоји у садашњем натпису, него само калифу лично, погледај R. J. H. Jenkins, *»The Mission of St. Demetrianus of Cyprus to Bagdad,«* у *»Annuaire de l'Institut de Phil. et d'Hist. Orient et Slaves«* 9 (1949), стр. 267-275.

Човек се пита да ли није оправдано, упоредо са овим званичним дипломатским писмима, овде помснути непопуларни и неукусни памфлет састављен у Цариграду око 905-906. г. и погрешно приписан Арети, епископу кесаријском, Фотијевом ученику и славном писцу. Памфлет се углавном састоји од извесног броја неукусних шала о муслиманском схватању раја. Као што је професор Р. Ј. Х. Јенкинс скоро показао, стварни аутор памфлета је извесни Лав Хиросфактис,[55] кога је Арета исмејао у једном дијалогу који је назвао Χοιροσφάκτης ἢ Μισογόης.[56] За нас је овај документ интересантан због тога што он показује да се византијска анти-исламска полемика може пратити истовремено на врло различитим нивоима, и да дипломатски обзири и интелектуално разумевање на нивоу власти нису спречили вређања и неподаштавања код других.

IV

Почетком осмог века Јован Дамаскин са ужасом описује јерес која се појавила »у време Ираклија«: »примамљива погрешка Исмаиљћана, претеча Антихристових«. А шест векова касније, Јован Кантакузин, скоро истим речима, указује на исту катаклизму »која се појавила за време Ираклија«. Између двеју религија је постојала провалија која се није могла премостити ни великим бројем полемичких списа, ни дијалектичким доказима, ни напорима дипломатије. Несавладива на духовном и на теолошком нивоу, ова супротстављеност је од самог почетка такође узела облик гигантске борбе за светску супрематију, јер су обе религије настојале да спроведу универзалну мисију, и обе империје су тежиле да постигну светску надмоћ. Као религија, ислам по самој својој природи није био у стању да повуче разлику између »политичког« и »духовног«, нити је пак Византија икада желела да дели универзалност Јеванђеља од државне универзалности хришћанског Рима (= Цариграда). То је допринело да међусобно разумевање буде тешко и наводило је обе стране на закључак да је свети рат, после свега, нормалан начин односа између двеју империја.

Оправдано је међутим поставити питање какво је стање било у народу. Какав је однос према једном муслиману имао просечни хришћанин у свом свакодневном животу, у окупираним земља-

[55] *»Писмо Арети«* објавио је J. Compernass у *»Denkmäler der griechischen Volkssprache«* 1 (Bonn, 1911), стр. 1-9; фр. превод од А. Абела: *»La lettre polémique d'Aréthas' á l'émir de Damas,«* у *»Byzantion«* 24 (1954), стр. 343-370; друго издање од P. Karlin Hayter у *»Byzantion«* 29-30 (1959-1960), стр. 281-302; као дефинитивну реч о томе види Р. Ј. Х. Јенкинс, *»Leo Choerosphactes and the Saracen Vizier,«* у *Визант. институт, »Зборник радова«*, Бгд. 1963., стр. 167-318.

[56] Изд. J. Compernass, *Didaskaleion* 1 fasc. 3 (1912), pp. 295-318.

ма и у границама империје где су арапски трговци, дипломате и тамничари били бројни? Хагиографска литература је изгледа најбољи извор за могући одговор на ово питање. Моја површина истраживања у овој области показују да ни овде нема лаког решења. С једне стране имамо велики број живота мученика са описаним масакрима које су починили муслимани — масакрирање монаха у лаври Светог Саве у Палестини,[57] па 60 грчких ходочасника у Јерусалиму 724. г., чија је смрт означила крај седмогодишњег примирја између Лава III и калифата,[58] страдања бројних хришћана који, подлегавши најпре под мукама, прихватише ислам, али се касније покајаше и вратише Цркви, као што су то учинили нпр. двојица светитеља осмог века — Вакх Млађи и Илија Нови.[60] Није онда чудно што је у народној машти муслиман, баш сваки, по-

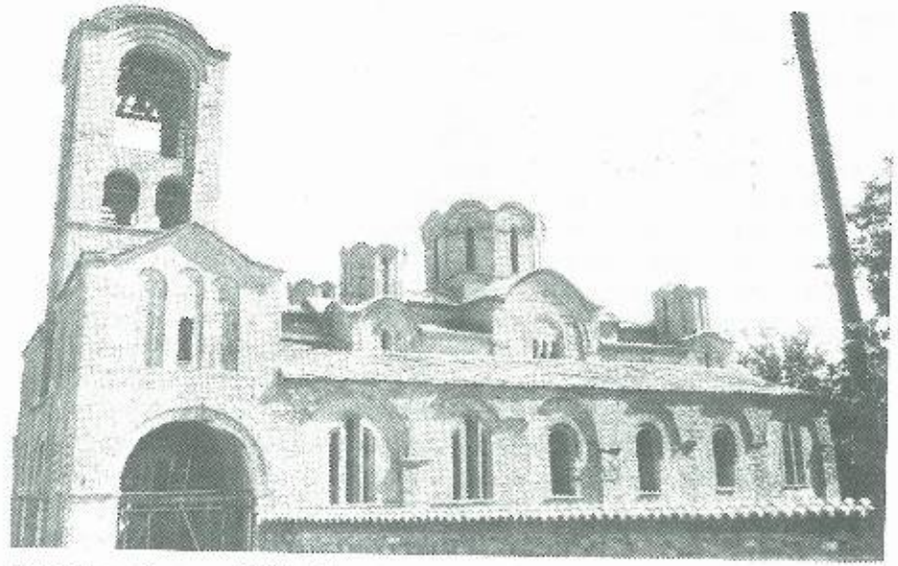

Богородица Љевишка (1307) у Призрену коју су Турци пре 1756 г. претворили у џамију а коју је: Републички завод за заштиту споменика културе НР Србије од 1950-52 г. реставрирао као изузетан споменик културе, док је у функцију цркве враћена одмах после I светског рата.

[57] Изд. А. Пападопулос-Керамевс, *»Православниј палестинскиј зборник« (1907), стр. 1-41.*

[58] *Обе верзије овог житија објавили А. Пападопулос-Керамевс у »Православниј палестинскиј зборник«* (1892), стр. 1-7 и ibid. (1907), стр. 136-163.

[59] Неколико верзија њиховог мучеништва па грчком и словенском објавили су В. Василевски и П. Никитин у *Академија наук, Историко-филологическое отделение, Записки*, 8. сер. 7, 2 (Петроград, 1905).

[60] Х. Лопарев, *»Византијскија Житија Свјатих«*, у *»Византијскиј Временик«* 19 (1912), стр. 33-35.

стао ужасно и немило биће: у житију Св. Андрсја Јуродивог и сам Сатана се појављује са изгледом арапског трговца.[61] Чак су и они Арапи који су имали неку улогу у византијској државној администрацији уживали до краја лош углед у народу; такав је био случај са »Сарацснима« који су, према житију Св. Теодора и Св. Теофана *Начертаних*, били у служби цара Теофила,[62] или са Самоном, паракимоменом Лава VI. На окупираним територијама хришћани су често живели у затвореним гетоима, избегавајући свако мешањс са муслиманским господарима земље: када је Св. Стефан, монах лавре Св. Савс Палестинског и човек од великог утицаја како међу хришћанима тако и међу муслиманима, сазнао да је јерусалимски патријарх Илија лишен слободе, он је одбио да оде код Исмаилћана и да се заузима за њега, јер је знао да од тога не би било користи.[63]

Понекад светитељска житија реконструишу и разговоре који су вођени између хришћана и муслимана, и у таквим случајевима служе се полемичком литературом коју смо овде разматрали. Тако се у Еводијевом извештају о страдању четрдесет два Аморејска Мученика помиње проблем предестинације као главни спор између двеју религија.[64] Међу документима ове врсте, најбогатији по садржају и најоригиналнији јесте извештај о разговору вођеном око 850. г. у који је био укључен царев изасланик у Самару и будући словенски апостол КОНСТАНТИН »ФИЛОСОФ«. Разговор је забележен у Vita Constantini (= Живот Константинов)! Константин Философ је заузео сасвим апологетски став: он брани хришћанс од напред поменуте оптужбе да они »расецају Бога«,[65] он цитира Коран (сура XIX, 17) у одбрану хришћанског учења о девичанском рођењу Христа и, као што је то раније чинио Абу-Кура, побија муслиманске тврдње да отпадање неких хришћана у различите јереси и секте доказује недоследност самог хришћанства.[66] Затим прелази у противнапад оптужујући муслимане за њихову моралну распуштеност — главни хришћански приговор исламу, који доказује да ислам није богооткривена религија — и, на крају, износи класичну византијску тврдњу да је »царство Римљана« (= Византија) једино царство које је Бог благословио. Он чак налази и библијски основ за ову тврдњу: заповедајући својим ученицима да плате порез цару и плаћајући порез за себе и за друге (Мт. 17, 24-27; 22, 19-21), Исус је имао у виду само Римску

[61] PG 111, col. 688.
[62] PG 116, cols. 673C, 676C.
[63] *Acta Sanctorum*, Jul. III, col. 511.
[64] Цит. изд. стр. 73-74; Ср. Абу-Кура, *Опускула* 35, PG 97, col. 1588 AB; Nicetas Byzantius, *»Refutatio Mohammedis«* 30, PG 105, col. 709; Вартоломеј Едески, *»Confutatio Agareni,«* PG 104, col. 1393B.
[65] Vita 6, 26, ed. F. Grivec и F. Tomšić, *Старословенски институт, Радови* 5 (Загреб, 1960), стр. 104.
[66] Ibid., 6, 16, стр. 104.

империју, а не *било коју*; зато хришћани нису обавезни да прихвате власт калифа. Арапи немају ништа чиме би могли да се поносе, чак ни на пољу уметности и науке, јер су они у томе само ученици Византинаца. »Све уметности дошле су од нас« (от нас сут всја художествија исхла), закључује Константин.[67] Фр. Дворник је несумњиво у праву што у овом Константиновом ставу види типични византијски приступ свим »варварима«, латинским или арапским, као што је то изражено у неколико докумената које је издао Михаило III у деветом веку, затим Василије I или сам патријарх Фотије.[68] Културни и национални понос ове врсте свакако нису много допринели међусобном разумевању између хришћана и муслимана.

Међутим, ту и тамо, у хагиографској литератури налази се и позитивнији тон. У једном другом пасусу житија Св. Стефана каже се да је светитељ »свакога примао са симпатијама и поштовањем, како хришћане тако и муслимане«.[69] Говори се да су светитељство и гостопримство неких хришћанских светитеља чинили позитиван утисак на Сарацене, који се у житијима после тога описују у лепшем светлу. То се нпр. догодило када су Арапи почетком десетог века освајајући Пелопонез били импресионирани светитељским животом Св. Петра са Аргоса, и сместа затражили да се крсте.[70] Приближно у исто време кипарски епископ Димитријан, који путује у Багдад, лепо је прихваћен од калифе и дозвољено му је да врати на Кипар већи број заробљених Грка.[71] Друга значајна прича говори како је, у време Михаила II, после напада на Никополис у Епиру, један Арапин из муслиманске војске, које је узмицала, остао у планини и тамо живео неколико година у потпуној усамљености, плашећи се мешања са околним становништвом. Међутим, за то време успео је да се крсти. Једнога дана грешком га убије неки ловац. А онда је ушао у локални *мартирологиј* под именом Св. Варвар, јер му чак ни име није било познато. Касније, у тринаестом веку, Константин Акрополитис пише његово житије које почиње цитатом из Св. Апостола Павла: »нема више ни варварина ни Грка, него је Христос све у свима«.[72]

С друге стране, не може се порећи постојање неке врсте комуникација између хришћанства и ислама на нивоу духовне праксе и побожности, посебно у каснијем периоду византијске историје. Већ је истицано да постоји запрепашћујућа сличност изме-

[67] Ibid., 6, 53, стр. 105.
[68] *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance* (Prague, 1933), pp. 110-111.
[69] *Acta Sanctorum*, Jul. III, col. 511.
[70] Mai, *Nova Patrum Bibliotheca* 9, 3, 1-17.
[71] *Живот Св. Димитријана* (Demetrianus), изд. H. Grégoire, *»Byzantinische Zeitschrift«* 16 (1907), стр. 232-233.
[72] Изд. A. Παπαδοπουλος-Κεραμευς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας 1, стр. 405-420.

ћу муслиманског *дхикр* — призивање имена Божијег повезано са дисањем — и праксе византијских исихаста.[73] Византијско монаштво је продужило да цвета у Палестини и на Гори Синају, док ходочасници стално посећују Свету Земљу. Све то потврђује да су постојали и други контакти, поред оних полемичких.

Па ипак, када погледамо целу слику односа између ова два религијска света, видећемо да су они у суштини непрожимни један за другога. Од свих последица арапског освајања Средњег истока, једна ми се чини *најзначајнија*: византијско хришћанство је *вековима* остало у позицији да се брани. Стари византијски инстикт за конзерватизмом, који је истовремено и највећа снага а и основна слабост источног хришћанства, постао је последње уточиште које је могло да му осигура опстанак у сусрету са исламом.

(Превео са енглеског протосинђел Атанасије Ракита, у ман. Црна Река, о Божићу 1993. године.)

[73] Ср., на пример, L. Gardet, *»Un problème de mystique comparée,«* у *»Revue Thomiste»* 56 (1956), стр. 197-200.

СРПСКИ НАРОД У »ПРОКРУСТОВОЈ ПОСТЕЉИ«

У Бриселу је од 12. до 16. септембра ове године, одржан сусрет представника свих религија света, у организацији римокатоличког Братства Св. Егидија. Позив да на овом скупу представља Српску Православну Цркву и поднесе реферат на тему »Допринос миру на Балкану« добио је Његово Преосвештенство епископ будимски др. Данило (Крстић). То излагање доносимо у целини.

.....

Само Бог може бити непристрасан, јер Он воли обе супротстављене стране. Ипак, нама је заповеђено да подражавамо Богу у његовом савршенству.

Свака нација, посматрана као колективна личност, током историје испољава посебност свога бића. Међутим, извесне нације су »посебније«, јер их је Бог обдарио ретким талентима. Међу ове, даровите народе убрајају се Јевреји, Грци, Индуси, Руси, Арапи, Јермени, Срби... Заједничка свима њима је њихова, све интензивнија усмереност ка Богу.

Није потребно да говорим о нашим суседима, посебно не о Грцима који су у свету чувени по својој побожности, али се осећам позваним да осликам српску православну духовност, од које се очекује да да свој допринос миру на Балкану, заједно са монашком традицијом римокатолика и мистичном Суфитрадицијом ислама.

За мистичну самосвест Срба, главни национални таленат био би: РЕШЕНОСТ НА МУЧЕНИШТВО у име Бога Правде.

Света Традиција Православне Цркве сачувала је следећу благу препоруку Светих Отаца:

»ДОГМАТСКЕ РАЗЛИКЕ НИСУ
ПРЕПРЕКА БРАТСКОЈ ЉУБАВИ«

(Св. Нектарије Егински)

Нажалост, овакав толерантни став није прихваћен као свето предање од стране латинског запада. Зато се већ Св. Бонифације (VIII век) жалио због тога. Латински запад, после свог одвајања од Православне Цркве био је заражен крсташким освајачким ду-

хом. Опат Бернар од Клерво-а (XII век) у својој проповеди »De laude novae militiae ad milites Templi« (О похвали нове војске Храмовницима) — Migne, P.L. 182, 921-940, стварно је позивао на

»Џихад« западне цркве

Овакав груб став су, изгледа, усвојиле хрватске усташе издавајући се за самозване крсташе на Балкану, чак и данас...

Тек недавно је обелодањен ужас **Јасеновца,** Концентрационог логора у Хрватској, у коме су за време Другог светског рата, прекомерно ревносни католици Хрвати — звани усташе — убили скоро милион људи (претежно Срба и Јевреја), само зато што су желели да остваре сопствени нацистички програм »етничког чишћења« у Хрватској.

Познавајући добро овај стари усташки план, Срби су се данас организовали у територијалну, самоодбрамбену војску у Босни и Херцеговини, борећи се за опстанак. Њих истовремено нападају:

хрватски »крсташи« и
муслимански »џихадисти«

Из далека посматрано, може изгледати као да су муслимани у Босни и Херцеговини били беспомоћна мањина окружена хришћанском већином. У стварности, када узмемо у обзир локалне прилике, видимо да у самој Босни муслимански живаљ чини релативну већину од 47%. Штавише, пошто су створили војни савез са 16% римокатоличких Хрвата у Босни — они заједно чине скоро апсолутну већину од 63%. Статистички (око 34%) Срби изгледају као »мањина« у Босни, али је необорива истина да су они њена конститутивна нација више од хиљаду година. Они се боре против Босне као »клерикалне« муслиманске државе у којој би Срби били доведени у ропски положај »раје«.

Од како је Тито каприциозно прокламовао муслиманску религију у Босни за посебну муслиманску нацију, овај неодрживи назив дао је рату у Босни религиозну обојеност. Православни Срби осећају да су поново нападнути од стране оног истог муслиманско-католичког савеза који је постојао у време Хитлерове окупације. Ова војна »конфедерација« између хрватске католичке војске и муслиманске босанске армије проузроковала је код српске мањине у Босни потребу да се организује у циљу самоодбране. Срби су морали да узврате нападе коалицији две »фундаменталистичке« армије, како би себе одбранили од источног и западног »џихада«.

Наш српски патријарх је од самог почетка испољио саосећајност према свим људима који пате, без обзира на њихову националну или верску припадност. Због тога је он и иницијатор мировног сусрета са загребачким кардиналом и сарајевским Реис-ул-Улемом.

У ратно време, увек је много претеривања и прикривања на обе стране. Међутим, очигледно је да у медијском рату Хрвати издашно потпомаже међународна Исламска Лига. Само Срби немају никога на планетарном нивоу, ко би им помогао да оповргну лажне оптужбе својих противника.

Апелујемо на све људе добре воље и осетљиве савести да буду поштени и праведни у односу на све три зараћене стране подједнако, што значи да Срби такође заслужују непристрасан третман.

Навешћу један пример:

Док су скоро сва здања Српских Православних Епископија у Хрватској потпуно уништена, а српски епископи протерани, са друге стране линије фронта, католички бискуп Комарица је здрав и сигуран у Бањалуци (Српска Крајина), а да не спомињем безбедност католичке јерархије у самој Србији и Црној Гори. Ове јасне чињенице »блокиране« су или намерно забашурене у једностраној западној штампи.

С друге стране, када неки недостојни Срби почине злочине из освете — ово су обично људи без верског образовања, одрасли под комунистичким режимом — наш патријарх их први осуђује, јер они блате српски витешки кодекс који забрањује убијање жена, деце и недужних старца.

.....

Као људи духовног занимања, ми смо позвани да ширимо мир и преговарање. Морамо јасно рећи да преговори подразумевају, пре свега, прихватање чињенице да ће увек бити већина и мањина које ће живети у истој држави и да је свака држава законита творевина управо тиме што гарантује људска и верска права свим грађанима.

Позивамо светску заједницу, која је постала обично »планетарно село«, да поштује бројност и распрострањеност српског народа, који је највећи на Балкану (једнак Грцима и Бугарима). Он не може бити стиснут у

»Прокрустову постељу«

наметањем нашем народу тесних граница које је зацртао комунистички диктатор, Тито.

.....

Једини излаз из овог балканског пакла је у стварању шароликс вишенационалне заједнице босанских држава, по угледу на Швајцарску. Њихови политичари ће морати да науче како да живе заједно у миру.

Коегзистирање претпоставља дијалог, пре свега између различитих вероисповести и вера.

Уместо узајамног оптуживања — исцељење од ружних успомена. Праштање.

Дозволите ми да цитирам кратак, помирљив одломак из Кор`ан-а:

»Такмичите се у
добрим делима.
Сви ћете се
вратити Богу; Он ће
вам рећи оно о чему
се ви не слажете«.

(Сура »Маиде«)

Ми свештеници смо позвани да негујемо оно што је најбоље у традицији наших вера:

1) Да развијамо код нашег народа исихастичку православну праксу призивања Божијег имена.

2) Да распростиремо католичку побожност изражену кроз бенедиктинску монашку заповест: »Ora et labora« (Моли се и ради).

3) Да препоручимо позитивно аскетско учење суфиста у исламу.

Аскетски начин живота

је кључ за будући нови свет, не само на Балкану, но свуда. (Види: »Синоди и цивилизације« проф. Јована Романидеса).

Декадентна западна цивилизација (укључујући и ислам) обузета је трагањем за срећом. Сви смо заражени том старом болешћу.

Можемо се излечити једино аскетским уздржањем, племенитом једноставношћу.

Само строго посни јеловник може да реши сколошке проблеме наше Мајке Земље.

са енглеског превела:
Зорана Миљевић

ПРАВОСЛАВНА ИКОНА

Проповед Речи Божије у бојама или Бого-човечанска порука свету о светости

»Покажи ми твоје иконе пред којима се Богу молиш и ја ћу ти рећи какав си ти верник...« Св. Јован Дамаскин

У ово немирно време наш усковитлани и страшни свет је поново открио и пригрлио икону. Граде се многи храмови и украшавају иконама и фрескама. На цеђиваоницама наших храмова се најмање могу наћи православне иконе. Целокупно црквено сликарство данас често иде до кича, па чак и до демонизма. Наручиоци, који су сами без укуса или без основних иконографских знања, склапају послове са сликарима којима је једини мото лака и брза зарада. Преко званичне продајне мреже наше Цркве (патријаршијске продавнице, храмовних и манастирских продавница) верницима се нуде неправославне, догматски нетачне, папске и вашарске иконе, које они уносе у своје домове као породичне славске светиње.

У овом добу, које је лишено царског византијског укуса, многи »иконографи« су се отели контроли Цркве. Зато је неопходно и крајње време да Црква поново почне да се бори за икону. Преко ње можемо учврстити наше Православље, али га можемо и изгубити, не дао Бог.*

Теолошки основи православне иконе

Када неко говори о иконама треба сам да састави вербалну икону у речима. Требало би да васкрсне самог светог Јована Дамаскина да нам примерено говори о божанској теологији и лепоти иконе.** Али нека читалац прими овај мали дар, који је уједно уигравање за састављање ширег и детаљнијег студије о иконама. Ако Бог да.

---

* Уводник чланка је део званичног документа који је Свети Архијерејски Сабор Српске Православне Цркве усвојио на свом редовном заседању у мају 1992 године на предлог Госп. Артемија Рашко-призренског Епископа и подписника ових редова монахиње Макарије Соколичке.

** Из Речи Епископа будимског Др. Данила Крстића са отварања изложбе икона монахиња Макарије и Антонине 10. септембра, 1991 године у Народном музеју у Београду.

Очима је највећа радост управо Бог, Који је постао Човек са именом Исус.

Најлепши портрет Човека је лик Богочовека. То није случај, него је то Васплоћења плод.

Лик Невесте у сликарству овога света је икона Богородице Марије.

Свака цивилизација има три спрата, најнижи је технологија — са пијацом земних добара. Други виши спрат је култура са душевним вредностима у опери, позоришту, музеима, у судници, болници, парламенту и армији.

Трећи највиши спрат чува највеће благо за људе и народе — то су култови, или вере.

Ја ћу у центар тога трећега спрата да ставим Православну-Католичанску Цркву папу као најбољу. А зашто? Зашто је она боља од свих вера овога света? Зато што једино она нема инквизицију.

Са друге стране, једино Православна Светиња има аскетско, духовно сликарство у иконографији, где се назире Лепота Бога у преображеним телима светаца.

Према томе, дизајнери су сликари првога спрата. И они могу бити дивни, ако имају продуховљени укус са трећег спрата.

Академски сликари стварају на другом спрату културе. И могу бити узвишени — уколико нису демонизовали свој дар, череченћи лик човеков и бежећи у хаос безчовечног енформела.

Само иконографи православни имају посвећење у тајне Лепоте Неувениве која цвета на трећем спрату богослужења. А они то чине у скромности као свештеници обликовања. У олтару свештеник узима обичан хлеб и вино за тајну оприсутнења Богочовека. Тако иконописац узима обичну даску и земљане боје да би — у сарадњи са Духом Светим — преобразио те елементе у присуство Лепоте Нувениве Небеске, а ово је чудо. Ово је чудо које превазилази сваку вештину заната.

Када иконописац слика икону, он је тада проповедник Евангелија, он је тада владар над бојама, он је тада свештеник Бога вишњега Којсм, по вољи Духа Светога, чинодејствује заједно са светим Луком, апостолом и првим иконописцем, са светим Андрејем Рубљовим и осталим светим иконописцима од памтивека до данас.

* * *

Сам Бог је први и врхунски иконописац.

Када је створио свет и све што је у њему, у онај Шести Дан »рече Бог: да начинимо човека по својему обличју, као што смо ми« (1 Мој., 1, 27). Ово »по својему обличју« се на грчком каже

κατ' εἰκόνα ἡμετέραν (кат' икóна иметéран), што нам, по небеско-човечанској терминологији отвара видике за разумевање самог филолошког појма иконе.

* * *

Адам је створен за Вечност, за вечну заједницу са Богом. Из ове заједнице он је својевољно иступио.

Када се међу Адамовићима намножило безакоње и грех, лелек војске анђела је запарао Небеса. Онда је Добри Отац у знак врхунске љубави према својој Творевини послао Сина Свог Јединородног да уздигне до првобитног стања све спремне не подвиг покајања. А покајање јесте промена начина живота где богомрзац постаје богољубац, богохулник постаје богопроповедник, а богоотпадник поново постаје Син Бога.

* * *

Јединородни Син је превечни Бог: у Вечности са Оцем и Духом Светим на Небу, у вечности са Оцем и Духом Светим на земљи.

Јединородни Син се за Своје земаљско посланство обукао у људско тело. Њега је примио од једне Јеврејке Девојке Марије, коју је осенила сила Духа Светога учинивши је Богородицом. Тако је Син Божији постао син Човечији — Богочовек, брат наш Исус Христос.

Бог је дакле, некада у своје време, начинио човека по Својему обличју.

У друго благословено време Бог је благоизволео да прими обличје човека и да сиђе у овај наш огрехољубни свет, у долину плача, лелека и безакоња.

Ово је Тајна над тајнама.

Тајна Љубави Божије.

Тајна Љубави жртвене за поновно усиновљење палог Адама.

* * *

Икона је дакле, слика обличја Божијег отелотвореног у Богочовску Христу, она је слика обличја Божјег пројектованог у овај наш земаљски свет не кроз тело и крв човека Адама, већ кроз добровољни пристанак његових синова да поново постану Божији синови и да се врате у првобитну заједницу за коју су превасходно и створени. Они то чине добровољно, кроз свој животни подвиг — угледањем на Христа.

* * *

Светитељи су осведочени пријатељи Христа Господа. Они су, својим животним подвигом, толико упили у себе нестворене Божанске енергије, да су очистили душе своје и постали слични свом небеском Архетипу. Они су људско преобразили у божанско. Постали су живе иконе Небеске Лепоте. Од човека су постали богиљи.

Слика дакле, њихове унутрашње, преображене, одуховљене лепоте јесте икона њиховог човекобожанског лика.

Светитељи су се живећи у овом свету, определили за Царство Небеско. Они су се чували од греха, који човека одваја од Бога. Зато Божанска светлост светли кроз њихово тело. Она је преобразила читаво њихово биће. Божанска светлост постаје суштина светитељевог бића. Управо ову духовну светлост покушава да изобрази православна икона.

* * *

Икона се, по свом основном садржају, разликује од уметничке слике, или портрета, а посебно од фотографије.

Фотографија је само механичка слика која приказује физичку стварност. Предмет уметничког портрета је земаљски живот човека, као личности и твари, која га окружује.

Предмет иконе је Царство у Његовој Творевини и човеку ка врхунцу те Творевине која је бесмртно спојена са Даном који ће доћи.

Портрет преноси анатомску грађу лица и његову земаљску лепоту без икаквог споја са Небеским Творцем. Он преноси тренутак стварања и нема никаквог споја са данима који наилазе. Сликар портрета, ма колико да је портрет успешан, и уметнички гледано ремек дело као, на пример, сликар предивне Мона Лизе, је ипак само сликар са другог спрата — на нивоу културе и цивилизације. Он влада техником, нијансама боја, потезима... али је његово дело лишено основне и покрстачке духовне снаге.

Портрет је уметност која се сагледава само очима.

Православна икона никако не оме да се сведе на портрет.

Иконописац своје дело намењује више души него очима. Зато је на икони далеко важнија дубина духовности од технике изсликавања.

Уметник — портретиста слика са осећајем физичке стварности, док иконописац слика са осећајем светиње и мистичног страхопоштовања. Његова уметност утиче на наша унутрашња чула. Она изазива осећање дубоког поштовања светиње, осећање смерности и скрушености пред светињом, а само код духовно узвишених умова и осећај радосне туге коју могу описати само они, ретки међу иконописцима и трудбеницима духовних подвига, који су ту радосну тугу доживели.

* * *

Сваки уметник утискује печат своје душе у своје дело.

Портретиста утискује своју чулну и визуелну претставу душе створеног света, чији је он неки мали део. Како портретиста чулно доживљава материјални свет, он га на чулни начин и изображава.

Иконописац понире у дубине духовног, небеског света у којем и он учествује и који познаје као део свога дома. Да би имао право да слика тај свет и да би могао да се изражава језиком тог света, он мора да обитава у Духу Светоме и да живи духовним животом. Печат његовог духовног живота и дисање његове душе јесте његова молитва.

Сликар је освајач простора.

Иконописац је посветитељ простора. Он подчињава простор лепоти теологије.

Молење је очигледно иконописање по сопственој души и телу. Оно је заједнички дар дат свим монахујућим и свим верницима.

Сликање споља, дакле иконописање, зависи од оног молитвеног сликања изнутра.

Иконописац тек кроз молитву созерцава лепоту духовности и Божанства. Плод, отелотворење овог созерцања јесте његово духовно, умно и сликарско дело — православна икона.

Икону може да ствара само уметник који пости, који се исповеда, причешћује, који живи у стању скрушености и смерности. Само душа оваквог уметника може да буде прожета благодаћу и да буде способна да изрази дубину светости и царства светих тајни.

Ствари иконописци су се духовно припремали за сваку нову икону. Они су постили, молили се светитељу чију икону су намеравали да насликају, упознавали се са њим читајући његово житије и појући његов тропар и кондак. Пре самог приступања осликавању чак су се пресвлачили да би тако и споља и изнутра били очишћени. За време сликања су се непрестано молили да им се ум неби расејавао по свету и светским стварима и да би њихово дело било умилно, духовно и Богу угодно. Иконописац дакле, улаже све своје духовне напоре код стварања, а крајњи успех његовог богољубивог труда, више но игде, зависи од Божијег благослова.

Молећи се светитељу и живећи са њим док његову икону слика иконописад од светитеља ствара вечног пријатеља себи, ствара вечног заступника пред Троном Небеског Творца.

Црква не третира иконописце као обичне људе, већ им одређује место између служитеља олтара и световњака. Они су посебна врста духовног племства директно потчињени и у духовној власти епископа. Њих епископи чувају више од других људи.

Крст иконописца је раван крсту проповедника истине Божије и крсту мученика за светињу Божију. Али, зар мува која севне у ноћи не нагони шкољку да рађа бисер? Зар шкољка не лучи свој бисер око зрна песка које јој смета?

* * *

Монахиња Макарија СОКОЛИЧКА

ДУХОВНИ ЖИВОТ

Свети Максим Исповедник

ПОДВИЖНИЧКО СЛОВО

у питањима и одговорима

Брат и старац

1. БРАТ упита старца, говорећи: Молим те, оче, реци ми, шта је био циљ очовечења Господњег? А СТАРАЦ одговарајући, рече: Чудим ти се, брате, да слушајући сваки дан речи Символа вере, о томе ме питаш. Ипак кажем ти да је циљ Господњег очовечења био наше спасење. БРАТ рече: како то објашњаваш, оче? И одговори СТАРАЦ: Будући да је у почетку човек створен од Бога и постављен у рај, па преступивши заповест, пао у трулеж и смрт. Затим, и ако различитим промишљењем Божјим из нараштаја руковођен, остао је ипак напредујући само у горем, од различитих телесних страсти вођен у безнадежност живота. Тога ра-

---

* Овај наслов у грчком оригиналу гласи: »Λόγος ἀσκητικός« који се код нас може превести и са: »Аскетска реч« или »подвижнички« доста магловит и нејасан, што захтева извесно, ма и најкраће, разјашњење.

Реч »ἡ ἄσκησις«, српски »подвиг«, означава уопште узевши — вежбу, вежбање у нечему, практично спознавање (чега), и то кроз непрекидно бављење нечим, при чему се у том спознавању или вештини напредује. Отуда словенска и српска реч »подвиг«, изведена од корена глагола »двизатиса« (кретати се, ићи) означава кретање напред, напредовање у нечему.

По и у грчком и у словенским језицима »ἄσκησις« или »подвиг«, у савременом животу или подвижника, који у своме животу настоје да задобију духовно савршенство кроз потчињавање природних чежњи и потреба узвишенијим циљевима. Тај начин светског спасења душе. То је у материјалном погледу веома умерен начин живота. Но подвижници и аскете не остају само на овом спољашњем, видљивом подвигу, него се труде да сачувају себе од свих грешних дела, речи и мисли и да задобију гресима супротне врлине. Тај унутрашњи, духовни подвиг се остварује у пуном послушању монаха-подвижника своме духовном оцу — старцу, или игуману, ако се живи у општежићу, чиме се достиже у толико од монаха жељено смиреноумље.

Из реченога не би се смело закључити да је »подвиг« привилегија или дужност само монаха. Никако! Православно хришћанство је по своме духу и незначењу аскетска вера, јер смо сви без разлике позвани на усавршавање кроз добровољна лишења и уздржања, кроз борбу са гресима и страстима, кроз међусобну љубав и поштовање »док сви не достигнемо у човека савршена, у меру раста висине Христове« (Еф. 4, 13). Христос је рекао свима људима: »Будите ви дакле савршени, као што је савршен Отац ваш небески (Мт. 5, 48), и тиме нам показао да је наш циљ на небу, да смо позвани да се уздижемо = подвизавамо. На томе путу усавршавање нема стајања ни застајања, него непрекидно кретање напред = подвизавање целог живота.

У тој теми веома је богата светоотачка литература цркве Православне, из чијег обиља овде доносимо овај краћи спис Светог Максима Исповедника, али који веома јасно и испрпшо говори кроз дијалог »брата и старца«, тј. монаха-подвижника и његовог духовног оца, о начину, сврси и циљу подвига.

ци Јединородни Син Божји, предвечни Логос, који је из Бога Оца, извор живота и бесмртности, јавио се нама који смо седели у тами и сени смртној (Мт. 4,16). Оваплотивши се од Духа Светога и свете Деве, показао је нама божански начин живљења, давши свете заповести, обећавши царство небеско онима који по њима буду живели, и запретивши вечним мучењем онима који их буду преступали. Затим, претрпевши спасоносно страдање и васкрснувши из мртвих, даровао нам је наду васкрсења и живота вечнога. Послушањем разрешивши осуду прародитељског греха, и смрћу уништивши моћ смрти, да, као што у Адаму сви умиру, тако у Њему сви да оживе (I Кор. 15, 22), и узневши се на небеса и седнувши с десне стране Оца, низпослао је Духа Светога на обручење живота, на просвећење и освећење душа наших, и на помоћ онима којн се ради свога спасења буду борили да очувају Његове заповести. Ово је био циљ Господњег очовечења, као што је укратко речено.

2. А БРАТ рече: Које, дакле, заповести треба да чиним оче, да бих се њима спасао, хтео бих укратко да чујем. СТАРАЦ одговори: Сам Господ је рекао после свога Васкрсења Апостолима: »Идите дакле и научите све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да држе све што сам Вам заповедио« (Мт. 28, 19–20). Тако, дакле, све што је заповеђено треба да држи сваки човек који је крштен у име Животворне и Богоначалне Тројице. Ради тога је Господ са правом вером повезао држање свих заповести, јер је знао да је човеку немогуће спасти се раздвајајући једну од друге. Зато и Давид, имајући праву веру, говорио је к Богу: »По свим заповестима Твојим управљах се, сваки пут неправедни омрзох« (Пс. 119, 128). Јер против сваког неправедног пута, дароване су нам од Господа све заповести, и ако се преступи једна, то сигурно одводи на њој супротан пут зла.

3. Рече БРАТ, Ко може, оче, испунити ове заповести, када их је толико?! Одговори СТАРАЦ: Онај који подражава Господа и следује за њим у стопу. БРАТ рече: Ко може Господаа подражавати? јер је Господ био Бог, ако је и постао човек, а ја сам човек грешан, који робујем безбројним страстима. Како, дакле, могу Госода подражавати? СТАРАЦ одговори: Од оних који робују материјалним стварима овога света, нико не може Господа подражавати. Они пак који могу казати: »Гле, ми смо оставили све и за Тобом идемо« (Мт. 19, 27), они примају силу Његову и подражавају Га, и управљају се по свим заповестима Његовим. Рече БРАТ, Коју силу? Одговори СТАРАЦ: Чуј самог Њега који говори. »Гле, дао сам вам власт да наступате на змију и на скорпију, и на сваку силу вражију, и ништа вам неће нашкодити« (Лк. 10, 19).

4. Ту силу и ту власт примивши (свети апостол) Павле, је рекао: »Угледајте се на мене, као и ја на Христа« (Флп. 3, 17).

И опет: »Нема сада осуђења онима који су у Христу Исусу, и не ходе по телу него по духу« (Рим. 8, 1). И опет, »Који су Христови распеше тело са страстима и жељама« (Гал. 5, 24). И опет, »Мени се распе свет, и ја свету« (Гал. 6, 14).

5. Проричујући о тој власти и помоћи, Давид је рекао, »Који живи у помоћи Вишњега, у дворима Бога небеског настаниће се. Рећи ће Господу: »Ти си заштитник мој и прибежиште моје, Бог мој у кога се уздам« (Пс. 90, 1–3). И мало даље, »На аспиду и змију наступаћеш, и газићеш лава и змаја, јер ће анђелима својим заповедити о теби, да те чувају на свима путевима твојим« (Пс. 90, 11–13). Они пак који угађају телу и љубе ствари овога света, слушај шта су чули од Господа: »Онај који љуби оца или матер више него мене, није мене достојан« (Мт. 10,37). И мало даље, »И који не узме крст свој и не иде за мном, није мене достојан« (Лк. 14,27). И, »Онај који се не одрекне свега што има, не може бити мој ученик« (Лк. 14,33). Који, дакле, хоће да буде Његов ученик, и да се нађе Њега достојан, и да прими од Њега силе против духова зла, одваја себе од сваког телесног односа, и ослобађа се од сваке материјалне пристрасности, и тако се бори против невидљивих непријатеља за Његове заповести. Као што нам је Сам Господ дао себе за пример будући кушан у пустињи од воће демона, а вративши се у насеље, од оних који су деловали под његовим утицајем.

6. БРАТ рече: Али многе су, оче, заповести Господње, и ко их може све имати у уму, да би се за све њих трудио? Особито пак ја, човек малога ума. Хтео бих зато да чујем кратко правило, да би држећи га, њиме се спасавао. Одговори СТАРАЦ: ако су и многе, брате, заповести, но све се оне сажимају у једној речи, у реченоме, »Љуби Господа Бога својега свом снагом својом, и свом мишљу својом, и ближњега свога као самога себе« (Мк. 12, 30–31 Лк. 10,27). И онај који се бори да сдржи ту реч, све заповести заједно испуњава. Но ко није одвојио себе од пристрашћа према материјалним стварима, као што је речено, не може ни Бога ни ближњега љубити истински, зато што није могуће уједно бити привезан и материјалним стварима, и Бога љубити. То је оно што говори Господ, »Нико не може два господара служити« (Мт. 6, 24). И, »Нико не може служити Богу и мамони«. (Лк. 16, 13). Јер уколико ум наш прима ствари овога света, заробљава се њима, и презире заповест Божију, преступајући је.

7. БРАТ рече, За које ствари говориш, оче? СТАРАЦ одговори: за храну, новце, имања, славу, сроднике и томе слично. БРАТ рече, Реци ми, оче, није ли Бог све то створио и дао људима за употребу, и како (сад) нарећује да се то не прима? Одговори СТАРАЦ: Јасно је да је Бог све то створио и дао људима на употребу. И све је добро што је од Бога створено, да би људи користећи их на добар начин, уговили Богу. Али ми, будући сла-

би и материјалним умом, претпоставили смо материјална блага заповести о љубави, и прихватајући иста, ратујемо против људи. Треба да претпоставимо свему видљивоме, па и самоме своме телу, љубав према сваком човеку, која је знак љубави према Бога, као што сам Господ у Еванђељима показује, говорећи, »Онај који љуби мене, држаће моје заповести« (Јн. 14,15). А која је то заповест коју ако држимо, Њега ћемо љубити, чуј Њега Самог који говор: »А ово је заповест моја да љубите једни друге« (Јн. 15, 12). Видиш да међусобна љубав сачињава љубав према Богу, која је испуњена свако Божје заповести? Стога дакле заповеда свакоме ономе који жели да буде Његов ученик, не само да не прима ствари овога света, него да се одрекне и свега имања свога.

8. Рече БРАТ: Будући да си рекао, оче, да љубав према сваком човеку треба претпоставити видљивоме, па и самоме телу, како могу љубити онога који ме мрзи и избегава ме? Ако ми пак (неко) завиди, ружењем ме рањава, сплетке ми прави и покушава да ми учини неко зло како могу њега љубити? То ми, оче, по природи изгледа немогуће, јер осећање увређености природно приморава (човека) да избегава онога који му је нанео увреду. Одговори СТАРАЦ: За гмизавце и звери које се природом руководе, заиста је немогуће да не узвраћају колико год могу онима који их нападају. Они пак који су створени по лику Божјем, руководе се разумом, удостојили се божанског познања и примили закон од Њега, могуће је да се не одвраћају од оних који их жалосте, и да љубе оне који их мрзе. Зато и Господ говорећи: »Љубите непријатеље своје, добро чините онима који вас мрзе« (Мт. 5, 44) и остало, заповеда не као нешто немогуће, него очигледно, као могуће, иначе не би Он кажњавао онога који ту заповест преступи. То показује и сам Господ сведочећи нам самим својим делима, а и сви ученици Његови који су се борили до смрти за љубав према ближњем, и топло се молили за оне који их убијају. Али будући да смо ми земљољубиви и сластољубиви, и то више волимо од ове заповести, зато не само да не можемо да љубимо оне који нас мрзе, него се често због истих (материјалних блага и уживања) често враћамо и од оних који нас љубе, будући гори од зверова и гмизаваца. Због тога нисмо у стању да следујемо стопама Божијим, нити да познамо циљ Његов, да би примили силе од Њега.

9. БРАТ рече: Ево, оче, све сам оставио, сроднике, имовину, раскош и славу (овога) света, и ништа немам у животу осим тела, али брата који ме мрзи и одвраћа се од мене не могу да волим, ако и приморавам себе да не узвраћам на делу злим за зло. Реци ми, дакле, шта треба да чиним да бих могао њега од срца љубити, па и сваког који ме на било који начин жалости или клевета? Одговори СТАРАЦ: Немогуће је некоме да љуби онога који га вређа, па иако се одрекао свега, ако истински не познаје

циљ Господњи. Ако пак њему буде дано од Господа да тај циљ упозна, и ако он хита по њему, тада је могуће из срца љубити онога који га мрзи и вређа, као што су и Апостоли љубили (непријатеље своје) познавши циљ Господњи.

10. Рече БРАТ: А шта је био циљ Господњи? молим да сазнам, оче. Рече му СТАРАЦ: Ако хоћеш да сазнаш циљ Господњи, (онда) слушај разумно, Господ наш Исус Христос, дакле, будући Бог по природи, благоизволе да постане човек из човекољубља. Родивши се од жене, био је под законом, по божанском Апостолу, да би сачувавши заповест као човек, уништио старо проклетство Адама. Знајући, дакле, Господ да цео закон и пророци висе о двема заповестима закона, тј о, »Љуби Господа Бога својега свим срцем својим, и ближњега као самога себе« (Мт. 22, 37), њих је од почетка до краја хитао да сачува човекодолично. Ђаво пак, који је из почетка преварио човека, и кроз то стекао моћ смрти, видећи да је за време крштења Отац сведочио о Њему, и да је (Господ) као човек примио с неба сроднога Духа Светога, који га је и одвео у пустињу на кушање, сав свој бес сабрао је против Њега, да би, ако је икако могуће, учинио да и он претпостави материјалне ствари овога света љубави Божијој. Ђаво, дакле, знајући да су три ствари (најбитније) око којих се врти све човечије, и то, храна, новци и слава, помоћу којих је вековима низводио човека у бездан пропасти, са ово троје кушао је и Господа у пустињи. Но будући да се Господ показао изнад свега тога, заповедио је ђаволу да иде од Њега.

11. То је, дакле, знак љубави према Богу (тј. стајати изнад тих ствари), коју не могавши приволети Господа Исуса Христа тим обећањима да је преступи, ђаво је касније, када је Господ ушао у насеља, на све начине покушавао да Га наведе да преступи заповест о љубави према ближњему, делујући кроз безаконе Јевреје. Тога ради, када је Господ учио путевима живота и делом показивао небеско живљење, и објављивао васкрсење мртвих, и обећавао верним живот вечни и царство небеско, а неверним претио вечним мукама, и за потврду онога што је говорио показивао је преславне божанске знаке, и призивао масе народа у веру, ђаво је нахушкавао безаконе фарисеје и књижевнике на различите сплетке против Њега, да би Он, како је (ђаво) очекивао, не издржавши искушења, пао у мржњу према својим ненавидницима, – тако би он, злочинац (ђаво) достигао свој циљ, показавши Њега (тј. Господа) нарушитељем заповести о љубави према ближњему.

12. А Господ, као Бог, знајући замисли лукавога, није омрзао фарисеје који су делали под његовим утицајем, (јер, како би то могао када је Он по природи добар), него је љубављу према њима, одбијао самог хушкача. Њиме пак опседнуте (фарисеје), који су могли не бити опседнути, него су се добровољно подвргли њему кроз немар и безбрижност, савстовао је, обличавао, укоре-

вао, оплакивао, не престајући чинити им добра. Од њих ружан – трпео је, патећи – подносио је, и тиме показивао према њима сва дела љубави, а подстрекаче (њиховог) побеђивао је човекољубљем према њиме посједнутима. О преславног ли рата! Место мржње, Он љубав показује и добротом збацује оца лажи. Тога ради, претрпевши од њих (фарисеја) толика зла, боље рећи – ради њих, подвизавао се човекодолично до смрти за заповест о љубави, и одневши потпуну победу над ђаволом, примио је венац васкресења нас ради. И тако, Нови Адам, обновио је старог (Адама). И то је оно што говори божански Апостол: »Ово да се мисли међу вама, које је у Христу Исусу « и тд. (Флп. 2, 5).

13. Такав је, дакле, био циљ Господњи, да, с једне стране, као човек буде послушан Оцу до смрти нас ради, чувајући заповест љубави, а с друге стране, да порази ђавола пострадањем од њега кроз нахушкавање њиме књижевнике и фарисеје. И тако је, будући вољно (привидно) побеђен, победио онога који се надао победити Га, и тиме свет избавио из његове власти. На такав начин Христос је по слабости био распет (II Кор. 13, 4), но том слабошћу Он је смрт умртвио и сатро онога који има моћ смрти (Јеб. 2, 14). На такав начин је и Павле био слаб сам по себи, и хвалио се »слабостима својим«, да би се уселила у њега дмле Христова (II Кор. 12, 9).

14. Научивши начин ове борбе, рекао је (св. Павле) пишући Ефесцима: »Наш рат није против крви и тела, него против поглаварстава и власти« и остало (Еф. 6, 12). И рекао је они који имају рат против невидљивих непријатеља, узму оклоп, шљем, штит вере и мач духовни, да би могли погасити све распаљене стреле лукавога. Делом пак показујући начин те борбе, рекао је, »Ја, дакле, трчим, не као на непоуздано, тако се борим, не као онај који бије ветар, него морим тело своје и савлађујем га, да проповедајући другима сам не будем одбачен« (IKор. 9, 26–27). И опет, »До самог овог часа и гладујемо и жеђујемо, и наготујемо и мучимо се« (I Кор. 4, 11). И опет у труду и напору, често у неспавању, у зими и голотињи...« (II Кор. 11,27), без осталога.

15. Такав је рат он водио против демона који су побуђивали телесне сласти, одгонећи их изнуравањем сопственог тела, а против оних (демона) који покрећу на мржњу и тиме немарније људе побуђују против побожних, да би ови, искушавани њима, омрзли их и тако преступили заповест о љубави, опет нам је делима показао начин победе, говорећи: »Кад нас грде, благосиљамо, кад нас гоне, трпимо, кад хуле на нас, молимо, постасмо као сметилиште света, свима смеће до сада« (I Кор. 4, 12–13). Јер демони су ради тога и наметали да се псује, хули и прогони, да би тиме покренули њега (побожнога) на мржњу према псовачу, хулитељу и прогонитељу, имајући за циљ преступање заповести о љубави. А Апостол, знајући замисли њихове (демонске), оне који су га

псовали благосиљао је, гонитеље трпео, хулитеље умољавао да одступе од демона који су их на то подстицали, и да постану домаћи благоме Богу. Демоне пак, који су подстицали (људе) на та зла, поражавао је (Апостол Павле) таквим начином борбе, побеђујући увек зло добром, по угледању на Спаситеља. И тако он, и остали апостоли, сав свет су отргли од демона и усвојили Богу, побеђујући привидним поразима оне који су се надали да победе. Ако, дакле, и ти брате, будеш држао тај циљ, моћи ћеш и ти да љубиш оне који те мрзе, а ако не, нећеш моћи, јер иначе је то немогуће.

16. БРАТ рече: Истину је, оче, то тако и никако друкчије. И ради тога Господ будући ружен и мучен, и остало трпећи што је протрпео од Јудеја, подносио је саосећајући им као незналицама и прелашћенима, због чега је и рекао на Крсту: »Оче, опрости им, јер не знају шта раде« (Лк. 23, 34), а злобу ђавола и његових кнезова победио је на Крсту, борећи се против њих до смрти за заповест о љубави, као што си рекао, подаривши и нама победу над њима, и разрушивши моћ смрти, подарио је своје васкресење у живот целом свету. Но, моли се за ме, оче, да бих потпуно могао познати циљ Господњи и Његових Апостола, и да бих могао бити трезвен у временима искушења и познати замисли ђавола и демона његових.

17. СТАРАЦ одговарајући, рече: Ако будеш имао стално усрђе за све напред речено, моћи ћеш то знати. Но када схватиш, да као што ти биваш кушан, да се тако и твој брат искушава, тада кушаноме брату опраштај. Кушачу пак, који је хтео да те наведе на мржњу према искушаваноме брату, противи се, не подавајући се његовим лукавству. То је оно што говори и Јаков брат Божји у саборној посланици: »Покорите се Богу, а успротивите се ђаволу, и побећи ће од вас« (Јк. 4, 7). Ако, дакле, као што је речено, будеш имао трезвено ревност за све напред изнето, моћи ћеш да познаш Господњи и апостола Његових, и да, с једне стране, љубиш људе и саосећаш им када греше, а с друге стране, да се непрекидно противиш лукавим демонима љубављу. Ако смо пак охоли, безбрижни, немарни и мисао своју прљамо телесним наслађама, тада се боримо не против демона, него против себе (самих) и против браће (своје), а демонима чак угађамо, војујући за њих са људима.

18. БРАТ рече: Тако је, оче, јер због немарности моје демони увек узимају повода (да устају) против мене. Но, молим те, оче, да ми кажеш како треба да стичем трезвеност? Одговори СТАРАЦ: Потпуно нестарање за земаљске ствари, и непрекидно изучавање божанског Писма приводи душу у страх Божји, а страх Божји доноси трезвеност. Тада душа почиње да види демоне који кроз помисли војују против ње, и да се брани, о чему је Давид рекао, »И погледа око моје наа непријатеље моје« (Пс. 53, 7). По-

бућујући ученике на ту борбу (с демонима) и врховни апостол Петар је рекао: »Будите трезвени и бдите, јер супарник ваш, ђаво, као лав ричући ходи, и тражи кога да прождере. Њему се противите утврђени вером« (I Петр. 5, 9). А и Господ (је рекао):»Бдите и молите се, да не паднете у напаст« (Мт. 26, 41). Такође и Проповедник (Еклезијаст) говори:»Ако дух владатеља (таме) нападне на те, не остављај места свога« (Еклез. 10, 4). Место пак ума је врлина, и знања, и страх Божји. А дивни Апостоли који се веома трезвено и храбро борио, говорио је, »Јер ходећи у телу, не војујемо по телу, јер оружје нашег војевања није телесно, него силно Богом за рушење утврђења, обарајући помисли и сваку охолост, која устаје против познања Божијег, и покоравајући сваку помисао на послушност Христу, те смо готови казнити сваку непослушност« (II Кор. 10, 3–6). Ако се, дакле, и ти будеш угледао на Светитеља, и с напором се бавио Богом, бићеш трезвен.

19. БРАТ рече: Шта треба да чини неко, оче, да би могао непрестано бавити се Богом. Одговори СТАРАЦ: Немогуће је да се он непрестано бави Богом, ако се не стекну ове три врлине, љубав, уздржање и молитва. Јер љубав укроћује гњев, уздржање – исушује похоту, а молитва – одваја ум од свих помисли, и поставља га нагим пред самога Бога. Ове, дакле, три врлине садрже у себи све остале врлине, и без њих ум се не може бавити Богом.

20. БРАТ рече: Молим те, оче, да научим како љубав укроћује гњев? Одговори СТАРАЦ: Будући да је љубав својство да има милост и да чини добро ближњему, да га дуго трпи и подноси све што од њега долази, као што смо више пута рекли, то, дакле, имајући, љубав укроћује гњев онога који ју је стекао. БРАТ рече: Нису мала дела њена, но блажен је онај ко је у стању да је стекне. Ја сам пак, уистину далеко од ње. Ипак, молим те, оче, да ми кажеш шта је то дуготрпљење?

21. Одговори СТАРАЦ: Бити истрајан у невољама, подносити зло и чекати крај искушењу, недозвољавајући да букне гнев неконтролисано, нити да се каже реч неразумна, нити да се подозрева шта или да се мисли нешто од онога што не доликује благочестивом човеку, као што говори Свето Писмо, »Да времена трпи дуготрпљиви, и крај ће му дати радост, до времена ће сакрити речи своје, и уста многих исповедиће разум његов« (Сир. 1, 23–24).

22. То су, дакле, одлике дуготрпљења. И не само то, него и сматрати себе узроком искушења, је својство дуготрпељивости. А можда тако и јесте (тј. да је узрок искушења у нама), јер много од онога што нам се догађа, догађа се ради нашег исправљања, или ради очишћења прошлих грехова, или ради лечења садашње немарности, или ради спречавања будућих грехова. Онај, дакле, који помишља да му се искушење десило ради једнога од наведених узрока, неће негодовати будући бијсн, поготову када је свестан својих (ранијих) грехова, нити ће окривљати онога кроз кога је дошло искушење, јер било кроз њега, било кроз другог, тек он је требао да испије чашу судова Божијих, него упире поглед у Бога и захваљује Ономе који му је допустио да пострада, и себе самог окривљује, и радо прима прекор, као Давид од Самеје (II Сам. 16, 5–10) и Јов од жене (Јов, 2, 9–10). А неразуман, често моли Бога да га помилује, а када милост дође, не прима је, јер није дошла као што је он желео, него како је сматрао за корисно лекар душе. Због тога је презире и бунтује, час се на људе гњеви, а час и на Бога хули, и тако и неблагодарност и показује и уразумљење од жезла (карања) не прима.

23. БРАТ рече: Добро си рекао, оче, него молим те, реци ми то, како уздржање исушује похоту? Одговори СТАРАЦ: Пошто уздржање чини да се уклањамо од свега што није неопходно да се изврши, него само причињава наслађу, нити да се учествује у било чему, сем онога што је неопходно за живот, нити да се јури за пријатним, него само за корисним, да се одмерава према (стварној) потреби и храна и пиће, и да се не допусти телу сувишна течност, него само да се одржава живот тела, чувајући га слободним од похотних стремљења. Тако, дакле, уздржавање исушује похоту. А уживање и обиље јела и пића, разгара стомак и упаљује силну жељу за срамне жеље, и као неко живинче гурају целог човека на безаконо смешивање. Тада су очи бестидне, руке необуздане, језик говори само оно што чеше уши, ухо слуша само сујетне речи, ум презире оно што је Божије, и душа, вршећи блуд мислено, призива и тело к безаконим радњама.

24. БРАТ рече: Ваистину, оче, тако је. Но молим те, научи ме и о молитви, како она одваја ум од свих помисли? Одговори СТАРАЦ: Помисли наше су помисли о стварима, а ствари су једне чулне, а друге умне. Ум, будући заузет њима (тј. стварима), носи у себи помисли о њима. Благодат пак молитве спаја ум с Богом, а спајајући га с Богом, одваја га од свих помисли. Тада ум слободан (=наг) говорећи Богу постаје боголик. А поставши таквим, он моли од Њега само оно што му приличи, и никада не греши у својој просби. Зато, дакле, Апостол и заповеда, »Молите се непрестано« (I Сол. 5, 17), да би, сједињујући стално ум свој са Богом, мало помало одбацили пристрасност к материјалним стварима.

25. БРАТ рече: Но како може ум непрестано да се моли? јер када певамо, или читамо, или разговарамо (с ким), или служимо (коме), тада га расејавамо многим помислима и представама. Одговори СТАРАЦ: Божанско Писмо не заповеда ништа немогуће, јер и сам Апостол, кроз кога је то речено, и певао је, и читао, и служио (обављао дело свога служења – апостолског), и непрстано се молио. Јер »непрестано молити се« значи имати ум

великом побожношћу и жарком жељом прилепљеним к Богу, и који стално виси надом у Њега, и у Њему има смелост у свему – у делима, и у догађајима. Апостол будући у таквом стању, рекао је, »Шта ће нас одвојити од љубави Христове? жалост или тескоба, и остало (Рим. 8, 35). И мало после, »Јер знамо јамачно, да ни смрт, ни живот, ни анђели« (Рим. 8, 38). И опет, »Свачим смо угњетавани, али не потиштени, збуњени, зли не очајни, прогоњени, зли нисмо остављени, оборени, али не погубљени, свагда носећи на телу умирање Господа Исуса, да се и живот Исусов на телу нашем покаже« (II Кор. 4, 8–10).

26. Тако, дакле, Апостол расположен будући, непрестано се молио, јер у сваком делу, као што је речено, и догађају своме, висио је о нади на Бога. Због тога и сви Свети увек су се радовали невољама, (надајући се) да кроз њих дођу у стање божанске љубави. Зато је и говорио Апостол: »Дакле ћу се најрадије хвалити својим немоћима, да се усели у мене сила Христова« (II Кор. 12, 9). И мало после, »Када сам слаб онда сам силан« (II Кор. 12, 10). Но тешко нама беднима, јер смо напустили пут Светих Отаца, и зато смо празни од сваког духовног дела.

27. БРАТ рече: Зашто, оче, ја немам умиљења? Одговори СТАРАЦ: Зато што нема страха Божијега пред очима нашим. Зато што смо постали сврашиште сваког зла, и због тога презиремо страшне Божије претње као голе (празне) појмове. А како да се неко не искушава, слушајући Мојсија где говори од лица Божјег грешницима: »Јер се разгоре огањ од гњева мога, и гориће до дубине ада, спалиће земљу и род њезин и попалиће темеље гора. Згрнућу на њих зла, и стреле моје побацаћу на њих« (В Мојс. 32, 22–23). И опет: »Изоштрићу као мућу мач мој, и узеће суд рука моја, и узвратићу освету непријатељима својим, и вратићу онима који ме мрзе« (В Мојс. 32, 41). Или, како вичe Исаија: »Ко ће вам објавити да огањ гори? Ко ће вам објавити место вечно« (Ис. 33, 14).

И опет: »Идите у светлост огња својега, и у ватри који распалисте« (Ис. 50, 11). И опет:, »Излазиће и гледаће кости људске, оних који су ме преступили, јер црв њихов неће умрети, и огањ њихов неће се угасити, и биће на гледање сваком телу« (Ис. 66, 24). И Јеремију који говори: »Дајте славу Господу Богу вашему пре но што се смркне, и док се нису спотакле ноге ваше по горама мрачним« (Јер. 13, 16). И опет: »Слушајте народе неразумни и без срца, који имате очи а не видите, имате уши а не чујете, Мене ли се нећете бојати, вели Господ? и од лица мога нећете ли се застидити? (мене) који поставих мору границу од песка, вечном наредбом и неће је преступити?« (Јер. 5, 21–22). И опет: »Отпад твој покараће те и злоћа твоја изобличе те, и познај и види, да ти је горко то што си ме оставио, вели Господ... Ја насадих виноград родан сав инстинкт, како си се претворио у горчину, виноград туђи?« (Јер. 2, 19–21). И опет: »Не седих на скупу ругачком, него се бојах од лица руке Твоје, седих усамљен јер се испуних горчином« (Јер. 15, 17). А ко да се не ужасне читајући Језекиља где говори: »Излићу гњев свој на тебе и довршићу љутњу своју на теби, и судићу те по путевима твојим, и даћу на тебе све гадости твоје...и неће жалити око моје нити ћу се смиловати... и тада ћеш познати да сам ја Господ« (Јез. 7, 3 и 9). А ко да се не скруши слушајући Данила, који описује нарочито дан страшнога суда, говорећи: »Ја, Данил гледах, док се преостали поставише и Старац (=Ветхиј денми) седе. Одело му беше бело као снег, и коса главе његове као вуна чиста. А престо Његов (беше као) пламен огњени, точкови његови као огањ разгорео. Река огњена текијаше, излазећи испред Њега. Хиљаде хиљаде служаху Му, и десет хиљаде по десет хиљаде стајаху пред Њим Суд седе, и књиге се отворише« (Дан. 7, 9–10), тј. дела сваког. И опет, »Видех у утвари ноћној, и гле, беше као син човечији који иде на облацима небеским, и дође до Старца (Ветхога денми), и к Њему приведе се, и даде му се власт и част и царство. И сви народи, племена и језици служиће Му, и власт је Његова власт вечна, и царство вечно. И уздрхта дух мој у бићу моме, Ја Данил, и утваре главе моје узнемираваху ме« (Дан. 7, 13–15).

28. Ко да се не уплаши, слушајући Давид где говори: »Једном рече Бог, двапут ово чух, да је моћ Божја, и твоја, Господе, милост, јер ћеш Ти дати свакоме по делима његовим« (Пс. 62, 11–12). И опет шта говори Еклезијаст: »Крај говори, све слушају, Бога се бој, и заповести Његове чувај, јер је то сваки човек, јер ће Бог свако дело извести на суд ма колико да је скривено, било добро или зло« (Еклез. 12, 13–14).

29. Ко пак да не уздрхти, слушајући слично и од Апостола, који говори: Јер нам се свима ваља јавити на суду Христовом, да прими сваки оно што у телу учини, било добро или зло« (II Кор. 5, 10). Ко да не усплаче (после свега овога реченог) због неверја нашег, и због слепоће душе наше, јер чувши све то, не кајемо се, и не плачемо горко због толике безбрижности и немарности своје? коју провидећу, Јеремија говораше, »Проклет онај који врши дело Божија немарно« (Јер. 48, 10). Јер када бисмо имали бригу за душе наше, уздрхтали би од речи Господњи, и похитали би да извршимо заповести Његове, којима сае и спасавамо. Али ми, чувши Господа где говори, »Уђите на уска врата, која воде у живот« (Мт. 7, 13–14) више смо заволели пут широк и пространи, који води у пропаст. Зато, кад дође Он с неба да суди живима и мртвима, чућемо од Њега: »Идите од мене, проклети, у огањ вечни, који је припремљен ђаволу и анђелима његовим« (Мт. 25, 41).

30. И то ћемо ми чути, не што смо зло радили, него што смо били немарни у добрим делима, и што нисмо ближње љубили. Ако смо пак и зло чинили, како ћемо поднети дан онај, будући

у тако рђавом стању душе? Осим тога знамо шта је било речено старима преко Мојсија: »не чини прељубе, не укради, не убиј и остало« (Мт. 5, 28), но Господ знајући да хришћанину није довољно да се држи само тога да би био савршен, рекао је: »Заиста вам кажем, ако ваша правда не буде већа него код књижевника и фарисеја, нећете ући у царство небеско« (Мт. 5, 20). Због тога је у оба случаја поставио као правило освећење душе, кроз коју се и тело освећује, као и искрену љубав према свим људима, кроз које можемо да стекнемо и љубав према Њему. А образац тога дао нам је (Господ) у Себи самом до смрти, и у ученицима својим, као што је више пута речено.

31. Које ћемо, дакле, оправдање имати у онај дан, имајући такав образац (пред собом), и остајући у таквој немарљивости. Пророк Јермија, оплакујући нас, који смо се удостојили такве благодати, а остајемо у таквој небризи, шта више испуњене сваког зла, рекао је: »Ко ће дати воду глави мојој, и извор суза очима мојима, да оплакујем народ овај дању и ноћу« (Јер. 9, 1). А чујем и Мојсија где за нас говори: »Једе Јаков (Израиљски народ) и насити се, и одвржс се бозљубљени, напунио се салом, удебљао се, раширио се, и остави Бога који га је створио, и оступи од Бога спаса свога« (В Мојс. 32, 15). И Михеја, који плачући, говораше: »Јао мени, душо, јер неста побожног са земље, и онога који исправља нема међу људима. Сваки вређа увредом ближњега свога, на зло припремају руке своје« (Мих. 7, 2). И Псалмопевца, који слично говори о нама: »Спаси ме, Господе, јер неста преподобнога, јер се умањише истине од синова људских« (Пс. 11, 1) и остало.

32. И Апостол, оплакујући нас, пророчки говораше: »Нема га који чини добро, нема баш ни једнога. Њихово је грло гроб отворен, језицима својих вараху, отров је аспидин под уснама њиховим. Уста су им пуна клетве и горчине. Ноге су им брзе да проливају крв. Пустош и беда је на путевима њиховим, и пута мирног не познаше. Нема страха Божијега пред очима њиховим« (Рим. 3, 12–18). Због тога опет, провиђајући будуће, о нашем садашњем живљењу, пише к Тимотеју: »Ово пак знај да ће у последње дане настати тешка времена. Јер ће људи бити самољубљиви, сребролюбиви, хвалисави, гордељиви, хулници, непослушни родитељима, неблагодарни, непобожни, безосећајни, непомирљиви, клеветници, неуздржљиви, сурови, недоброљубиви, издајници, напрасити, и тд«. (II Тим. 3, 1–4). Зато, тешко нама, јер до краја у злу стигосмо. Јер ко од нас, реци ми, нема заједницу са небројаним залима? Није ли се на нама испунило пророштво? Нисмо ли сви чревоугодници? Нисмо ли сви сластољупци? Нисмо ли сви грамзљиви и љубитељи материје? Нисмо ли сви гневљиви? Нисмо ли сви свадљиви? Нимсо ли сви злопамтљиви? Нисмо ли сви издајници сваке врлине? Нисмо ли сви опадачи? Нисмо ли сви подругљи-

ви? Нисмо ли сви прснагли? Нисмо ли сви братомрзци? Нисмо ли сви охоли? Нисмо ли сви разметљиви? Нисмо ли сви гордељиви? Нисмо ли сви сујетни? Нисмо ли сви лицемерни? Нисмо ли сви лукави? Нисмо ли сви завидљиви? Нисмо ли сви непокорни? Нисмо ли сви леньиви? НИсмо ли сви колебљиви? Нисмо ли сви безбрижни? Нисмо ли сви немарљиви за заповести Спаситељеве? Нисмо ли сви испуњени сваком злоћом? Нисмо ли постали уместо храмом Божјим, храм идола? Нисмо ли уместо станишта Духа Светога, постали обиталиштем злих духова?. Не називамо ли лицемерно Бога Оцем својим? Нисмо ли уместо синова Божјих, постали синови геене? Нисмо ли постали гори од Јевреја, ми који сада носимо велико име Христово; И нико се не узбуђује слушајући истину, јер иако су они (Јевреји), безакони будући, говорили: »Ми имамо једнога Оца – Бога« (Јн. 8, 41), ипак су од Спаситеља чули: »Ваш је отац ђаво, и сласти оца вашега хоћете да чините« (Јн. 8, 44).

33. Како, дакле, и ми, будући преступницима Његових заповести, да не чујемо слично од Њега? Ево и Апостол назива синовима Божјим оне који су вођени Духом, говорећи: »Јер које води Дух Божји, они су синови Божји« (Рим. 8, 14). Како, дакле, и ми, вођени смрћу, можемо чути да смо синови Божји? »Јер је мудровање телесно – смрт« (Рим. 8, 6). А који су вођени Духом, показују да су од плодова Духа. А знамо плодове Духа: »Јер плод Духа јесте, говори Апостол, љубав, радост, мир, дуготрпљење, благост, доброта, вера, кротост, уздржање« (Гал. 5, 22, 23) Дакле имамо ли ми то у себи? Није ли све супротно? Како, дакле, можемо чути назив – синови Божији, а не пре од супротнога? Јер рођено од некога, слично је ономе од кога је рођено. А то показује и Господ, говорећи: »Рођено од Духа, дух је» (Јн. 3, 6). Ми смо пак постали тела која желе против Духа, и зато ћемо с правом чути од Њега: »Неће пребивати Дух мој у тим људима, зато што су тела« (I Мојс. 6, 3). Како се, дакле, можемо називати хришћанима, немајући у себи ништа Христово?

34. Али, рећи ће, можда, неко, Имам веру, и доста ми је вера у Њега за спасење. Но, таквоме одговара апостол Јаков, говорећи да »и демони верују и дрхте« (Јк. 2, 19). И опет: »Вера без дела је мртва сама по себи« (Јк. 2, 17, 20), као и дела без вере. А како и верујемо у Њега, или како можемо рећи да му верујемо о будућим стварима, ми који Му не верујемо у пролазним и садашњим стварима. Због тога смо привезани за материјалне ствари, и по телу живимо, и против Духа војујемо. Они пак који истински вероваху у Христа, који су Га целог уселили у себе кроз држање заповести, овако говораху: »А живим не више ја, него живи у мени Христос. А шта сада живим у телу, живим вером Сина Божијега, који ме заволи и предаде Себе за мене« (Гал. 2, 20). Зато и страдајући за Њега ради спасења свих, као прави Његови

подражаваоци, и истински чувари Његових заповести, говораху: »Кад нас псују – благосиљамо, кад нас гоне – трпимо, кад хуле на нас – молимо« (I Кор. 4, 12–13), јер су чули Њега где говори: »Љубите непријатеље своје, благосиљајте оне који вас куну, чините добро онима који вас мрзе, и молите се Богу за оне који вас вређају и гоне« (Мт. 5, 44). Тако се и у речима њиховим и у делима показивао Христос који је у њима деловао. Ми ипак, будући да радимо супротно свим Његовим заповестима, испуњени смо сваком нечистотом. Зато смо и постали место храма Божјег дом трговачки, и место дома молитве – пећина разбојничка, место светог народа – род грешан, и место народа Божјег – народ препун грехова, место светим семеном – семе зло, и место синова Божјих – синови безакоња, будући да смо оставили заповести Господње, и робујемо злим духима кроз нечисте страсти,и прогневисмо Свеца Израиљева.

35. Ради тога оплакујући нас велики Исаија, и желећи да нам помогне у нашем паду, вичe говорећи: »Шта се још рањавате додајући безакоље? Сва је глава у болу, и сво срце у тузи, од ногу до главе нама у њему ништа здраво, него рана и модрица, и рана позлеђена, нити завијена, нити уљем заблажена« (Ис. 1, 5–6). И шта, после тога? »Оставиће се кћи Сионска као колиба у винограду, као складиште поврћа у башти за краставце, као град опкољени« (Ис. 1, 8). Тако опустошење душе наше показујући, и Апостол је рекао: »И како не мариште да познају Бога, предаде их Богу у покварен ум да чине што је неприлично, њих који су испуњени сваке неправде, блуда, злоће, лакомства, неваљалства, пуни зависти, убиства, свађе, лукавства, злоћудности,доушаптачи опадачи, богомрсци, насилници, гордељивци, хвалисавци, измишљачи зала, непокорни родитељима, неразумни, невјере, неосетљиви, непомирљиви, немилостиви. Они, познавши правду Божју, да који то чине заслужују смрт, не само да чине то, него и одобравају онима који то чине. Зато их предаде Бог у жељама њихових срца у нечистоту, да се бесчасте телеса њихова међу њима самима«(Рим. 1, 28–32. 24). И шта још о њима? »Открива се, вели, гнев Божји с неба на сваку безбожност и неправду људи« (Рим. 1, 18).

36. Означујући такво опустошење душе, и Господ је говорио: «Јерусалиме, Јерусалиме, који убијаш Пророке и засипаш камењем послане теби, колико пута хтедох да саберем чеда твоја, као што кокош скупља пилиће своје под крила, и не хтедосте! Ето ће вам се оставити кућа ваша пуста« (Мт. 23, 37–38). А Исаија опет, гледајући нас тобожње монахе, који обављамо само телесна служења а презиремо духовна, и због тога још охола, говорио је: »Чујте реч Господњу, старешине Содомске, пазите на Закон Божји, народе Гоморски. Шта ће ми мноштво жртава ваших? Сит сам жртава паљеница од овнова, и дебљине од јагњаца, а нећу

крви јунчије и јарчије. Јер ко је тражио то од ваших руку? Нећете више газити по моме дворишту. Ако ми принесете (на жртву) и најфиније брашно, узалуд је, кад, гад ми је. Младине ваше и суботе (ваше) и дан велики нећу трпети. Пост и празновање и празнике ваше, мрзи душа моја. Били сте ми досадни, не могу више подносити. Кад пружите руке ваше к Мени, одвратићу очи моје од вас«. Зашто? »Јер су руке ваше, говори, пуне крви« (Ис. 1, 10–15), зато што онај који мрзи брата свога, човекоубица је« (I Јн. 3, 15). Због тога сваки подвиг који нема љубави постаје стран Богу.

37. Због тога изобличавајући из далека наше лицемерје, (Бог) рече: »Народ овај, уснама ме поштује, а срце његово далеко стоји од мене, но узалуд ме поштују« (Ис. 29, 13) и тако даље. Оно што је и Господ наш говорио, оплакујући фарисеје, применљиво је и на нас, садање лицемере, који смо се удостојили толике благодати, па се показујемо гори од оних. Не вежемо ли и ми бремена тешка и незгодна за ношење, и товаримо их на рамена људи, а прстом својим нећемо да их прихватимо (Лк. 11, 46)? – Не чинимо ли и ми сва дела наша да се покажемо људима (Мт. 6, 5)? Не волимо ли и ми зачеље на гозбама и прва места у зборницима, и да нас људи зову, учитељу, и оне који нам не указују ту част, не прогонимо ли до смрти? Нисмо ли и ми узели кључ од знања, и не затварамо ли царство небеско пред људима, и нити сами улазимо, нити другима дамо да улазе? Не прилазимо ли и ми море и земљу да би једнога придобили, и кад га добијемо, не чинимо ли га сином паклене удвоје већим од себе? Нисмо ли и ми вође слепи, који комарца оцеђујемо, а камилу прождиремо? Не чистимо ли и ми чашу и зделу споља, а унутра смо пуни гарежи и лакомства, а нарочито раскалашности? Не дајемо ли и ми десетак од кима, и метвице, и сваког поврћа, а преступамо судове и љубав Божју? Нисмо ли и ми као гробови сакривени, који се споља показујемо људима праведни, а унутра смо напуњени лицемерја и безакоња и свакe нечистоте? Не подижемо ли и ми гробове мученицима, и украшујемо споменике апостолима, а слични смо онима који су их побили? (Види, Мт. 23). Ко да не заплаче за нама који се налазимо у таквом стању? Ко да не зарида због нашег таквог заробљеништва? Због тога ми, као часни синови Божји, показујемо се као лончарски судови. Зато је потамнело злато, изменило се сребро добро (Плач Јер. 4, 1–2). Зато ми, назореји Сиона, који смо се блистали боље од снега, постали смо као Етиопи, бивши бељи од млека, потамнесмо више од црнила. Зато се помрачи лице наше више од чађи. Који смо однеговани у раскошу, обукли смо се у нечистоту, и умножи се безакоље наше, више од безакоња Содомљана. Зато ми синови дана и светлости, постали смо синови ноћи и таме (I Сол. 5, 5). Зато ми синови царства, постали смо синови паклени. Зато ми синови Вишњега, као

људи умиремо, и као један од кнезова падамо (Пс. 81, 6–7). Зато смо предани у руке безаконих непријатеља, тј. дивљим демонима, и цару неправедноме и лукавијем од свих на земљи, тј. њиховом кнезу (=сатани), јер сагрешисмо и безаконовасмо, преступивши заповести Господа Бога нашега (Дан. 3, 31–32) погазивши Сина Божијега, и крв Новога Завета ниушта не сматрасмо (Јевр. 10, 29). Но, Господе, не остави нас до краја, имена Твојега ради, и не разори завета Твога, и неуклони милост Своју од нас (Дан. 3, 34–35), ради милосрђа свога, Оче наш, који си на небесима, и милости ради Духа Твога Светога. »Не опоминьи се наших старих безакоња, него нека нас брзо сретне милосрђе Твоје. јер осиромашисмо веома. Помози нам, Боже Спаситељу наш, ради славе имена Твојега. Господе, избави нас и очисти грехе наше имена Твојега ради (Пс. 78, 8–9). Господе, опоменувши се првине наше, коју од нас по човекољубљу прими Твој Јединородни Син, и који ради нас има на небесима, да би нам дао сигурну наду спасња, да не би ми кроз очајање постали горима. Помози нам ради Часне Крви Његове, коју је излио за живот света, ради Његових светих Апостола и Мученика, који су ради имена Његова пролили своју сопствену крв, ради светих Пророка, Отаца и Патријараха, који су се трудили да угоде светом имену Твоме. Не превиди молитву нашу, Господе, нити нас остави на крају. Јер се не уздамо у правде наше, него у милост Твоју којом се бринеш за род наш. Преклињемо и молимо Твоју свстињу, да нам не буде на суд тајне устројена од Јединородног Сина Твога за наше спасење, и не одбаци нас од лица Твога. Немој се згадити на нашу недостојност, него нас помилуј по великој милости Својој, и по обиљу молосрђа Твога, отпусти грехе наше, да неосуђено дошавши пред лице свете славе Твоје, удостојимо се покрова Твога Јединородног Сина, и да због грехова наших не будемо одбачени као зле слуге. О, Владару, свемогући Господе, чуј мољења наша, јер осим Тебе другога (бога) не знамо, име Твоје именујемо, јер си Ти који чиниш све у свему, и сви од Тебе тражимо помоћ. Погледај, дакле, с неба, Господе, и види из дома свете славе Твоје. Где је ревност Твоја и моћ Твоја? Где је обиље милости Твоје и милосрђа Твога, јер си трпео пад наш? Јер си Ти био Отац наш, јер нас Аврам није знао, и Израиљ (Јаков) није нас познао, него Ти, Господе, Оче, наш избави нас, јер је од почетка Твоје свето име на нама, и Твог Јединородног Сина, и Духа Твога Светога. Што допусти, Господе, да зађемо од пута Твога, не кажњавај нас палицом судова Твојих. Што си отврднуо срца наша, да Те се не боје? Што си нас предао самовољи заблудс? Поврати, Господе, робље Твоје, ради свете Цркве Твоје, и ради свих од века Светитеља Твојих, да некако наследимо Гору Твоју (Сион). Противници наши погазише светињу Твоју, постадосмо као у почетку, док још ниси владао нама, нити се беше призивало име Твоје на нас. (Ис. 63, 15–19).

38. Ако отвориш небо, трепет ће обузети горе од Тебе, и растопиће се као восак на домаку огња, и попалиће огањ противнике, и страшно ће бити име Твоје противницима (Твојим). Када будеш чинио преславна дела, трепет ће обузети горе од Тебе. Од века не слушасмо, нити очи наше видеше Бога, осим Тебе. И дела Твоја која ћеш учинити онима који чекају милост, срешће оне који чине правду, и сећају се путева Твојих. Гле, Ти си се разгневио, и ми сагрешисмо. – Боље речено, ми сагрешисмо и Ти си се разгневио. Зато залутасмо и постасмо као нечисти сви ми, јер је сва правда наша нечиста хаљина, и отпадосмо као лишће због безакоња наших, тако да ће нас ветар однети, и нема никога који призива име Твоје, и који би се сетио да Те се држи. И окренуо си лице Твоје од нас, и предао си нас због грехова наших. И сада, Господе, Ти си Отац наш, а ми смо сви блато, дело руку Твојих. Не гневи се сувише на нас и не сећај се у времену грехова наших. И сада погледај, јер смо ми сви народ Твој, град светога Сиона Твога пуст постаде, као пустиња поста Јерусалим. Проклет поста дом свети наш, и слава коју благословише оци наши би спаљена огњем, и сва славна дела наша падоше. И све си ово трпео, Господе, и ћутао, и понизио си нас беома.

39. Све се то десило старом народу Твоме (Јеврејима) прообразно, а сада се на нама испунило истински, и постадосмо руг суседима нашим – демонима, подсмех и поруга онима који су око нас (Пс. 78, 4). Но погледај с неба и види, и спаси нас ради светога имена Твога, и покажи нам лукавства противника наших, и избави нас од замки њихових, и не удаљи од нас помоћ Твоју, јер ми нисмо способни да победимо оне који нападају на нас, а Ти си моћан да нас спасеш од свих противника. Спаси нас, Господе, од непријатности овога света, по благости Твојој, да би чистом савешћу пребродивши море живота, предстали страшном престолу Твоме непорочни и без мане, и удостојили се вечнога живота.

40. БРАТ чувши све то, и сокрушивши се веома, са сузама рече старцу, Како видим из овога, оче, не остаје ми нада спасења. Јер безакоња моја превазиђоше главу моју (Пс. 37, 4), но молим те, реци ми шта ми треба чинити? А СТАРАЦ одговарајући, рече: Спасење по човечијим силама немогуће је, но за Бога, све је могуће, као што је рекао сам Господ (Мт. 19, 26). Достигнимо дакле, лице његово у покајању и поклонимо му се, и припаднимо, и плачимо пред Господом који нас је створио, јер је Он Бог наш (Пс. 94, 2. 6), и чујмо глас Његов који говори кроз Исаију пророка, да »кад се обратиш и уздахнеш, спашћеш се« (Ис. 30, 15). И опет, »Зар не може рука Господња да спасе ? или је отежало ухо Његово да не може чути? Него греси наши стали су између нас и Бога, и због грехова наших окренуо је лице Своје, да нас не помилује« (Ис. 59, 1–2). Зато говори, »Умите се, и чисти будите, одвојте лукавства од душа ваших пред очима мојима, пре-

станите од лукавстава ваших, научите да се добро чинити, тражите суда, избавите окривљенога, дајте правицу сирочету о оправдајте удовицу, и дођите, па ћемо се парбити, вели Господ, и ако греси ваши буду као скерлет, убелићу их као снег, и ако буду као гргац, убелиће их као вуну. И ако хоћете, и послушате мене, јешћете добра земаљска. Јер уста Господња говорише ово« (Ис. 1, 16–19). И опет кроз Јоиља: »Обратите се к мени свим срцем својим, у посту и у плачу и у ридању, раздерите срца своја, а не хаљине своје, јер је милостив и милосрдан Господ, и изглађује злобе« (Јоиљ 2, 12–13). А Језекиљу пак, вели Господ: »Сине човечији, реци дому Израиљеву, ви говорите овако и кажете, преступи наши, и безакоње наше на нама су, и у њима гинемо, и како да живи будемо? Реви им, Тако био је жив, говори Господ, нећу смрти грешника, него да се обрати он од пута свога, и буде жив, обраћењем обратите се од путева ваших, и зашто да помрете, доме Израиљев«? (Јез. 33, 10–11). А трећа књига о царевима (тј. I Царства), показујући изобиље Божије благости, овако говорио, Цар Ахав, будући у винограду Навутејевом, којег је присвојио убивши га наговорен од Језавеље, кад је чуо речи Илије, где говори: »Овако говори Господ, Ниси ли убио, и ниси ли наследио? – на месту где су лизали пси крв Навутеја, тамо ће лизати пси и твоју крв, а Језавељу ће пси појести у предграђу Језрасла. А када чу Ахав речи ове, раздера хаљине своје, и привеза кострет око тела свога, и пости, и би обучен у кострет и дан и ноћ. И би реч Господња к Илији, говорећи: Виде ли да се раскајао Ахав од лица мога? – Стога нећу пустити зла (она) за његова живота« (III одн. I Царство, 21, 19. 23. 27. 29). А Давид говори: »Безакоња своја познах, и греха свога не сакрих. Рекох, признаћу Господу безакоње моје на мени, и Ти си опростио безчашће срца мога. Тога ради нека Ти се моле сви преподобни у погодно време, и потоп вода многих к њему се не приближује» (Пс. 31, 5–6). У Еванђељу, пак, говори Господ: »Покајте се јер се приближи царство небеско« (Мт. 4, 17). А када Га је Петар упитао, колико пута на дан, ако сагреши брат мој, да му опростим, до седам ли пута? одговори му по природи благ и неизмеран у благости: »Не велим ти седам пута, него до седамдесет пута седам« (Мт. 18, 21–22). Шта се може сравнити с таквом благошћу? Шта да се упореди с таквим човекољубљем?

41. Познавши, дакле, страх Господњи, његову благост и човекољубље како из Старог тако и из Новог Завета, обратимо се (к Њему) од свег срца свога, и зашто да гинемо, браћо? Очистимо руке (своје) грешници, очистимо срца наша, двоједушни, помучимо се, тугујмо, и плачимо за грехе своје. Престанимо од злих дела својих, поверујмо у милосрђа Господња, убојмо се претњи Његових, сачувајмо заповести Његове, заволимо један другог из свег срца. Рецимо и онима који нас мрзе и који нас вређају, ви сте браћа наша – да се прослави име Господње, и покаже у радости Његовој. Дајмо опроштај једни другима за узајамна искушавања, као оних против којих ратује заједнички непријатељ. Противимо се помислима нашим, призивајући Бога за савезника, и прогнаћемо од нас лукаве и нечисте духове. Подчинимо тело духу, притешњујући га и васпитавајући сваким злострадањем. Очистимо себе од сваке прљавштине тела и духа. Побуђујмо једни друге на такмичење у љубави и добрим делима. Не завидимо једни другима, нити се раздражујмо кад нам завиде, него боље саучествујмо једни другима, и смиреноумљем лечимо једни друге. Не оговарајмо једни друге, нити се потсмебајмо узајамно, јер смо људи једни другима. Одбацимо од себе безбрижност и немарност, и стојмо храбро борећи се против духова зла, и имамо заступника пред Оцем Исуса Христа Праведника, и Он је помирење за грехе наше. Помолимо се, дакле, к Њему чистим срцем, из све душе своје, и опростиће нам грехе наше. Јер је близу Господ свима који Га призивају у истини (Пс. 144, 18). Зато говори, »Жртвуј Богу жртву хвале, и подај Вишњему молитве своје, и призови ме у дан невоље твоје, и извадићу те, и прославићеш ме« (Пс. 49, 14–15). А Исаија опет: »Разрешавај сваку везу неправде, раскини ужа принуде, отпусти потлачене, и сваки уговор неправедни поцепај. Раздели гладнима хлеб свој, и сиромахе без крова уведи у кућу своју. Ако видиш нагога – одени га, и од својих сродника не крај се. Тада ће гранути ујутру светлост твоја, и оздрављење твоје брзо ће се засијати. И ићи ће пред тобом правда твоја, и слава Господња обузеће те« (Ис. 58, 6–8). А шта после тога? »Тада ћеш завикати, и Бог ће те чути, још док будеш говорио, рећи ће ти: Гле, ту сам. Тада ће засијати у тами светлост твоја, и тама ће твоја бити као подне. И биће Бог увек с тобом, и наситиће се душа твоја како жели« (Пс. 58, 9–10). Видиш ли да кад разрешимо сваку везу неправде од срца свога, и развежемо свако уже присиле променом старе мржње, и журимо да чинимо добро ближњему из све душе, тада ће мо бити обасјани светлошћу познања, и ослобођени од страсти безчешћа, и испуњени свакс врлине, и просветљени од славе Божје, и ослобођени сваког незнања. Молећи се чућемо речи Христове, и Бога ћемо имати са собом за увек, и испунићемо се жеље по Богу.

42. Заволимо, дакле, један другог и бићемо вољени од Бога. Трпимо једни друге, и Он ће дуготрпети грехе наше. Не враћајмо зло за зло, и нећемо примити по гресима нашим. Опроштај грехова наших, налазимо у опраштању браћи. И милост Божја скривена је у милостињи (нашој) према ближњем. Зато је Господ казао: »Опраштајте, и опростиће вам се« (Лк. 6, 37)– И, »Ако опростите људима грехе њихове, и Отац ваш небески опростиће вма грехе ваше« (Мт. 6, 14). И опет, »Блажени милостиви, јер ће бити помиловани« (Мт. 5, 7). И, »Којом мером мерите, онаквом

ће вам се мерити« (Мт. 7, 2). Гле, Господ нам је даровао начин спасења, » и дао нам је власт да вечно будемо деца Божја« (Јн. 1, 12). У вољи нашој, дакле, јесте спасење наше.

43. Даднимо, дакле, себе свецело Господу, да би Њега примили свецелог, и постали богови кроз Њега, јер зато је Он постао човек, будући по природи Бог и Владика. Покоримо се Њему и послушајмо Њега, и Он ће неуморно одбијати непријатеље наше. »Кад би народ мој послушао мене, говори Он, Израиљ ако би ходио путевима мојим, у ништа би сатро непријатеље њихове, и на оне који их вређају поставио бих руку моју« (Пс. 80, 13–14). Сву наду своју положимо само на Њега, и сву бригу нашу бацимо само на Њега, и од сваке невоље Он ће нас избавити, и целог живота нашег Он ће нас хранити. Сваког човека заволимо од душе, но ни

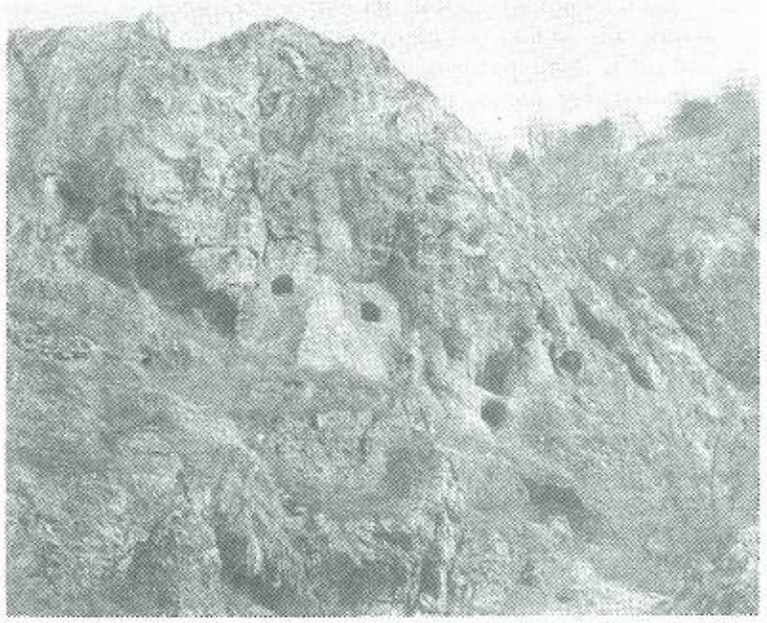

Испосница у кањону Бистрице недалеко од Призрена у којој се подвизавао св. ЈЕФРЕМ патријарх српски (1375-1379; 1389-1392).

на којег човека не полажимо наду своју, јер уколико нас Господ чува, утолико ће нам и пријатељи помагати, и непријатељи изнемоћавати према нама. Кад нас Господ оставља, тада нас и сви пријатељи напуштају, а непријатељи јачају против нас. Али који се у себе самог узда, пашће падом великим, а који се боји Господа, узвисиће се. Зато је и Давид рекао, »Не надамо се у лук мој, и мач мој неће ме спасти. Јер си нас Ти спасао од оних који нас вређају, и оне који нас мрзе, посрамио си« (Пс. 43, 6–7).

44. Не трпимо помисли које умањују грехе наше, и убеђују нас да су нам они већ опроштени. Јер Господ, осигуравајући нас, о њима је рекао: »Чувајте се од лажних пророка, који вам долазе у оделу овчијеме, а изнутра су вуци грабљиви« (Мт. 7, 15). Јер док се год ум наш узнемирава грехом, још нисмо добили опроштај истога, јер још нисмо учинили плодове достојне покајања. Плод покајања је бесстрашће душе, а бесстрашће је истребљење греха. Јер ми немамо савршено бесстрашће, будући понекад узнемиравани страстима, а понекад не. Нисмо дакле, добили ни пуног опраштаја грехова. Јер од прародитељског греха ослободили смо се ми кроз свето Крштење, а од оног греха на који смо се усудили после крштења, ослобађамо се кроз покајање.

45. Покајмо се, дакле, искрено, да би ослободивши се страсти, задобили опроштај грехова. Презиримо привремена блага, да не би гложећи се због њих са људима, преступили заповест о љубави, и отпали од љубави Божје. »У духу ходимо, и жеља телесних не извршујмо« (Гал. 5, 16). Бдимо, будимо трезвени, одбацимо сан немарности. Угледајмо се на свете Подвожнике Спасове, подражавајмо подвиге њихове, оно што је остраг заборављајући, а за оним што је напред сежући се. Подражавајмо неуморно пут њихов, топлу ревност, истрајност уздржања, светост целомудрија, чврстоћу трпљења, непоколебљивост дуготрпљења, тугу састрадања, неколебљивост кротости, топлоту ревновања, нелицемерје љубави, висину смиреноумља, једноставност нестјаженија, храброст, благост, снисходљивост. Не попуштајмо наслађама, не раслабљујмо се у помислима, не прљајмо савест. Имајмо мир и светињу са свима, без којих нико неће видеть Господа (Јевр. 12, 14). Због свега тога бежимо, браћо, од света и кнеза његовог. Оставимо тело, и што је телесно. На небеса изиђимо, тамо ћемо имати наше живљење. Подражавајмо божанског Апостола, да достигнемо Начелника живота, и живимо од Извора живота. Са Анђелима славимо, са Арханђелима певајмо Господа нашега Исуса Христа. Коме нека је слава и моћ заједно са Оцем и Светим Духом, сада и увек и у векове векова. АМИН.

На светог
МАКСИМА ИСПОВЕДНИКА
21.I/3.II — 1993. г.
У ПРИЗРЕНУ

Превео са грчког
+ЕПИСКОП АРТЕМИЈЕ

Архм. Јефрем филотејски

ГОСПОДЕ ИСУСЕ ХРИСТЕ ПОМИЛУЈ МЕ

Главе о молитви

1. Циљ молитве јесте да сједини Бога са човеком, да доведе Христа у човеково срце.

2. Где је дејство молитве, тамо је Христос са Оцем и Светим Духом, једносушна и нераздељива Света Тројица.

3. Где је Христос, Светлост света, тамо је вечна светлост другог света, тамо је мир и радост, тамо су Ангели и Светитељи, тамо је радост Царства.

4. Блажени су они који су се обукли у светлост света, Христа, још у овом животу, јер већ носе одећу нетрулежности.

5. А када чујеш Христа, каже Симеон Богослов, не обраћај пажњу на простоту речи, већ замисли на славу Његовог божанства, која превазилази сваки ум и разум. Помисли на красоту неизрециву, богатство непостижимо које даје онима који Га љубе. Јер онај који се удостојио да види Христа није после пожелео ниједну ствар овога света, и онај који се наситио љубави Божје није пожелео да љуби ништа друго више овде на земљи. Јер ономе, који је све оставио Христа ради, Сам Христос му постаје све уместо онога што је њега ради презрео.

6. Дакле, циљ умне молитве је да доведе Христа у човеково срце, да протера одатле ђавола, и да разруши сво његово дело које је тамо учинио помоћу греха. Јер »зато се појави Син Божји, да разори дела ђавола« каже љубљени ученик. Отуда само ђаво позна незрециву силу тих пет речи и зато се са великим бесом противи и бори против молитве.

7. Безброј пута су демони преко ђавоиманих исповедали да сагоревају од дејства молитве.

8. Био је један монах који је пао у велики немар, толико да је оставио и своје правило и кренуо у свет. Отишао је у свој завичај Кефалонију, где, као што је познато, одлазе ђавоимани код Светог Герасима, ради исцељења. И дакле, кренувши и сам да се поклони Светитељу, пошто се налазио у његовом завичају, срео је на путу једног ђавоиманог човека који му рече: »Знаш ли ти шта држиш у руци? А, да само знаш, јадниче, шта држиш у руци!

Кад би само знао колико ме пече та твоја бројаница, а ти је тек тако држиш из навике«. Монах се зграну. То је било од Бога да му тако говори један ђавоимани. Дође себи. Просветли га Бог и рече себи самоме: »Ето видиш, шта радиш безумниче«. Држим у руци најмоћније оружје и не могу да ударим ђавола. Не само да не могу да га ударим, већ ме вуче као заробљсника куда је њему драгао. Сагреших, Господе мој! И тога истог трснутка крсну покајан у свој манастир. А када се врати опет постави добар почетак. И толико је узнапредовао у молитви и другим монашким трудовима, да је постао пример за многе. И моја смиреност упознала је тога старца. Ниси могао да чујеш из његових уста ништа друго осим: »Господе Исусе Христе, помилуј мс«! Непрестано. Нешто му кажеш, он ти одговори пар речи и његов језик се одмах врати на молитву. Толико се на њу навикао. Толико га је само промснила. И када човек само помисли да му је значај молитве и бројанице открио, иако то није желео, сам ђаво, и то по недостижним хтењима и судовима Свевишњег.

9. Почуј и једну другу сличну причу: Када смо били у Новом Скиту, док је још био жив мој Старац Јосиф, дошао нам је један ђавоимани младић. Старац је у свом милосрђу примао тс несрећнике. Остајали би колико су хтели, а после би сами одлазили. Нису могли да остану дуже на једном месту. Сви они који немају утеху Божју у себи траже је мењајући места и људе. Овај младић је био опседнут демоном уличарке. Када би га ухватио променио би глас попут проститутке и говорио би оно »што је срамно и споменути«, по речи Апостола. По занату је био мајстор за прављење буради. Изостављамо његово име. Остао је, дакле, у нашем братству једно време и у време радо би долазио у радионицу да помогне што може. Трећег дана ми рече: Оче, хоћеш ли да ме научиш да и ја правим печате? Та бурад коју правим је тежак посао. А имам и овога у мени који ме стално мучи. Да те научим, брате мој, нека је благословсно. — Ето, тако и тако да радиш. Алат је овде, дрво тамо, примерци испред тебе, а за овим столом ћеш да радиш. Само, као што видиш овде у братству нико од отаца не прича, стално говоре »молитву«. Казавши то хтео сам да избегнем, колико је то могуће, празнословље и расејаност у молитви. Али нешто друго ми је пало на памет у том трснутку: Да ли, помислио сам, ђавоимани могу да говоре »молитву«? И тако почесмо рукодеље и молитву. Није прошло ни пар минута кад плану демон у њему. Промени говор и поче да галами, извикује ружне речи, да прети и вређа. — Умукни! Говорио је из дубине. Умукни! Престани са тим мрмљањем! Шта само брбљаш једне те исте речи непрестано. Мука ми је. Добро ми је у теби. Шта хоћеш те ме узнемираваш. Још је доста тако говорио. Изморио га је и (на крају) оставио (на миру). — Видиш шта ми ради, рече ми несрећник. Ето, непрестано вучем (бројанице). — Трпљења, брате мој, кажем му, трпљења!. Немој му придавати значаја. Није то од тебе, да се бринеш. Ти се само труди у молитви.

Остависмо рукодеље и одосмо до Старца. Док смо ишли, рече ми: — Оче, да прочитам и коју молитву за овога који је унутра у мени, да и њега помилује Бог. И шта му би, јаднику, да то рече. Демон га одмах ухвати, подигну га увис и обори доле. Затресе се цело место. Промени свој глас и поче: Умукни! Умукни кажем ти. Шта ми то причаш? Каква милост; Никаква милост! Бог је неправедан! За један мали грех, за једну гордост, лишио ме је моје славе. Не грешимо ми. Он греши! Он нека се каје! Не ми! Далеко нам била свака милост!.

Много га је измучио и оставио психички сломљеног. Ужасну сам се чувши ове демонове речи. И за пар тренутака опитом сам разумео оно што не бих могао да разумем када бих прочитао хиљаде књига о демонима. Наставили смо пут до Старца. Старац га је примао и са њим разговарао са много љубави. И увек је био миран у његовом присуству. Много се молио на њих, јер је знао какве су муке подносили од демона. И говорио би нам: — Када нас који их имамо споља, толико мучс кроз помисли и страсти, колико само страдање пролазе ови несрећници који их данонопно имају у себи. Па климнувши главом тужно додаде: Можда они пролазе свој пакао овде. Ипак јао онима који се не буду покајали да их Бог милостиво покара, на било који начин у овоме животу. И наведе реч једног светитеља који каже: Када видиш човека да јавно греши, а да се не каје и да га не сналази никаква невоља у овом животу све до смртног часа, тада знај да ће суд над тим човеком бити без милости у часу Свеопштег Суда. Док је то старац говорио ми смо са све више саосећања гледали на искушаваног брата. За време богослужења он није ишао у цркву заједно са оцима већ би излазио са бројаницом напоље на стене и непрестано гласно узвикивао молитву: Господе Исусе Христе, помилуј мс! Господе Исусе Христе помилуј ме! Господе Исусе Христе, помилуј мс! Цело место је одјекивало. Стекао је искуство колико молитва сагорева демона. Док је тако обилазио стене и непрестано говорио молитву, изненада би изменио глас и демон би почео: — Умукни, кажем ти, умукни. Ма, умукни! Шта ту седиш напољу и обилазиш стене и мрмљаш? Иди унутра са другима и остави то мрмљање. Зашто само понављаш једно те исто дан и ноћ и не даш ми ни трена да одахнем? Мучиш ме и смућујеш, палиш ме, зар не разумеш? А када би прошао час искушења опет би почео молитву уз бројаницу: Господе Исусе Христе, помилуј ме! Врло је добро разумео оно што је ђаво мислио да не може да разуме. И човек би осећао бол у души и наду гледајући га како пати, како се бори и трпи. Оставши једно време код нас отишао је видно опорављен. Нисмо га опет видели. Бог зна шта је било са њим.

10. Јеси ли видео силу молитве и непокајаност демона? Сагоревају и урличу: Нећемо милости! И непрестано окривљују Бо-

га. О, гордости светлоносца! А ти се чудиш, као не можеш да се разумеш са неким људима, да их свхатиш. Само помисли колико се разликује један егоиста, један човек који је непокајан до краја од једног демона? Један који не прихвата да исповеди Христа за Бога и човска и да затражи, док је још жив, милост и милосрђе Његово.

11. Разумеш ли сада дубље значење молитве; како открива људе, колико је ко близу или далеко од Христа.

12. Пошто је Христос светлост света, они који Га не виде, који у Њега не верују, засигурно су сви слепи. Као што насупрот њима, у светлости обитавају сви они који се труде да извршују заповести Христове. Они Христа исповедају као Бога и клањају му се и обожавају га. И онај који исповеда и има Христа за Господа и Бог свога бива оснажен силом призивања имена Његовог да врши Његову вољу. А ако не бива оснажен, јасно је да исповеда Христа само устима, док је срцем далеко од Њега.

13. Дакле, молитва колико нас сједињује са Христом, толико нас удаљава од ђавола. И то не само од ђавола, већ и од светског начина мишљења које рађа и поткрепљује страсти.

14. Сатана молитве је униније, а сатана сатане је жеђ за молитвом, топлина срца. »Они који духом горе, каже Апостол, и Господу служе«. Ова топлина привлачи и задржава благодат код молитвеника, и за њега она је светлост, радост и утеха неисказива, а за демоне огањ и горчина, те зато беже. Ова благодат када дође сабира ум од расејаности и слади га сећањем на Бога, и испељује од свих злих и нечистих помисли.

15. Где је на уснама молитва, ту ја благодат. Са усана она треба да пређе на ум, да сиђе у срце. А то тражи труда и многе године.

16. Тешкоћа у молитви је на почетку, као и у сваком добром делу.

17. Потребно је да се труди језик, да одбаци сва празнословља и своје падове. И да постане навика. Јер, без труда и подвига, навика се не стиче. И да се покаже смирење, да би дошла благодат. После тога се отвара пут. Молитва се сједињује са дисањем. Буди се ум и прати молитву. И с временом долази до олакшања од страсти, стишавају се помисли, умирује се срце.

18. Немој да се умориш враћајући свој ум, колико год пута побегне. Видеће Бог твоју спремност и труд и послаће ти благодат да га сабереш. Када дође благодат, све бива са радошћу, без напора.

19. Са молитвом, из једне радости у другу; без молитве, јад за падом, невоља за невољом и тежак прекор савести. За мало, мало труда и бола у молитви, много радостотворног плача, умиљења и суза, и радости присуства Божјег, најчистијег страха који очишћује, освећује ум и срце.

20. Држи колико можеш меру сну и стомаку да би могао да сачуваш свој језик и очи. А када једеш или спаваш, посебно тада да се трудиш на делу Божјем. И тада ће осетити горчину демони гледајући како једним кушајући другим бивају побеђени.

21. Гледај и понашај се са расуђивањем. Може да постоји јака воља али тело је слабо. Пази шта радиш. Ако идеш по вољи, уништаваш тело, орган душе. Врши дакле, духовно делање. Сувишак труда усмери на то и тако ћеш надоместити слабост тела. Не тражи се само труд већ и расуђивање, и то много расуђивања по Оцима.

22. Ум се лако прља, али се лако очишћује. Срце се тешко очишћује, али још теже прља јер то не дозвољава Божја благодат која у њему обитава.

23. Отуда потреба да се очисти срце да би се тако просветлио и ум чистим мислима које се на њему свише одражавају.

24. Као што је немогуће да се не саплиће онај који шета ноћу, тако је немогуће да не греши онај који још није видео божанску светлост.

25. Посебно пази на машту. Не примај никакву слику. Постаће ти идол коме ћеш се клањати. Као каква несташна птица, расејан ум уображава најнеобичније маштарије, залазећи у тајне свести, ствара слику о најскривенијим тајнама ближњих. Молитвом избриши слику чим почне да се уобличава. Што више будеш каснио, то ћеш касније више морати да се трудиш и патиш.

26. Један старац је истеривао демоне и демони су га се много плашили. Рече му послушник: — Старче, зашто се тебе толико плаше демони? — Да ти кажем, дете моје. Када сам био млађи имао сам велику борбу са телом, мислено, у помислима. Али, благодаћу Божјом никада нисам допустио себи да попустим пред помислима. Помисли су се увек завршавале на предлогу. Никада нисам дозвољавао ђаволу да иде даље од предлога. А пошто је то била непрестана и напорна борба, Бог ми је дао благослов и благодат да демони беже од његових створења кад код ме угледају.

27. Јеси ли пазио шта је радио Старац? Остављао је искушење увек да напољу лупа на врата, као што ветар напољу удара у прозоре. Никада му није отворио да уђе. Увек је у себи уз помоћ молитве чувао осећај Христовог присуства. А ко икада греши када је свестан присуства Божјег?

28. Нико од смртних није поштеђен борбе. Сви су подложни нападима непријатеља, да би могла да делује слободна воља. Велика је похвала човеку ако успе да, уз благодат Божју, задржи ђавола на предлогу. Све утврде изнутра падају. Ако си разуман сватићеш шта говорим.

29. Немој да себе убрајаш у оне који се налазе у стању поробљености, који се буне и говоре: Ма, не могу више да издржим, не могу да ништа учиним у том тренутку. Да, у том тренутку не

можеш, али раније си могао, као што ћеш и опет моћи ако поставиш добар почетак.

30. Питао је ава Мојсије аву Силуана: Да ли је могуће човеку да постави почетак сваког дана? И одговори Старац: Ако је делатељ врлине, не само сваки дан, већ свакога часа може да постави почетак покајању и усавршавању по Богу.

31. У Царство Божје не улазе непокајани, већ грешници кроз покајање и сузе »пресађдани«. Ништа не помаже толико човеку тако да се бори, да победи страсти, колико непрестана умна молитва.

Детаљ испоснице звапе РУСЕНИЦА, недалеко од манастира св. Тројице у Мушитишту.

32. У време искушења унинија, када се олење ум, језик и прсти на бројаници, молим твоју љубав да не одустанеш. Још се мало потруди да види Бог твоју намеру и да те оснажи. Још нешто жели од тебе Господ, и оставља у време овога искушења да му то принесеш. Јер Он зна и ти знаш, да то можеш.

33. С времена на време се дешава, без повода са твоје стране, да се повуче благодат, као да ти Бог говори: Све је то твоје добро, али немој да мислиш да све зависи од тебе. Долазићу и одлазићу када ја то тако расудим да би те научио савршеном одсецању воље и трпљењу, да би добро научио лекцију смирења.

34. Зато присиљавај себе колико можеш у своје одређено време, изврши своју обавезу да би обавезао Бога.

35. Обрађена плугом молитве, заливена сузама и оплевљена од помисли рађа њива срца.

36. Они који су узнапредовали у молитви, једну ствар несумњиво знају, да и поред свог човсковог труда, молитва је дело благодати.

37. Свети Симеон јасно говори да нико не може да славослови Бога сам од себе, већ благодат Христова која се настанила у њему, она славослови и пева Богу и моли се у њему.

38. А знак да је благодат Божја посетила душу јесте да се она моли са страхом и побожношћу, да обитава у благообразном расположењу, имајући велику пажњу на предмет молитве.

39. Пажња треба да је на тај начин сједињења са молитвом и неодвојива од ње, као што је тело сједињено са душом и неодвојиво од ње.

40. Дакле ум треба да чува срце у време када се моли и да увек обитава у њему и одатле из дубине срца да узноси молитве Богу, непрестано говорећи: Господе Исусе Христе, помилуј ме! А пошто окуси унутра у срцу и осети да је благ Господ, и испуни се сладошћу, ум више не жели да се удаљава из срца, говорећи са апостолом Петром: »добро нам је овде бити«. И одбацује на неки начин и одгони све помисли које у њему засејава ђаво, не дозвољавајући икакву мисао овога света, постајући сиромашан духом, сиромашан од сваке светске помисли.

41. Ово дело изгледа веома напорно и тешко онима који га не познају, док они који су окусили сладост коју оно даје и доживели задовољство у дубини свога срца, они вапију са божаственим Павлом: »Ко ће нас одвојити од љубави Христове?«.

42. Зато су наши Свети Оци, чувши Господа како каже да из срца излазе зле помисли које прљају човека и још да треба да очистимо унутрашњост чаше да би она и споља била чиста, оставили свако друго духовно дело и васцело се предали овоме делу, дакле чувању срца, уверени да ће уз помоћ тога делања лако стећи и сваку другу врлину.

43. Једанпут смо за трпезом читали једну поуку Светог Симеона, на крају које светитељ каже: Зато и ми не треба да желимо да седимо из нашег немара у мраку уживања и страсти, већ да чувамо пособно заповест Христову који је рекао: »Покајте се, јер се приближи царство небеско« и да се очишћујемо свакодневним и непрестаним покајањем и сузама које теку због покајања и посредством њега, и сваком другом добродетељи и да се трудимо да опет достигнемо незалазну светлост, јер смо били синови светлости. Јер на тај начин и ми сами ћемо опет својим личним примером постати дан незалазни и земља нова и небеса нова, имајући сунце правде које им светли; то јесте говорећи им о заповестима

Божјим и слави Његовој не у доконости и празним речима, већ самим делима, постајемо немарнијој браћи практични учитељи у свему тако да остају без икаквог изговора.

44. Зато не треба да подстичемо браћу у немару тиме што ћемо им рећи: како је могуће да то постигне неко од људи? Или, како оно? На тај начин их чинимо лењивијим у вршењу заповести. Јер, да је то немогуће за многе, то признајем и ја. Али за кога? За оне, дакле, који су као и ја немарни и не желе да презру свет, и не сматрају за ђубре све ствари света; за оне који су се потпуно предали сујетној слави и чезну за богатством, и радују се похвалама и људским почастима, онима који су поробљени гордошћу и сујетом,... али за оне који су вером и самоодрицањем постали обитавалиште Христа заједно са Оцем и Светим Духом, њима све бива могуће и лако постижно.

45. А на другом месту Богоносни светитељ каже: »Зато треба да се очистимо да бисмо нашли у себи свуда присутног Господа. Да очистимо срца своја огњем и благодаћу Његовом, да бисмо видели у светлости и славу Његовог божанства.«

46. Бог је светлост и созерцање Бога је као светлост. Јер када неко види Бога који му се открива, он види светлост, и гледајући диви се, али не зна одмах ко је тај који му се јавио, нити се усуђује да га пита, јер како може да пита онога када не може ни поглед да подигне да га добро погледа, да види како изгледа? А ако се ту близу налази неко ко му је претходно причао о томе, као онај који је раније видео Бога, иде к њему и говори: О, Оче, видео сам оно о чему си ми говорио. А онај га ушита — Шта си видео, дете? — Неку светлост видех, оче најслађу, али каква је била не могу да објасним... и док је то говорио одмах заигра и развесели се његово срце од радости. Онда опет почиње да говори уз обилне и топле сузе. — Када ми се јави, оче, она светлост одмах нестаде моје келије, исчезе свет и изгуби се, како се чини, пред лицем онога који се појави, и остадох сам ја са оном светлошћу... А Старац му одговарајући рече — Дете, то је Онај за кога ти рекох. И одмах кад то чу опет га угледа. Од тог тренутка мало по мало очисти се потпуно, и очишћен одважи се и сакуши храбрости да чак запита самог Њега, говорећи. — Јеси ли ти Бог мој? А, Онај му рече — Ја сам Бог, који постадох човек ради тебе да бих као што видиш, и тебе учинио богом.

47. Благо онима који су се приближили божанској светлости и који су ушли у њу и сјединили се са светлошћу и цели постали светлост, јер су они свукли са себе потпуно оскврњену одећу својих грехова и неће више плакати горким сузама.

48. Благо онима који су још овде упознали светлост Господњу као Њега самог јер ће они предстати Њему са смелошћу у будућем животу.

49. Благо онима који су примили Христа, који је дошао као светлост к њима који су раније били у тами, јер су они већ постали синови светлости и незалазног дана.

50. Заиста нема ничега сличног даху молитве, непрестане умне молитве.

51. Каже свети Григорије Палама, да молитва која се сједини са дисањем, с временом доводи до тога да из ноздрва онога који се моли излази неки слатки дах благодати, мирис миомира духовног, »мирис живота за живот« по великом Павлу.

52. Видиш ли дакле да молитва не блажи само само онога који се моли већ претичући разлива се и раздаје преко њега (васцелој) твари. Када удише очишћује се, оживотворује и освећује он сам, а када издише очишћује, оживотворује и освећује твар, не он већ божја благодат.

53. У ове последње дане када смрадни задах Антихриста оскрвњује земљу, море и всјакоје диханије живота, као росу благодатне свежине, као повјетарац пророка Илије, распирује Бог дејство умне молитве у грудима и срцу Цркве, као лек душевног и телесног здравља и спасења за дане који долазе и који ће доћи.

54. Познајем хиљаде душа у свету, да кажем у целом свету, који принуђују себе на молитву са чудесним успехом. Молитва их оснажује у духовној борби, просветљује их изнутра тако да се дубље не исповедају, искреније, и обремењени помислима и искушењима који узрастају са молитвом са чежњом хитају ка Пресветим Тајнама. А, онда опет у борбу са помислима и страстима, па опет к тајнама. И ништа осим молитве не могу да чине.

55. Молитва је дисање. Када човек дише, он живи, брине се за свој живот. Онај који почне са молитвом, почиње да исправља и цели свој живот руковођен духовним оцем. И као што сунце које се рађа, буди, осветљује, оживотворава твар, тако и Сунце Правде Христос, када се помоћу молитве роди у човековом уму и срцу, буди га на дела светлости и незалазног дана.

56. »Христом увек дишите«, рекао је браћо стуб подвижника велики Антоније, а апостол народа саветујући моли и заповеда свим хришћанима свих времена: »непрестано се молите«.

57. »Оно што је непрестано краја или мере нема«, тумаче Свети Оци.

Превео са грчког из часописа
Σύναξις
о. Сава (Јањић)

ЦРНОРЕЧКИ МАНАСТИР

(Кратак историјат)

МАНАСТИР ЦРНА РЕКА налази се на тромеђи између Косовске Митровице, Рожаја и Новог Пазара, у атару села Рибарићи. Удаљен је од Рибарића око добар сат пешачког хода или 15-так минута колима. Подигнут у пећини кањона Црне Реке на обронцима Мокре Горе, манастир је јединствена архитектонска целина у нашој земљи, па и шире.

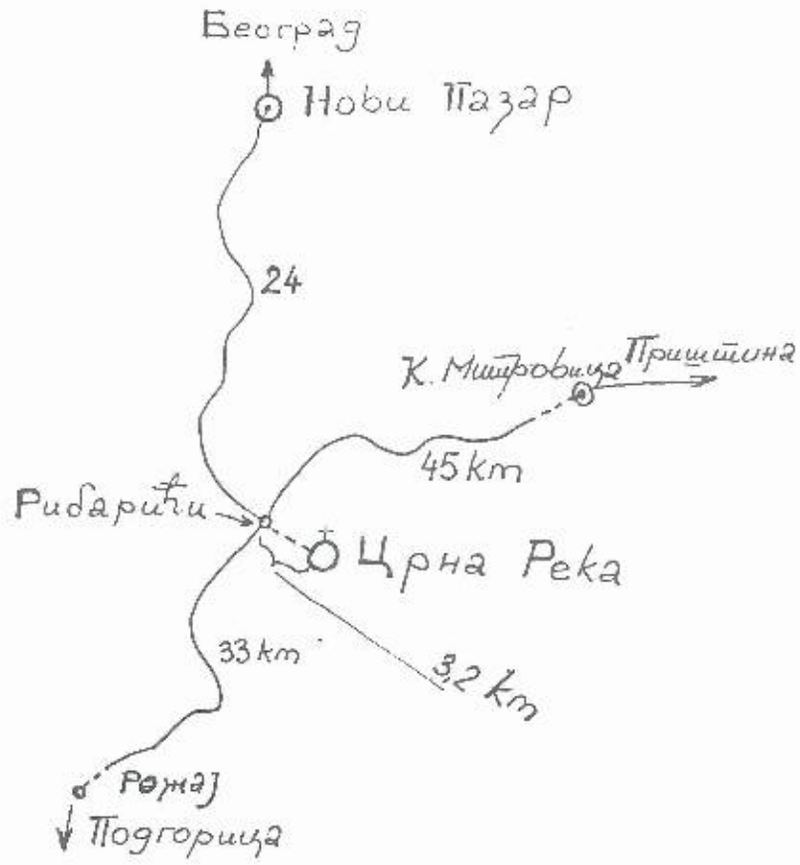

ПРИЉУБЉЕН уз сурову литицу леве обале реке, изнад кога се дижу огромни гребени огранака Мокре Горе, мост преко кога се у манастир улази, суровост остале природе, чисти, ничим загађен ваздух, кристално чиста планинска вода »испод букових жила«, и апсолутна тишина, нарушавана једино цвркутом по неке птице или јутарњом песмом славуја освајају око и срце сваког посетиоца.

ПОУЗДАНИХ ПИСАНИХ ИЗВОРА о ктитору и времену градње манастира — нема. Но сачувано предање, као и поједини чланци и студије наших историчара уметности, сведоче да манастир потиче из 13 или евентуално 14 века. Ко је ктитор манастира не зна се, али би се могло рећи: ктитор је велики немањићки дух, који је обитавао у трошном телу неког нама непознатог богоискатеља и задужбинара. Зна се пак сигурно да је пећина, у којој је манастир смештен освећена подвизима и молитвама нашег великог чудотворца — светог Јоаникија Девичког, који се најпре подвизавао овде у Црној Реци, па кад је пронађен и откривен, он, смирен монах, да би избегао људску славу и поштовање, побегне и сакрије се у непроходне шуме Дренице, где је продужио свој богоугодни подвижнички живот, и где је скончао у Господу, на месту где се сада налази Девич.

МАНАСТИР КРОЗ ВЕКОВЕ није никако рушен, те је сачувао своју првобитну физиономију. У њему се чува и најдрагоценији српски фреско живопис 16 века. Међутим, највећа вредност која се данас чува у манастиру, јесу свете и целебне мошти преподобног оца нашег Петра Коришког, подвижника из 13 века, који је живео и подвизавао се недалеко од Призрена, у селу Коришу, где и до данас постоји његова испосница недалеко од Марковог манастира. Његово свето и чудотворно тело пренето је у овај манастир негде у 16. веку, вероватно као у скровитије место.

У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 17. века, кад су настала тешка и несигурна времена турске одмазде, из манастира Сопоћана пренете су у манастир Црну Реку и мошти светог Краља Стевана Првовенчаног, одакле су после девет година враћене натраг у Студеницу.

У МАНАСТИРУ је почетком 18. века постојала писарница у којој су писане и преписиване богослужбене књиге, а поред тога, вероватно, и школа за школовање монаха. Улога манастира у животу народа овога краја кроз векове била је огромна. И раније и данас манастир је био као нека духовна оаза где се тражило олакшање и утеха у многим невољама и болестима покрај моштију светог Петра чудотворца. Болесници су и данас најчешћи посетиоци ове изузетне светиње.

ОВДЕ У МАНАСТИРУ је у турско време (почетком овог века) отворена прва основна школа за српску децу на територији читавог Ибарског Колашина. Школа је била смештена у специјално за то подигнутом манастирском конаку, који и данас, после више од 80 година служи потребама манастира који се у задње време детаљно реновира. У околним селима (као у околини Тутина, Брњаку, Оклацима и др.) још се може срести по неки старац који је овде учио и завршио школу која је у то време била интернатског типа.

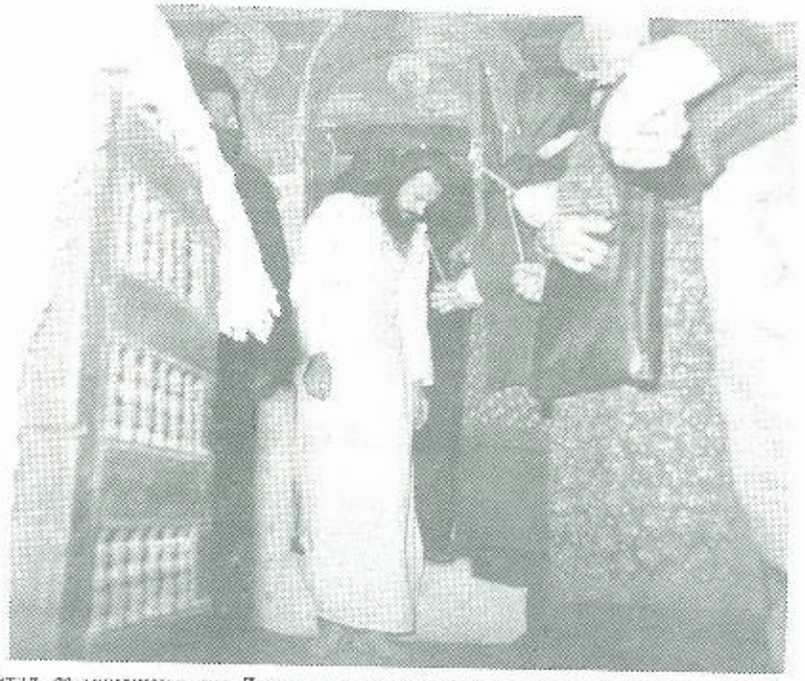

Детаљ са монашења оца Давида у манастиру Црна Река (Аранђеловдан 1992.).

И ПОРЕД све своје изузетне лепоте и знамењитости, манастир Црна Река је дуго био скоро непознат ван своје уже околине. Тек данас, изградњом моста на језеру у Рибарићу и поправком прилазног пута, манастир Црна Река, као редак драгуљ наше средњевековне културе, по први пут излази из анонимности у којој тавори већ пуних 700 година.

ЧУДА СВ. ПЕТРА КОРИШКОГ

»Диван је Бог у Светима својим...«

У народу овога краја свима су позната чудеса Св. Петра Коришког. Било ко да допадне какве муке или болести, тај долази у манастир код Св. Петра. Овде исцељења траже и добијају, како православни тако и муслимани. На лежају испод кивота, како народ верује, болеснику ваља мало заспати. Исцељења доби-

јају и најтежи болесници, као они што пате од епилепсије, шизофреније, парализе, рака, слепи и глувонеми. Осим чудеса и исцељења која чини Св. Петар, ништа мање не бивају чуда ни од агиазме, свете воде, која извире из стене у пећини. Исцељени често поново долазе у манастир да заблагодаре Св. Петру и тада нам причају о својој срећи, ослобођени од недуга и болести. Од многобројних чуда и исцељења Св. Петра, сада ћемо навести само нека од њих из новијег времена.

1. Пре десетак година довежена је на трактору једна девојка, муслиманске вере, која је од рођења била непокретна. Њени рођаци су просто морали да је однесу до кивота. Одспававши мало под кивотом, девојка је устала потпуно исцељена и грабећи испред трактора, пешице се вратила својој кући.

2. Једном приликом довели су родитељи свога синчића од пет година који од свога рођења не беше проговорио ни једне речи. Обавивши што је по обичају код кивота, родитељи су помало тужни кренули кући, не приметивши да је детету ишта боље. Мало испред њих ишао је неми синчић са сестрицом, која га је непрестано о нечем запиткивала: »Бато, јеси ли уморан?« »А шта волиш више да ти тата купи, коња или магаре?« И, гле чуда: »Магаре!«, проговори мали.

3. Једном су свештеници из Велике Плане довели групу верника у црноречки манастир. Стицајем околности, стигли су касно увече, уморни од тешког пута, прокисли и озебли. У манастиру су нашли о. Артемија, који се трудио да их што боље угости. али то је било веома тешко јер у манастиру није било ни струје ни довољно простора за смештај. Неки гости су почели да се буне и гунђају: »Што сте нас овде довели?« »Па где је овде црква? Какав ми је ово манастир!« Одједном се зачуо јаук човека и пад у стеновито корито Црне реке. Само је о. Артемије знао шта се догодило и завапио је! »О, Боже, па зар и то да ме снађе, да ми човек погине у манастиру!« Међутим, када су несрећника, са доста мукс, пронашли и изнсли из провалије, о. Артемије је приметио да је човек прошао без повреда. Ујутру је, после заједничке молитве, доручковао и наставио путовање. По казивању свештеника, он је и данас жив и здрав, иако је пао на стење са висине од седам метара а имао је тада преко шездесет година.

За сада толико а, ако Бог да, казивање ћемо наставити у следећим бројевима.

Старешина мап. Црна Река, О. Николај

ИСТОРИЈА

НЕУГАШЕНИ ЕНТУЗИЈАЗАМ

ПРВИ И НАЈСТАРИЈИ ГРАЂАНСКИ ЦРКВЕНИ ХОР У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ — ГРАЂАНСКИ ХОР »ЦАР УРОШ« ИЗ ПРИЗРЕНА

Служећи цркви служе и Богу, у најтежим временским искушењима опстајали верујући снази божјег благослова.

У културној историји Призрена, име Грађанског црквеног хора »Цар Урош« заузима посебно место. Његово оснивање и рад стоји у најтешњој вези са оснивањем призренске Богословије (1871), и »њсном културно — просветном и мисионарском мисијом, којом се почиње да буди и васкрсава просветни и културни живот свих православних Срба у Призрену и његовој околини«.

Идеја о оснивању хора који би задовољавао и употпуњавао духовне потребе призренских Срба, није се могла остварити од-

мах по оснивању Богословије. Она је остварена тек 1885. године као Певачка дружина »Свети Урош«, са задатком да »грушним појењем« по црквама Призрена и околине, подигне »дух народа« и привуче црквама већи део верника.

Главни покретач за оснивање ове певачке дружине био је Петар К. Костић, професор и ректор призренске Богословије, књижевник и сенатор из Призрена. У оснивачe убрајају се и сви они који су непрекидно улагали своје прилоге у њену касу. То су »Апостол Филиповић«, професор Богословије, Васа Поповић, свештеник, Димитрије Ст. Јосић, механџија, Стојан Грбић, терзија, Сава Поповић, учитељ и Алекса М. Газикаловић, трговац«.

Због ондашњих схватања Призренаца и немирних времена, новоосновани хор је био формиран искључиво од мушкараца јер се до 1913. године женски свет није могао мешати са мушким у јавном животу. Био је скоро под Фереџом. Те године »на Велики петак начелник штаба III армије г. Душан Ј. Пешић у цркви »св. Ђорђе« на миран начин свим женама Српкињама поскидао је »авлије« којима су покривале лице«. Хор је од тада могао у свој састав да има за чланове и женске. Тако је Певачка дружина »Цар Урош« прерасла у једно организовано друштво. А како су призренци познати по добром гласу и изврсном певању, то су и хористи већином били грађани а делом и ученици Богословије. Да би се почело са једним озбиљнијим и организованијим радом, и ако недовољно музички образован Апостол Филиповић, професор Богословије, по налогу Петра К. Костића, прихватио се руковођења хором. То је било за кратко време. Хор је имао доста тешкоћа, нарочито када је реч о сахранама, будући да су турске власти мислиле да су песме које се певају револуционарне. Зато је и Мутесариф града Призрена више пута позивао Петра К. Костића на разговор и претње, наглашавајући му да се »Друштво несме мешати у политику и несме да пева револуционарне песме«. Једини наступи до овог времена били су певање на сахранама. Тек када је за професора Богословије 6. децембра 1900. године дошао Драгомир Јаковљевић, професор музике, и прихватио се припреме хора послови су кренули. Убрзо се о њему прочуло широм Србије. Друштва из Београда пружала су своју братску руку поробљеној браћи. Помоћ је стизала од Првог београдског певачког друштва »Обилић« које је своје нотне партитуре умножавало и слало овом хору. Тиме су морално храбрили своју браћу поруком: »да турско ропство неће трајати вечито, да ће једном и њему доћи крај и да ће и њима ускоро осванути дан слободе«.

Хорске пробе су у почетку одржаване у Богословији три пута недељно. Такав прегалачки рад је доносио жељене резултате. Међутим, 1904. године изненадно је диригент хора Драгомир Јаковљевић напустио Призрен а тиме и успорио рад хора. 1905. године поново је дошао и наставио са радом, са одушевљењем

вршећи своју црквено-културну и патриотску мисију. Те 1905. године 2. децембра после двадесет година ова певачка дружина је одржала и »своју главну годишњу скупштину«. На њој је Петар К. Костић, њен дотадашњи председник изабран за првог почасног члана, изабран је и нови Управни одбор од једанаест чланова. А на следећој скупштини одржаној 24.04.1906. године и Драгомир Јаковљевић је постао други почасни члан овог Друштва.

Након неколико година тачније 1909. године Драгомир Јаковљевић поново и за увек напушта Призрен, а место диригента хора остаје упражњено све до 9. марта 1914. године.

Хор између два светска рата

Балкански народи у ово време спремали су се за рат против Турске империје. Уједињени у балкански савез успешно су победили Турску царевину у познатим балканским ратовима (1912-1913) године, отеравши је са Балкана, а мали балканским народима донели вековно прижељкивану слободу и мир. У тим ратовима ослобођен је и Призрен са околином. Хор је одмах наставио са радом у слободи. Њему су пришли многи други православни Призренци, и то оба пола, па је хор почео да ради и наступа у мешовитом саставу. Међутим и овога пута хор је радио само кратко време, јер се већ наредне 1915. године рат распламсао. Дошло је до оне наше познате несрећне евакуације и албанске голготе. Тада је Друштво које је још 1912. године променило назив у Друштво »Цар Урош« престало са радом, а његов хоровођа Милорад Поповић платио је главом: »убили су га Бугари негде око Лесковца«.

У време првог светског рата хор није радио, јер је Призрен био окупиран од стране Бугара. »За време бугарске окупације у самом Призрену умрло је од глади и другог 7.000. људи, а од тога броја бар једна четвртина били су православни Срби«. Тако хор десеткован дочекао је друго ослобођење своје отаџбине септембра 1918. године. Али ратне недаће и немаштине проширише су се и на поратно време, па се због тога хор није могао одмах обновити и почети са радом. Тек 10. маја 1920. године поново је обновљен, и почео са радом.

И овог пута, као и ранијих година најпре је изабрана нова Управа на челу са пензионисаним сенатором Петром К. Костићем. Пада у очи да је овог пута деловођи Трифуну П. Трифуновићу »Петар Костић« предао целокупну хорску архиву коју је сачувао од Бугарске пљачке и хармонијум који је купљен у Скопљу 1914. године од нашег књижевника Бранислава Нушића за 400. динара у злату«. Хоровођа Сава Ђурђевић и Љубомир Димитријевић са изразима захвалности на повереној напустили су хор. Зато је настао застој у његовом раду. Недостатак хоровође изазвао

је нерад у хорској дружини који је трајао све до 1928. године. Хористи су по обичају певали о празнику у цркви као и сваки верник а некада групно али неорганизовано. Недостатак стручњака и новчаних средстава били су основни узроци његовог нерада. Тек после осам година, доласком за професора Богословије Миливоја Милетића, хор почиње са радом. После кратког времена по његовом одласку замснио га је наставник певања при Гимназији, Богумил Шимек, по народности Чех, римокатоличке вере, који није улазио у православну цркву на богослужења, па је хор у недељне и празничне дане био препуштен самом себи. Зато му је 1. августа 1930. године уручен отказ. Али овог пута није дошло до паузе, јер је на његово место одмах постављен Рус Стеван Гушчин, вишегодишњи наставник призренске Богословије. Он је један од најзаслужнијих прегаоца и радника на пољу хорске песме у овом крају. Посебно нашу пажњу привлачи његов предани рад са хором »Цар Урош«. Будући да је био Рус, он је хор појачао са још неколико својих земљака. Тако је хор добио један нови састав и квалитет. За то време овај хор се потпуно афирмисао, имао је и своју оркестарску секцију, учествовао на богослужењима, прославама и другим пригодама, и то раздобље његовога рада може се слободно назвати »златним периодом«.

Хор је имао и одређена материјална средства. Архивске белешке говоре да је тадашњи благајник хора Риста Ђунковић у друштвеној каси имао: »20 акција призренске банке чија је вредност износила 3.000.- динара« а да се хоровођа Миливоје Милетић, примио да руководи хором за скромну награду од 60.- динара месечно, а уз то и 40% од прихода које хор оствари. Овај и други слични приходи нису били довољни за нормалан рад Певачке дружине »Цар Урош« која је израсла у Друштво. Немање довољно новаца највише је долазило до изражаја када су у питању била заједничка поклоничка путовања хора по Косову и Метохији ради богослужења. Зато се одбор хора обратио за помоћ фонду Симе Андријевића Игуманова чији су чланови били: патријарх Варнава, Љуба Стојановић и Зарија П. Поповић. Задужбински одбор је једногласно решио да се Друштву »Цар Урош« помогне и да му се тражена новчана помоћ у износу од 300. динара месечно редовно доставља.

Оваква материјална и морална потпора омогућила је хору да организује и изводи своје поклоничке турнеје по градовима и манастирима Косова и Метохије. На захтев Петра К. Костића фонд је повећао одобрену суму на 600. динара месечно па се тако могле удовољити потребе око плаћања хоровође. Побољшању материјалног стања хора помогла је и призренска Општина која је одредила новчану месечну помоћ од 200. дин. као и саборна црква »св. Ђорђе« 150 динара. На тај начин Друштво »Цар Урош« је могло да одужи своје дугове и мирно настави свој рад.

Велики терет о Друштву до своје смрти 12. јуна 1934. године носио је њен оснивач и доживотни председник Петар К. Костић. Овај народни трибун, за кога је речено да је »човек ретких умних и моралних квалитета« створио је солидну основу да Друштво успешно настави са радом и после његове смрти.

Нови председник Владета Радивојевић, судија окружног суда у Призрену, настављајући пут свог предходника обогатио је репертоар Друштва новим духовним и световним композицијама. Тако су на програму нашли: Бортњански, Бошњаковић, Христић, С. Мокрањац, М. Миливојевић, М. Бајић, Ст. Бињички, Љуј Адамић, Малашкин, Козлов, К. Станковић, Топаловић и још многи други.

Друштво је често гостовало и ван Призрена. Било је на освећењу цркве у Сувој Реци, Урошевцу, Штимљу и другим местима. Оно је и врло вешто успостављало сарадњу са многим Друштвима — са Друштвом »Дугаџини« из Пећи, »Кајмакчалан« из Битоља, »Бранко« из Подгорице и другим. Захваљујући таквој сарадњи оно је врло успешно организовало и турнеје. Од свих турнеја посебно се памти турнеја 1936. године на Опленцу и наступ на Коларчевом народном универзитету у Београду, којом је приликом напрасно умрла Биљана Мандић, једна од најпознатијих чланица хора. Смрт је наступила у тренуцима наступа на бини. О томе све су ондашње новине писале опширно. Неколико година након овог догађаја десио се други. Група хориста на челу са професором Божидаром Трудићем покренула је идеју код Управног одбора за оснивање октета на новим и савременијим основама. Када јој после детаљног образложења није успела та замисао издвојила се из Друштва и основала ново Друштво названо:

Друштво »Сима Андрејевић-Игуманов«

Конфротације између ова два Друштва није било. Њихове Управе успеле су да се договоре о заједничком наступу хора на богослужењима по призренским црквама. Усвојен је термин о наступима сваке друге недеље. Тако је било све до 1941. године. За сво ово време хор је у потпуности оправдао своје постојање и испунио очекивања која су призренски Срби полагали на њега.

Други светски рат са својим разарањима, пустошењима и другим ратним страхотама наметнуо је нове околности. Хор је и у таквим околностима смогао снаге да ради. Баш у тренуцима када му је претила опасност да се чланови разиђу, јер је и његов диригент Стеван Гужчин напустио Призрен тада је група хориста на челу са протом Чедомиром Симићем учинила крајње напоре да окупи чланство. У томе су успели. Овог пута хор је био чисто мушки, јединствен и активан при сваком опелу и богослужењу. Своје услуге није ником наплаћивао а добровољне прилоге употребљавао је за оне грађане који нису имали средстава за издражавање.

Хор је имао и других диригената ентузијаста који су повремено дириговали хором. Тако је 1942. године диригенску палицу преузео службеник духовног суда Дојковић Радомир, који је исто тако врло успешно обављао диригентски посао. Повремено га је замењивао и бивши богослов из Призрена Милорад Долашевић. Тако је било све до ослобођења Призрена 17. новембра 1944. године, када су се сви понадали слободи срећном и веселом животу.

Период слободе

У ослобођеном Призрену хор је закорачио прилично ослабљен и проређен. У њему су и надаље остале углавном самосталне занатлије. Био је мушког састава. И даље је задржао име »Цар Урош«, али се тај назив веома тешко и »стидно« употребљавао. Политичке прилике су томе диктирале, будући да су и ови упорни певачи били изложени једном тешком притиску да одустану од учешћа у хору. А зна се да су извесни људи српске националности који су о верским празницима и недељом за време богослужења у цркви »св. Ђорђа« стајали поред цркве или у хотелу који се налазио поред ње бележили људе који су одлазили на богослужење. Стари призренци имена тих људи знају. Зна их и писац ових редова. Али без обзира на све те претње хор је о сваком празнику певао верујући у Божји благослов. Један део интелектуалаца је у таквим условима био присиљен да напусти хор и прихвати услове новог времена. Зато је на сцену ступио нови диригент, ентузијаста и дугогодишњи члан Друштва »св. Недеља«, »Цар Урош«, занатлија, вулканизер, Слободан Бенцаревић, звани »Чика Бода«. Он, као и сви остали певачи, добровољно и бесплатно припомогао је мисионарски рад овог грађанског хора.

Након његове смрти, млађи члан хора Драган Стефановић, банкарски службеник преузео је диригентску палицу. У његовој отсутности замењује га Србољуб Кујунџић по занимању шнајдер. Хор данас има тридесет и једног члана, већином младих. За приступ хору одлучују сви. Њихов најстарији члан Живко Савић редовно убире чланарину која им служи за заједничке екскурзије и евентуалну помоћ неком у невољи.

Хор врло успешно сарађује и са КУД »Будућност« и често учествује у његовом програму својим тачкама из добро припремљеног програмског репертоара. Са онако богатим репертоаром у чијем се садржају налазе тачке из духовног и световног живота обишао је све манастире по Републици Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини. Обишао је и Хиландар. Редовно наступају сваке недеље и о празнику по призренским црквама свесни да служећи цркви служе и Богу. У најтежим временским искушењима опстајали су верујући снази Божјег благослова.

Вскослав А. Стапковић
Призрен

ОБНОВА МАНАСТИРА СВЕТИ АРХАНЂЕЛИ КОД ПРИЗРЕНА

Имајући у виду значај одлуке да је Свети архијерејски синод Српске православне цркве маја месеца 1990. године заседао у Пећкој патријаршији и донео одлуку да се манастир поново васпостави и да се монашки оживи, његова светост патријарх Павле је у ту част са архијерејским члановима синода освстио камен темељац. Група ентузијаста и поштоваоца царске задужбине светих Арханђела основала је »Друштво за обнову манастира Светих арханђела«. Од тада заправо почињу и полемике у јавним гласилима »за« и »против« обнове царске задужбине свстих Арханђела. Са своје тачке гледишта реаговао је и »Републички завод за заштиту спомсника културе Србије«, заказавши »Савстовање о проблемима обновс манастира светих Арханђела код Призрена«, које је одржано 15. фебруара 1991. године у Народној библиотеци Србије у Београду. Тим поводом, недавно је изашла и мања публикација: *»Обнова манастира свети Арханђели код Призрена«.*

Познато је да овај манастирски комплекс откопан 1927. године од проф. Радослава Грујића, а затим поново истраживан археолошки и конзервиран 1961-1965. године, од стране проф. архитекте Слободана Ненадовића, који је објавио студију: *»Душанова задужбина Светих арханђела код Призрена«.*

Међу рефератима у навсденој књижици Завода, најзначајнији прилог даљим могућим разрешењима архитектуре главне цркве и комплекса манастира светих Арханђела, управо је приказао Слободан Ненадовић: *Будућност светих Арханђела код Призрена.* Остали референти углавном, су се критички, пројектански и естетско-конзерваторски полемисали према мишљењима С. Ненадовића, као што су: Милка Чанак-Медић, *Нека начела о конзерваторској обради археолошких градитељских споменика;* Светлана Поповић, *Архитектура манастира светих Арханђела и проблем њене обнове;* Слободан Ћурчић, *Архитектура цркве светих Арханђела и проблеми њене обнове.* Велики је број учесника и познатих стручњака учествовао у расправама: Милан Ивановић, Михаило Милинковић, Зоран В. Петровић, Сретен Петковић, Загорка Расколска-Николовска, Гордана Бабић, Стеван Николић, Доброслав Ст. Павловић, Милица Грковић, Марица Шупут, Светислав Вученовић, Милан Парошки, Свста Ђурић, Милан Младеновић, Јован Секулић, Јанко Радовановић, Серафим С. Николић,

Љубиша Фолић, Гојко Суботић, Мирјана Татић-Ђурић, Оливера Ђурић, Јован Нешковић, Слободан Милеуснић, Роксанда Тимотијевић, Слободан Ненадовић и Радомир Станић. На крају су донети Закључци овог саветовања.

У раду С. Ненадовића важно је истаћи неколико мишљења која су кључна за разрешавање проблема око васпостављања светих Арханђела: (стр. 18-19) »Осим националних и верских потреба и жеље за обнављањем манастира Светих арханђела, постоји за то и велика научна и музеолошка нужност. Свима вама познато је да су најлепши и најдрагоценији камени фрагменти са светих Арханђела — који показују критичку оштрину средњовековног знања да је резање камена Светих арханђела било чак и лепше од дечанског-развучени од Скопља, преко Призрена, па до Београда. Данас, када се преносе мошти наших књижевника великана умрлих у далекој туђини, у домовину, треба ли да оставимо ове мошти велике светоарханђелске умствости да се и даље повлаче по хановима и амамима? Ако су делови овог манастира заувек узидани у Синан-пашину џамију у Призрену, ови фрагменти би морали да нађу своје место у манастиру коме су некада припадали и у коме су пронађени« (подвукао: Р.П.). Он је потом образложио могућности ревитализације архитектонског здања главне цркве, цркве св. Николе, трпезарије итд уз одговарајуће реконструкције цртежа (сл. 1, 2, 3, и 4).

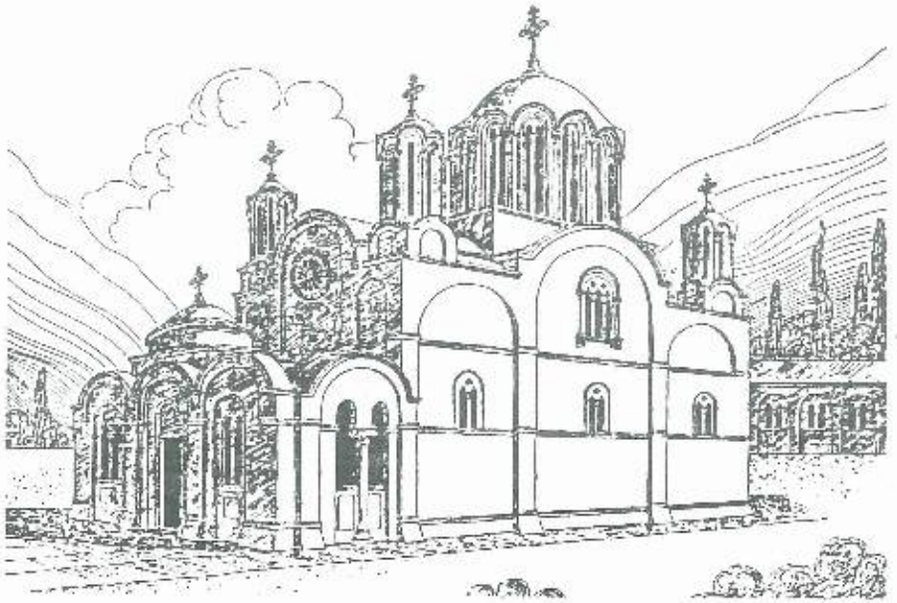

Сл. 1. Перспективни изглед једне могуће реконструкције цркве Светих арханђела код Призрена, задужбине цара Душана. Реконструкција С. М. Ненадовића.

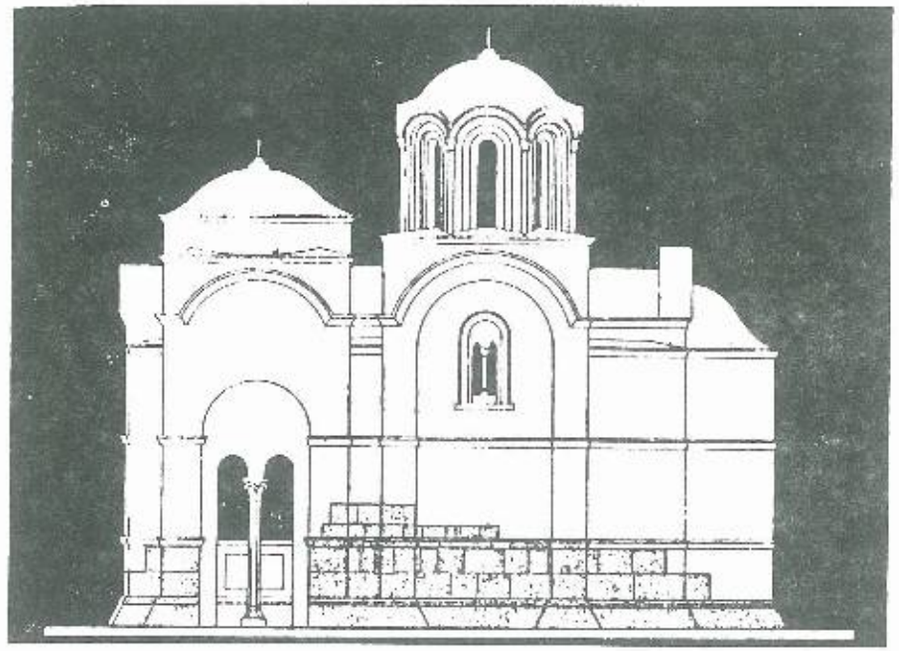

Сл. 2. Ортогонални изглед јужне стране цркве Светог Николе, која је постојала у комплексу манастира Светих арханђела код Призрена, задужбине цара Душана. Реконструкција С. М. Ненадовића.

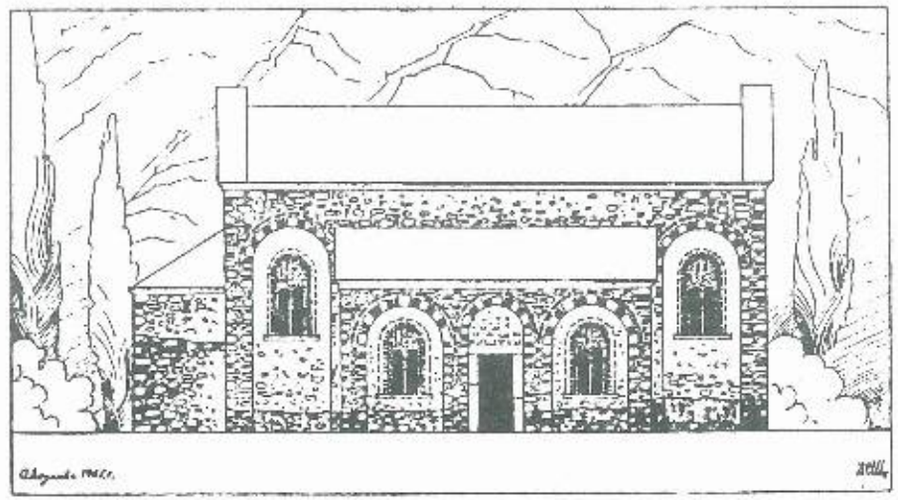

Сл.3. Трпезарија у комплексу манастира Свтих арханђела код Призрена, задужбине цара Душана. Реконструкција С. М. Ненадовића.

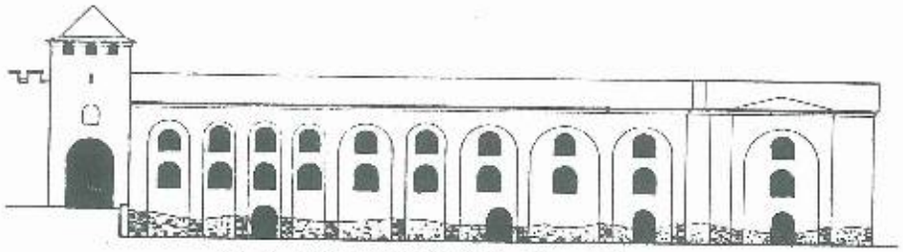

Сл. 4. Реконструкција С. М. Ненадовића.

Други излагач реферата: проф. Војислав Кораћ: *»Призренски свети Арханђели. Могућности обнове«*, сматра да није могућа обнова Светих арханђела јер: »Ненадовићева студијска реконструкција показала је могуће облике целине и детаља. *Стварна реставрација цркве* (употребићемо стручни термин) *једноставније могућа«*. Ми би смо овде хтели само да истакнемо да је својевремено академик В. Кораћ, предлагао обнављање манастира Бањске (Елаборат) и у својој књизи: »Богородица Хвостанска« приказао могући изглед споменика, са скоро сличним малим остацима главне манастирске цркве као и у светим Арханђелима код Призрена! Не верујемо, да је В. Кораћ одустао од својих научно публикованих архитектонских хипотеза поводом могуће ревитализације и васпостављања могућих првобитних облика наведених манастирских целина?

Трећи референт Милка Чанак-Медић: Нека начела о конзерваторској обради археолошких градитељских споменика, се у ствари, придржава крутих усвојених међународних конвенција и наших конзерваторских принципа: видећи свете Арханђеле само као археолошко постојање, а не и као део царске Лавре, која је ту постојала. Она се залаже исправно за наставак археолошких ископавања и даљих истраживања, а њих би могла да прати рекомпозиција најбољих архитектонских делова до степена који дозвољава поуздано засновани суд о делу целине којој су припадали. Дакле, не залаже се за потпуну обнову, већ неку савремену доградњу на оригиналним очуваним зидовима са савременим материјалима од гвожђа, стакла итд, као што је то урађено над одајама више у Пјаци Армерини или на клаустру доминиканског манастира у Будиму — што мислимо да није за наше прилике уопште прихватљиво, јер располажемо са много више оригиналних растурених делова првобитне грађевине него наведени споменици!.

Четврти референт Светлана Поповић: Архитектура манастира светих Арханђела и проблеми њене обнове, такође, подржава мишљења наведених стручњака уз опширно разглабање могућих и немогућих стања светих Арханђела — залаже се само за делимичну обнову: »— мале цркве Св. Николе и на простору јужно од ње...«.

Пети излагач Слободан Ћурчић: Архитектура цркве манастира Светих Арханђела и проблеми њихове обнове, закључује у опширном делу против реконструкције цркава Светих Арханђела и Светог Николе, јер су неминовно произвољне. Такав приступ проблему, са становишта науке, мора се окарактерисати као историјско нагађање и као такав је мени неприхватљив«. Наш коментар је да се С. Ћурчић залаже за обнову порушеног манастира Бањске! Било би одвише да истичемо нека импресивна мишљења осталих говорника, оних који су за или против обнављања. Али, нам се чини да је цео проблем требало поставити на другачији начин:

1. Било је потребно о наведеним проблемима заказати научни симпозијум о Св. Арханђелима у оквиру Српске Академије наука и уметности и Српске Православне цркве;

2) Расписати јавни конкурс за архитектонски идејни изглед не само Светих арханђела, цркве Светог Николе, трпезарије већ о целокупног комплекса.

3) Наставити са археолошким ископавањем и могућим открићима фрагмената са споменика и њихову заштиту;

4) Основати одговарајући институт са седиштем у Призрену или још боље у близини споменичке целине, који би се на лицу места само бавио овом проблематиком, сакупљао одговарајућу документацију и слично;

5) Вратити све оргиналне делове са Синан-пашине џамије где су се првобитно налазили, а на њихова места поставити одговарајуће копије-чиме би се добио већи део грађевинског габарита и архитонских делова са каменом пластиком;

6) Васпоставити гробно место цара Душана са враћањем његових моштију;

7) Пребацити камену пластику, делове фрагмената фресака и мозаика у комплексу манастира свети Арханђела код Призрена.

8) Оживети монашки живот у манастиру, а самим тиме обезбедити чување овог светог места.

Или ће сав посао морати да причека долазак ако не новог српског цара, а оно краља, који ће по оној народној изреци: »цар даје али Буђа не да« — можда ће нови Буђа бити дарежљивији.

Радомир Др Петровић

КОСОВСКОМЕТОХИЈСКА ХРОНИКА

Из живота епархије рашкопризренске

1. Дуга и тешка болест српског патријарха Германа указала је на потребу да Црква благовремено изабере другог патријарха. Тако је на ванредном Сабору 1. XII. 1990. г. Српска православна црква изабрала за новог патријарха рашкопризренског епископа Господина Павла. Тада се показала потреба за новим епископом рашкопризренске епархије. Свети архијерејски сабор Српске цркве на свом редовном заседању изабрао је, на предлог Његове Светости патријарха Павла, за новог рашкопризренског епископа високодостојног архимандрита оца Артемија (Радосављевића), старешину манастира Црне Реке 23. маја 1991. године. Тако је младо црноречко братство, које је сакупио и однеговао О. Артемије, тренутно остало без свог доброг игумана, али је с друге стране и братство и цела рашкопризренска епархија добила у њему свог изврсног, новог архијереја и достојног заменика Његовог Преосвештенства бившег епископа рашкопризренског Господина Павла.

2. Чин наречења новоизабраног епископа Артемија обављен је 22. јуна 1991. г. у Пећкој Патријаршији. Наречење је извршио Његова Светост патријарх српски г. Павле и шест епископа. После завршеног наречења почео је бденије новонаречени епископ Артемије уз саслужење већег броја свештеномонаха.

3. Сутрадан 23. јуна у велелепном храму Пећког манастира служио је свету, архијерејску Литургију Његова светост патријарх Павле, 7 епископа, 22 свештена лица и 5 ђакона. На тој свечаној светој Литургији Његова Светост патријарх Павле извршио је хиротонију новог епископа Артемија.

По завршетку свете Литургије патријарх је из старог мермерног трона пећких патријараха, предао жезал новом епископу као симбол епископске власти, управљања и учења у Христовој Цркви уз најлепше жеље. Тада је нови епископ примивши с благодарношћу жезал из Патријархове руке, одржао своју прву архипастирску проповед... Пећки храм је у том благодатном Божјем дану и чину обављене свете Литургије, свете архијерејске хиротоније и проповеди био испуњен свештенством, монаштвом и народом. Било је гостију и из Грчке са Његовим Преосвештенством епископом јерисоским г. Никодимом, и са разних других страна, као и свештеници, браћа и родбина новог епископа из његовог

родном места Лелића и Ваљева. Такође су биле присутне и сестре монахиње из Ћелија и других наших манастира.

После свете литургије нови епископ је приредио гостима у Пећком манастиру и свечану трпезу љубави, на којој се измењало више здравица. Трпеза је припремљена захваљујући сестрама Пећке Патријаршије, а највише захваљујући господину Драгиши Вукчевићу, генералном директору хотела у Приштини, Косову Пољу и Дечанима као и његовим сарадницима.

4. Три дана после хиротоније 27 јуна, Његово Преосвештенство нови епископ Артемије посетио је свој манастир и братство у Црној Реци. Служио је са братством у манастиру прву архијерејску литургију и поделио братији свој архипастирски благослов као и новом старешини манастира јеромонаху оцу Јустину Стефановићу, о чему сведочи и заједничка фотографија братства са својим бившим игуманом и духовником а сада Преосвећеним владиком Артемимјем.

5. Уочи Видовдана 28. јуна 1991. владика Артемије служи бденије у манастиру Грачаници уз саслужење околних свештеника и професора Призренске Богословије.

После бденија пред грачаничком црквом на подијуму одржана је традиционална културна манифестарија под називом: »Видовданско песничко причешће«, на којем су се пред масом народа огласили својим књижевним радовима и песмама са Косова и целе наше земље наши књижевници и песници, где је нарочито истакнут Матија Бећковић, Десанка Максимовић и други књижевници.

То вече у манастирској народној трпезарији Милица Грковић свечано је отворила изложбу уметничких радова, икона и разних других слика од многих наших уметника као њихов дар манастиру Грачаници.

Сутрадан 28. јуна на Видовдан у манастиру Грачаници владика Артемије служио је свету архијерејску Литургију уз саслужење већег броја свештеника са Косова. После свете Литургије владика је одржао са свештеницима парастос код споменика на Газиместану изгинулим косовском јунацима.

6. УСТОЛИЧЕЊЕ У ПРИЗРЕНУ — Његова Светост патријарх српски Господин Павле дошао је у Призрен 30. јуна, служио свету архијерејску литургију са новим епископом Његовим Преосвештенством Господином Артемијем и већим бројем свештенства из ове епархије. После свете Литургије Патријарх је извршио чин устоличења новог епископа и увео га у епископски трон, предајући му уз прикладан говор рашкопризренску епархију на управљање. Истом приликом Патријарх се опростио од свештенства, монаштва и народа рашкопризренске епархије у којој је као надлежни епископ провео 34 године.

Епископ Артемије заблагодаривши Његовој Светости, одржао је тада из архијерејског трона пригодну прву архипастирску проповед верујућем српском народу у Призренском саборном храму Светог Ђорђа, и поучивши упутио га на Јеванђеље Христово које ће бити и главни програм његовог рада и проповеди у народу. Затим је поделио народу нафору и свој први архипастирски благослов.

Епархија рашкопризренска, у част тог свечаног чина, приредила је скроман ручак за Његову Светост Патријарха и остале званице у трпезарији Призренске Богословије.

7. На хиротонији у Вршцу на Ивањан 7. јула новоизабраног епископа банатског др Атанасија Јевтића, са већим бројем епископа учествовао је и нови рашкопризренски епископ г. Артемије, који од првог дана свог архипастирског служења укључује се активно у живот читаве цркве.

Свету архијерејску литургију и хиротонију служио је Његова Светост патријарх српски Г. Павле уз саслужење великог броја архијереја, свештеника и ђакона. Био је присутан велики број народа и гостију из Грчке и других земаља. Нарочито је био запажен велики православни богослов и пријатељ новог Владике епископ пергамски др Јован Зизјулас.

Истог дана ја у истоличен новохиротонисани епископ банатски. Устоличио га је Његова Светост а привео у архијерејски трон његов претходник и духовни брат епископ Амфилохије.

8. Уочи Петровдана 11. јула 1991. год. Његово преосвештенство епископ Артемије рукоположио је у Црној Реци најмлађег сабрата монаха оца Петра за ђакона. То је новом Владици било и прво рукоположење.

9. На Петровдан 12. јула исте године, на дан манастирске славе у Црној Реци преосвећени епископ Артемије, са братством и гостима у свештеном чину служио је свету архијерејску Литургију, пререзао славски колач и проповедао.

10. Одмах после Петровдана 14. јула, Владика је имао и прво освећење храма. То је био новоподигнути храм у селу Новаке код Призрена посвећен светим Бесребреницима Козми и Дамјану. То је био дан велике свечаности и радости православних Срба у том крају, јер су доживели да виде свој нов храм и у њему свету архијерејску Литургију.

11. Његово Преосвештенство владика Артемије учинио је 22. јула и прве канонске визите у својој епархији на Косову и то: Урошевац, Грмово, Витина, Манастир Бинач, Клокот, Партеш, Гњилане и манастир Драганац.

12. Епископ рашкопризренски Др Артемије осветио је 28. јула и храм у Штављу код Сјенице. После свете архијерејске Литургије одржао је народу запажено лепу проповед и поделио народу нафору и свој архипастирски благослов.

13. Храм светог пророка Илије у Вучитрну прославио је свечано своју славу 2. августа 1991. г. Тога дана владика Артемије посетио је Вучитрн и у овом светом храму служио свету архијерејску Литургију уз саслужење свештеника из Вучитрна и околине. Пререзао је славски колач, проповедао и поделио народу нафору.

14. Његово Преосвештенство Артемије заказао је у школским зградама Призренске Богословије 5. и 6. августа семинар за свештенство призренске епархије, на коме се два дана говорило и расправљало о разним актуелним проблемима са терена као и црквеног парохијског живота.

15. Епископска конференција, на којој су учествовали сви епархијски архијереји са Патријархом на челу, одржана је у Патријаршији 29. августа т. г. Епископи су на конференцији решавали питања која су се наметала о актуелним стварима српског православног народа и Цркве.

16. После дуге и тешке болести преминуо је у Господу српски патријарх Герман у Београду на ВМА 30. августа 1991. г. Опело је обавио новоизабрани патријарх Павле уз саслужење више од 20 архијереја и великог броја свештенства у Саборној цркви у Београду. Патријарховом опелу присуствовало је мноштво српског народа, свештенства, и монаштва. Све улице куда је проношено тело патријархово од Саборне цркве па преко Теразија до Маркове цркве, где је и сахрањен, биле су препуне народа. У послератном периоду није се видело толико народа и представника страних држава ни на једном црквеном опелу колико тада.

17. Одмах по повратку са Патријарховог опела, Преосвећени епископ Др Артемије 1. септембра осветио је нову цркву у Јунацима на Рогозни код Новог Пазара.

18. Код Петрове цркве крај Новог Пазара, одржан је 8. септембра Свесрпски сабор. Његово преосвештенство епископ Артемије, у тој најстаријој нашој средњовековној цркви у којој је и Немања крштен, тога дана служио је свету архијерејску Литургију. Са њим је саслуживао и у тој свечаности учествовао велики број свештеника из жичке и рашкопризренске епархије. Како је велика маса народа посетила тога дана богослужење, то је света архијерејска Литургија служена пред Петровом црквом на припремљеном подијуму. По завршетку свете Литургије епископ је одржао упечатљиву проповед у којој је позвао народ да се враћа Богу, светој Цркви и вери прадедовској. Јер једино тако биће кадар да се врати своме бићу и своме памћењу, и да упозна од колике му је важности данас слога и јединство. Затим је поделио народу нафору и свој архипастирски благослов.

19. Народ села Крајишта донео је одлуку да зида у свом месту нову цркву. У ту сврху затражили су благослов и позвали свог надлежног архијереја преосвећеног Артемија да им освети темеље

цркве и постави камен темељац. Владика се одазвао том позиву и посетио Крајиште. Том приликом осветио је темеље цркве и поставио камен темељац у присуству већег броја народа из тог места.

20. Једна сиромашна породица из села Копа није имала своје куће у којој би могла пристојно да живи. Сазнавши за њен проблем и невољу честити и побожни Срби из Америке својим прилозима изграде овој породици нову кућу, коју је владика Артемије уз помоћ свештеника тога места, 5. октобра осветио, чељад благословио и пожелио и њима и дародавцима здравље, дуг и срећан живот у хришћанском благочешћу.

21. Манастир Соколица је средњовековни манастир, подигнут у дивном планинском месту неколико километара изнад Косовске Митровице. Није тако велики као грађевина, али је велики као светиња. Отуда је у великом поштовању и код православних Срба и код муслимана. Често га народ посећује, како ради молитве тако и ради исцељења болесника. Он је недавно добио ново сестринство. У њему сада живи неколико сестара, монахиња са својом духовном мајком игуманијом Макаријом (Обрадовић), бившим професором хемије Београдског универзитета и познатом талантованом уметницом у иконографији, посебно у фрескосликарству. Свако године о манастирској слави 14. октобра на Покров Пресвете Богородице, у овој нашој светињи сакупља се доста и православног а и неправославног народа. Владика често посећује тај манастир ради многоструке помоћи, а на дан славе служио је свету архијерејску Литургију, пререзао славски колач и одржао дивну архипастирску беседу народу и поуку сестринству.

22. Према договору са преосвећеним епископом шабачко-ваљевским Лаврентијем, владика Артемије је 16. и 17. октобра уз помоћ неколико свештених лица и Телијских сестара извршио у Лелићској цркви код Ваљева умивање и пресвлачење моштију светог жичког и лелићког владике Николаја. Том приликом одслужио је молебан и прво бдење, као и свету архијерејску Литургију у његову част.

23. Владика Артемије осветио је 20. октобра камен темељац за нову цркву у селу Осојани код Ђураковца.

24. На дан свете Петке (Параскеве), 27 октобра, владика Артемије служио је свету архијерејску Литургију у манастиру Светој Тројици код Мушитишта, и том приликом пререзао славски колач Игуманије мати Иларије.

25. Његово Преосвештенство владика Артемије посетио је 29-31. октобра Цетиње и Његово Високопреосвештенство митрополита црногорско-приморског и скендеријског г. Амфилохија (Радовића).

26. Од 4-6. новембра Преосвећени владика Артемије учествовао је на ванредном Сабору српске цркве у Београду.

27. Владика рашкопризренски Артемије 8. новембра служио је у Призрену свету архијерејску Литургију и том приликом рукоположио за ђакона свршеног богослова Милију Арсовића.

28. Његово Преосвештенство епископ рашкопризренски Артемије 10. новембра служио је свету архијерејску Литургију у манастиру Пећкој Патријаршији и рукоположио новорукоположеног ђакона о. Милију Арсовића у чин свештеника.

29. Владика Артемије осветио је темељ и поставио камен темељац новог храма гробљанске цркве у Пискотама на Периферији Ђаковице 8. децембра 1991. године.

30. На дан Светог Јоаникија Девичког 15. децембра, манастир Девич је свечано прославио свога светог Ктитора. Тога дана Његово преосвештенство владика Артемије служио је у Девичу свету архијерејску Литургију и пререзао славски колач уз присуство сестара и побожног српског народа те околине.

31. Његово преосвештенство, епископ рашкопризренски г. Артемије, 19. децембра прославио је у Епископском двору у Призрену као епископ прву своју крсну славу Светог Оца Николу. Тога дана били су му гости на ручку званице из града.

Другог дана приредио је ручак за свештенство и монаштво.

II. Активности на монашком плану у 1991. години

1. Преузимањем епископске дужности у рашкопризренској епархији, Преосвећени владика Артемије 30. јуна довео је из манастира Црне Реке у Епископију призренску два монаха: јеромонаха Теодосија (Шибалића) и монаха Јоаникија (Зиндовић). Они су били привремено потребни Владици да се Епископија среди и нормализује живот. То њихово премештање из свог братства Владика је назвао: »Прво рођење манастира Црне Реке«.

2. Нови епархијски епископ извршио је 11. јула у Црној Реци и прво рукоположење. То је било рукоположење у чин ђакона најмлађег црноречког сабрата Монаха Петра (Улемека).

3. Сутрадан 12. јула на Петровдан у Црној Реци је главни годишњи сабор када се у манастиру од увек сакупља много народа, и срба и муслимана. Владика је служио са свештеницима увече бдење, а на сам празник свету архијерејску Литургију и проповедао.

4. »Друго рођење манастира Црне Реке« било је 20 јула, када је владика Артемије преместио из тога братства у Манастир Зочиште код Ораховца (Свети Врачи) јеромонаха о. Амвросија (Јоксимовића), монаха Антонија (Маринковића) и искушеника Мирка (Косаћа). Владика их је поставио у Свете Враче да би и тај братством сиромашни манастир ојачао и нормализовао свој живот, који је вековима познат као велика светиња на Косову.

5. Епископ је 18 августа, уочи Преображења на бденију у Црној Реци дао малу схиму двојици сабраће: Оцу Јустину и оцу Николају.

6. На Преображење 19. августа, на светој архијерејској Литургији владика Артемије производи старешину манастира о. Јустина у чин протосинђела, а оца Петра рукополаже у чин јеромонаха.

7. У манастиру Свети Врачи у Зочишту владика је 24 августа замонашио искушеника Герасима, иначе Грка из Аустралије, у расу и камилавку са монашким именом Козма.

8. Сутрадан 25. августа Владика је у Високим Дечанима рукоположио оца Косму у чин ђакона.

9. У Урошевцу на црквеној слави на Усековање 11. септембра, Владика је произвео за чтеца монаха оца Јоаникија.

10. У Високим Дечанима 14. септембра, преосвећени владика Артемије рукополаже оца Козму за јеромонаха, који ускоро одлази за Аустралију.

11. Упокојењем старе монахиње Митродоре (Мандић) манастир Соколица остаје празан. Једно време у њему борави и чува га дечански сабрат протосинђел о. Варнава (Гвоздсновић). Међутим, манастир Соколица оживљава пуним својим животом тек 16. септембра доласком сестара: образоване и талентоване уметнице монахиње Макарије, монахиње Екатерине, монахиње Антонине и искушенице сестре Вероника. Тако је и та наша велика светиња сада обезбеђена добрим сестринством, које ће поред богослужења развијати и иконографију у манастиру.

12. У манастиру Црној Реци преосвећени владика Артемије замонашио је 17. новембра на вечерњу у малу схиму о. Петра (Улемека), О. Теодосија (Шибалића) и о. Јоаникија (Зиндовића).

13. После три дана уочи Аранђеловдана, храмовне славе манастира Црне Реке Владика је на бденију замонашио у малу схиму искушсника Дејана са монашким именом Симеон и искушсника Драгутина са монашким именом Сава.

14. На Аранђеловдан 21. новембра преосвећени владика Артемије служио је у Црној Реци свету архијерејску литургију и рукоположио монаха о. Николаја у чин ђакона. Затим пререзао славски колач и одржао народу архипастирску проповед.

15. На Светог Краља Стевана Дечанског 24. новембра, рашкопризренски епископ Артемије служио је у Дечанима са братством и околним свештеницима свету архијерејску Литургију и пререзао славски колач, а потом честитао братству манастира славу и народу у беседи говорио о светлим хришћанским примерима из живота светог Краља.

16. Манастир Девич слави 15. децембра преподобног оца Јоаникија Девичког. Тада је посетио манастир преосвећени влади-

ка Артемије и том приликом служио свету архијерејску Литургију, пререзао славски колач, проповедао и поделио народу нафору и свети архипастирски благослов.

III Активности на економско-материјалном плану

После избора и постављања на дужност нови епископ је у току прва три месеца, да би нормално обављао своју дужност, био приморан да изврши генерално реновирање епископског двора и набавку потребног намештаја.

1. Одмах по доласку новог епископа, у епископски двор је већ трећег јула уведен телефон.

2. На спрату у Епископији извршене су преграде и адаптације неких просторија, те се од четири добило шест пристојних соба.

3. У целој згради уведено је централно грејање на нафту.

4. Све су просторије у епископији генерално сређене и окречене.

5. Сви су паркети у просторијама епископије машином прехобловани и поново прелакирани.

6. За епископију је набављен комплетан инвентар код Симпа у Врању за све просторије као што су: етисони, теписи, завесе, кревети, ормани, столице, столови и др.

7. За потребе епископа и епископије набављена су 26. јула и кола Ауди-80.

8. Организована је и Епархијска економска делатност са централним магацином за свеће у епископији за потребе целе епархије. Отворена је и продавница снабдевена свим оним што је потребно за цркву као: Одежде, иконе, разни црквени сасуди, књиге, разгледнице, кандила, кадионице, крстићи и др.

Архимандрит Јован Радосављевић

НОВИ МОНАСИ

Уочи манастирске славе Светог Арханђела Михаила у ман. Црној Реци, 21 новембра 1992. год. на бденију Преосвећени владика Артемије замонашио је искушеника Драгог Мишељића у малу схиму давши му монашко име Давид.

Нови монах отац Давид (Драги Мишељић) рођен је у Требињу 14 септембра 1967. До своје осме године живео је у Дубровнику, а касније у Херцег-Новом у Игалу. Средњу зуботехничку школу, завршио је у Београду 1986. године. По одслужењу војног рока уписао се на интернационални институт у Будимпешти ради настављања школовања у стоматолошкој струци. »Но будући жедан духовне философије, а видећи да медицинске науке не могу

о. Давид (Драги Мишељић).

утолити моју жеђ«, прича о себи сам о. Давид, »напустио сам Будимпешту у марту 1988 и отпутовао у Лондон. Тамо сам одлучио да упишем Философију с чврстим уверењем да европска философија има кључ за решење свих проблема људске природе. — Но захваљујући светом владици Николају и његовим делима која сам читао, ја то нисам учинио, јер сам увидео сву заблуду и ужас у коме је Европа огрезла. Ради тога обратио сам се у Лондону за помоћ познатом духовном старцу оцу Софронију, и он је благословио мој монашки призив који је тињао у мени и вукао ме у ма-

настир. Напустивши Лондон, после краћег боравка код куће и размишљања, ступио сам у манастир Црну Реку и предао себе у руке доброг и истинског пастира и духовника, тада нашег игумана, а сада владике, Артемија. По његовом благослову, после три године искушеништва замонашен сам у манастиру Црна Река на Аранђеловдан 1992. године.«

о. Герасим (Григорије Драгојевић).

Млади монах о. Герасим, рођен је 30. децембра 1968. г. у Београду. После завршене основне и средње школе долази у манастир Црну Реку у децембру 1989. г. у својој 19 години живота. После две године проведеног искушеништва у Црној Реци прелази са једним делом манастирског братства у манастир Високе Дечане у марту 1992. године. Након још 9 месеци искушеничког стажа и труда у манастирским послушањима биће замонашен у образ ангелског чина 23. новембра 1992. године, на бденију уочи манастирске славе светог краља Стевана Дечанског.

Архимандрит Јован Радосављевић

ПРИКАЗ

ТЕСТАМЕНТАРНО ДЕЛО НИКОЛАЈА БЕРЂАЈЕВА »ЦАРСТВО ДУХА І ЦАРСТВО ЋЕСАРА«

Николај Александрович Берђајев (Кијев, 1874-1948, Париз) је човек који је преживео три руске револуције. Један од најблиставијих руских интелектуалаца, који је своју мисао и идеје формирао на руској Православној философији свејединства, посебно на Достојевском, Хомјакову и Соловјеву. то су му били извори, иначе целокупно његово дело је резултат његовог личног напора, снаге и рада. Он је вечити борац за истину и бунтовник против богова на земљи, разобличитељ идола свих врста. Прогањан у време цезаро-папистичке Русије, од стране Црквеног синода.

У време бољшевичке револуције водио је Духовну академију. Он је шефу Љењинове политичке полиције злогласном Ђержињском у лице рекао: »Ја сам идеолошки противник револуције и бољшевизма«. 1922. године прогнан је из Русије без права на повратак. Од тада па до смрти је живео и радио у Паризу.

Његов рад је заиста широк: политичка философија, философија историје, религијска философија, хришћанска антропологија, књижевна критика итд. Писана дела му се мере на десетине књига и хиљаде страница чланака.

»Царство духа и царство ћесара« је његово тестаментарно дело, резиме његовог свеукупног рада. Сам почетак дела почиње побуном против лажи, ма са које стране долазила и борбом за Истину, за слободу и достојанство човекове боголике личности.

»Божански Логос влада над бесмислепошћу објективног света. Истина је владавина духа. Целовита Истина је Бог«...

»Сазнање Истине је улазак у Божански живот«, »Христос је учио о човеку као о слици и прилици Божјој и тиме се утврђивало достојанство човека као слободног духовног бића, човек није био роб природне нужности«.

Цела ова књига је прожета Истином о супротности двају светова, Царства земаљског ћесара и Царства Божјег, царства слободе. У царству земаљском човек је заробљен стварима кнеза овога света; праведно својом кривицом. Наука, философија, техника и све ствари које је сам створио овладале су њиме и разбиле Богочовечанско у људском бићу. Човек живи у свету полуистина и лажи, живи у зачараном кругу самообмана. Берђајев демаскира и руши идоле и лажи свих идеологија, квазирелигија и философија. Он је против римокатоличке инквизиције, против духа »Великог Инквизитора«, духа кушача из пустиње који влада у традиционалном римокатолицизму, комунизму, социјалдемократији, демократији, научном позитивизму, као некад и у историјском званичном православљу. Он не пречуткује ни изопачености Византијске империје и Руског самодржавља, »Византија или други Рим, била је оваплоћење апсолутистичке државе и пример обоготворења ћесара, а у трећем Риму — у Русији, та идеја је добила најчудовишније одлуке изругивања Божјим заповестима«.

По њему царство ћесара увек претендује да овлада целим човеком, умом, срцем, вољом, целим његовим бићем, да одузме духовну боголикост у човеку. Берђајев смело изобличава све настрапости и паказности и лицемерја официјелних службеника Цркве и кута. Он је подједнако против оних који Цркву претварају у земаљску државу која почива на материјалној користи, сили мача, као и против оних који под претњом пакла утерују људима страх од Христове науке, сводећи Хришћанство на самоубилачки аскетизам, механизам и формализам. Христос је проповедао истину и љубав, а не мртве апстрактне моралне максиме. Христос је тражио слободу личност у Богочовечанској саборности, а не слепи, колективизам као и комунизму, фашизму и демократији. Саборност је »Боравиште у општењу и љубави црквеног народа и Духа Светог«.

»Циљеви живота не могу бити потчињени средствима живота, слобода не може бити потчињена нужности, Царство Духа не може бити потчињена царству Цесара«.

»Царство Духа и царство Цесара« је само сума или резиме свих дела Николаја Берђајева. Књига може да представља и увод у свет Николаја Александровича, а тај свет је бескомпромисна и јуначка борба за слободу човека а против његовог духовног и менталног поробљавања. Берђајев је после Достојевског један од најјачих у духовном, моралном и менталном смислу.

У његовим књигама па и у овој има грешака и понека неправославна тврдња. Због тога су га појединци из Православних теолошких кругова као нпр: Серафим Роуз сматрали ђаволом и називали »главним претечом Антихриста«. То је глупост и лицемерје. Нико није непогрешив осим Христа. Николај Берђајев је заговорник сталног трагања за Богом, кроз лични подвиг и авантуру. Он је проповедник »Божанско-људске креације«, односно Богочовечанске енергије. Он је руски идејни »Док Холидеј« — који се снагом својих мисли и речи и личном храброшћу бори против свих сила које на овај или онај начин газе слободу човека.

Циљ његове свеукупне мисли је слобода, достојанство човека, иконе вечног Бога, окупљање личности у Богочовечанском саборном телу.

Предраг Милошевић
студент теологије

САДРЖАЈ

Уводна реч 5
У табору честитога Кнеза 9

ДОГМАТСКО БОГОСЛОВЉЕ

Православље као лек против смрти 15

БОГОСЛОВСКА ПОЛЕМИКА

Српски народ у »Прокрустовој постељи« 53
Православна икона 57

ДУХОВНИ ЖИВОТ

Подвижничко слово 63
Господе Исусе Христе помилуј ме 85
Црноречки манастир 95

ИСТОРИЈА

Неугашени ентузијазам 99
Обнова манастира св. Арханђела код Призрена 105

ХРОНИКА

Косовскометохијска хроника 111
Нови монаси 119
ПРИКАЗ 121

лична библиотека
Арх. Наум